

UHASSELT

KU LEUVEN

Maastricht University

KNOWLEDGE IN ACTION

Faculteit Rechten

master in de rechten

Masterthesis

Grenzen aan de academische vrijheid van meningsuiting?

Lien Doumen

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de rechten, afstudeerrichting rechten

PROMOTOR :

Prof. dr. Koen LEMMENS

De transnationale Universiteit Limburg is een uniek samenwerkingsverband van twee universiteiten in twee landen: de Universiteit Hasselt en Maastricht University.

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

www.uhasselt.be

Universiteit Hasselt
Campus Hasselt:
Martelarenlaan 42 | 3500 Hasselt
Campus Diepenbeek:
Agoralaan Gebouw D | 3590 Diepenbeek

2021
2022

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

KU LEUVEN

Maastricht University

Faculteit Rechten

master in de rechten

Masterthesis

Grenzen aan de academische vrijheid van meningsuiting?

Lien Doumen

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de rechten, afstudeerrichting rechten

PROMOTOR :

Prof. dr. Koen LEMMENS

Samenvatting

De academische vrijheid van meningsuiting is een vrijheid waarover iedere academicus beschikt. Academics hebben het recht om onderzoek te doen en hieromtrent hun meningen en inzichten te uiten. Dit recht is een deelaspect van de academische vrijheid en de vrijheid van meningsuiting. Onder de academische vrijheid vallen zowel de individuele rechten van de academicus als de institutionele autonomie waarover onderwijsinstellingen beschikken. De academische vrijheid van meningsuiting ligt vervat in diverse rechtsbronnen zoals artikel 10 EVRM en artikel 15.3 IVESCR. Deze thesis onderzoekt de verschillende beperkingsmogelijkheden op deze academische vrijheid. Hierbij wordt er zowel gekeken naar de theoretische en wettelijke grenzen als naar de praktische grenzen. Op theoretisch vlak kan er een begrenzing plaatsvinden indien de academicus het misdrijf van laster en eerroof pleegt of indien de academicus uitingen doet met als doel haat te zaaien. Er zal sprake zijn van laster of eerroof indien er aan de zes constitutieve bestanddelen is voldaan. Deze zijn terug te vinden in artikel 443 SW. Uit analyse van het arrest Erdogan tegen Turkije blijkt dat er wel een grotere vrijheid wordt gegeven aan wetenschappers indien ze uitingen doen waarbij er een voldoende feitelijke basis aanwezig is. Op praktisch vlak zijn er eveneens diverse begrenzingen van de academische vrijheid van meningsuiting terug te vinden. Een eerste begrenzing is terug te vinden in het onderzoeksbeleid van onderwijsinstellingen. Onderzoekers zouden onder de academische vrijheid op zelfstandige wijze hun onderzoeksbeleid bepalen. Dit wil zeggen dat ze zelf de onderzoeksthematiek en onderzoeksmethodologie kunnen bepalen. Echter zal dit vaak beperkt worden door de externe druk en een gebrek aan financiële middelen. Verder zullen begrenzingen eveneens voortkomen in functie van het personeelsbeleid van onderwijsinstellingen. Onderwijsinstellingen hanteren vaak korte termijn contracten waardoor bij beëindiging van het contract ook de affiliatie met de onderwijsinstellingen eveneens wordt beëindigd. De wetenschapper zal hierdoor minder vaak genodigd worden om zijn onderzoeksresultaten te publiceren. Binnen het personeelsbeleid zal het afnemen van personeelsevaluaties eveneens een begrenzing vormen. Personeelsevaluaties kunnen ervoor zorgen dat de onderzoeker zijn gedrag of visie zal aanpassen. Indien de visie van de onderzoeker tegenstrijdig is met maatschappelijke verwachtingen, zouden onderzoekers minder geneigd kunnen zijn om hun visies te verkondigen en hun academische vrijheid van meningsuiting te laten gelden. Een personeelsevaluatie kan leiden tot een voorzetting of een verbreking van het contract van een onderzoeker. De onderzoeker kan een eventuele evaluatie in het achterhoofd houden bij het doen van bepaalde uitlatingen waardoor het een schending kan vormen van zijn academische vrijheid van meningsuiting. Verder vormen samenwerkingen met de economische wereld eveneens een bedreiging voor de academische vrijheid van meningsuiting. De samenwerking kan ertoe leiden dat externe invloeden zich mengen in het onderzoek. De laatste begrenzingen zijn terug te vinden in het financieringsbeleid. Steeds meer actoren financieren verschillende onderzoeken. Doordat private actoren zelf bepalen in welke zaken ze al dan niet financieren, vinden er meer marktgerichte onderzoeken plaats. Het vrije onderzoek moet steeds vaker plaats maken voor het gebonden onderzoek. Bovendien zal een private financiering meer beperkingen opleggen omtrent het verspreiden van de onderzoeksresultaten. Uit onderzoek gevoerd in kader van deze masterscriptie kan er worden besloten dat er grenzen zijn aan de academische vrijheid van meningsuiting. Een mogelijke oplossing om deze begrenzing tegen te gaan betreft het toekennen van een immuniteit aan academics.

Woord vooraf

Deze masterscriptie vormt een literaire studie omtrent de academische vrijheid van meningsuiting en vormt het slotstuk van mijn masteropleiding in de rechten aan de Universiteit Hasselt (verder U Hasselt genoemd). Gedurende de rechtenopleiding aan de U Hasselt speelden mensenrechten een zeer grote centrale rol. Mensenrechten zijn eveneens die rechten die in zoveel rechtstakken voorkomen. Doorheen de opleiding kreeg ik al zeer snel een grote interesse in dit vakgebied. Een onderwerp gerelateerd aan mensenrechten was dus de ideale basis om deze masterscriptie te schrijven.

Graag wil ik even de tijd nemen om enkele personen van harte te bedanken. Deze personen hebben elk op hun eigen manier bijgedragen aan de totstandkoming van deze masterscriptie. In de eerste plaats gaat er een grote dank uit naar mijn begeleider en promotor, prof. dr. Koen Lemmens. Ik wil hem in de eerste plaats bedanken om tijdens de rechtenopleiding mijn interesse op te wekken omtrent mensenrechten. Verder wil ik hem graag bedanken voor de kans om deze masterscriptie bij hem te mogen schrijven. Bovendien een speciale dank voor zijn tijd, tips en welwillende feedback. In de tweede plaats wens ik alle professoren van de universiteit Hasselt en hun gastuniversiteiten te danken. Zij hebben mij diverse inzichten en kennis gegeven die noodzakelijk is geweest bij het schrijven van deze masterscriptie. Tenslotte wens ik familie en vrienden te bedanken voor hun grote steun en toeverlaat bij de moeilijkere schrijfperiodes. Ik wens deze personen eveneens te bedanken voor het nalezen van deze scriptie. Een speciale dank aan mijn vriend die een enorme steun is geweest bij het schrijven van deze scriptie.

Inhoudsopgave

Lijst van afkortingen	1
Lijst van figuren	3
1 Inleiding	5
2 Onderzoekopzet en onderzoeksstrategie.....	7
2.1 De probleemstelling	7
2.2 De relevantie	8
2.3 De beperkingen	8
2.4 De onderzoeksmethode	9
3 De academische vrijheid van meningsuiting	11
3.1 Begripsomschrijving	11
3.1.1 Individuele rechten	12
3.1.2 Institutionele autonomie van de onderwijsinstellingen.....	13
3.1.3 De verplichtingen voor staten	14
3.2 Het wettelijke kader	15
3.2.1 De academische vrijheid.....	15
3.2.2 De vrijheid van meningsuiting.....	18
3.2.3 Het recht op onderwijs	21
4 Hoe ver kan de academicus gaan?	25
4.1 Laster en eerroof	25
4.1.1 Een begripsomschrijving	25
4.1.2 De constitutieve bestanddelen van laster en eerroof	26
4.1.3 De sanctie	27
4.1.4 Nuancering door het arrest Erdogan tegen Turkije	27
4.2 Haatzaaiing.....	29
4.2.1 Een begripsomschrijving	29
4.2.2 Drie benaderingen omtrent Hate Speech door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens.....	30
5 Onrechtstreekse grenzen aan de academische vrijheid van meningsuiting.....	35
5.1 Het onderzoeksbeleid	35
5.2 Het personeelsbeleid	36
5.3 De samenwerkingen tussen academici en de economische wereld.....	39
5.4 Het financieringsbeleid	40

5.4.1	Algemeen	40
5.4.2	Het financieringsbeleid in Vlaanderen.....	42
6	De problemen van de academische vrijheid van meningsuiting	55
7	Aanzet tot oplossing.....	57
7.1	Opname van een wettelijke bepaling omtrent de academische vrijheid	57
7.2	Immunititeit voor de academicus?	58
7.2.1	De immunititeit van het pleidooi.....	58
7.2.2	Toepassing van het leerstuk van de immunititeit van het pleidooi op de onderzoeker... 58	
7.3	Aanpassing van het beleid	59
8	Conclusie en vooruitblik.....	61
9	Bibliografie.....	65
9.1	Wetgeving	65
9.1.1	Internationaal en Europees.....	65
9.1.2	Nationaal.....	65
9.1.3	Buitenlandse normen	66
9.2	Rechtspraak.....	66
9.2.1	Nationaal.....	66
9.2.2	Europees.....	66
9.3	Rechtsleer	66
9.3.1	Verzamelwerken.....	66
9.3.2	Boeken	67
9.3.3	Tijdschriften	68
9.4	Overige	69

Lijst van afkortingen

BOF: Bijzonder Onderzoeksfonds.

ECRI: Europese Commissie tegen Racisme en Intolerantie.

EVRM: Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens.

EHRM: Europees Hof voor de Rechten van de Mens.

FWO: Fonds Wetenschappelijk Onderzoek.

GW: Belgische Grondwet.

IOF: Industriële Onderzoeksfonds.

IVBPR: Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke rechten.

IVESCR: Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten.

SW: Strafwetboek.

UVRM: Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens.

VEU: Verdrag Europese Unie.

VWEU: Verdrag betreffende de Werking van de Europese Unie.

Lijst van figuren

Figuur 1 Financieringsbronnen binnen geldstroom 1.....	43
Figuur 2 Financieringsbronnen binnen geldstroom 2.....	48
Figuur 3 Financieringsbronnen binnen geldstroom 3.....	51
Figuur 4 Financieringsbronnen binnen geldstroom 4.....	53
Figuur 5 Vergelijking geldstromen van 2019	54

1 Inleiding

1. De academische vrijheid van meningsuiting is de laatste jaren meer en meer ter sprake gekomen in de media. Deze masterscriptie zal een onderzoek bevatten naar de academische vrijheid van meningsuiting en meer bepaald naar de grenzen verbonden aan deze vrijheid. De volgende onderzoeksvraag werd gekozen en zal worden behandeld in deze masterscriptie: *"Grenzen aan de academische vrijheid van meningsuiting?"*. De academische vrijheid van meningsuiting is een onderwerp dat verschillende facetten omvat. De academische vrijheid van meningsuiting houdt onder meer in dat wetenschappers en onderzoekers beschikken over het recht om in het kader van hun onderzoek of functie bepaalde visies en inzichten te uiten. Naast de individuele rechten waarover de academicus beschikt, is er ook nog de institutionele autonomie van de onderwijsinstellingen. Onderwijsinstellingen beschikken over een zelfbeschikkingsrecht waardoor ze op zelfstandige manier invulling kunnen geven aan hun onderwijsinstelling. De institutionele autonomie van de academicus hangt voor een groot deel samen met de individuele academische vrijheden van de academicus. Na het lezen van enkele krantenartikelen ontstonden er enkele vragen met betrekking tot deze vrijheid. Deze krantenartikelen die geraadpleegd zijn waren de volgende: *"PXL ontslaat onderzoeker die zich in 'De Zevende Dag' kritisch uitliet over coronavaccin"*¹ en *"Vlaamse rectoren: Onze vrije meningsuiting is een kostbaar voorrecht"*.² Uit het eerste krantenartikel wordt duidelijk dat er een bepaald spanningsveld aanwezig is tussen de individuele rechten van de academicus en de institutionele autonomie van de onderwijsinstelling. Het tweede krantenartikel geeft een duidelijke bezorgdheid weer over de invulling van de academische vrijheid ten aanzien van onderwijsinstelling en academici verbonden aan de instelling. De masterscriptie vormt de ideale manier om na te gaan of deze vrijheid rechtstreeks of onrechtstreeks beperkt wordt en op welke manieren dit gebeurt.
2. Deze masterscriptie zal worden opgebouwd uit de volgende stappen. Allereerst volgt er in hoofdstuk twee een uiteenzetting van het onderzoeksopzet en de onderzoeksstrategie die werd toegepast voor het schrijven van deze masterscriptie. Binnen dit deel wordt er gekeken naar de probleemstelling, de relevantie van de masterscriptie, de beperkingen van het onderzoek en de onderzoeksmethoden. Hoofdstuk drie bevat een antwoord op volgende subonderzoeksvraag: *"Wat is het ruime kader van de academische vrijheid van meningsuiting?"*. Dit hoofdstuk zal een blik werpen op de inhoudelijke betekenis van de academische vrijheid van meningsuiting. Er zal binnen dit hoofdstuk een begripsomschrijving worden gegeven van de academische vrijheid van meningsuiting. Deze vrijheid is een deelaspect van de academische vrijheid in zijn algemeenheid. De deelaspecten van deze vrijheid worden in dit hoofdstuk eveneens gekaderd. Verder wordt er dieper ingegaan op het wettelijke kader en de rechtsgrondslagen van de academische vrijheid (van meningsuiting). Zowel een analyse op nationaal, supranationaal en internationaal niveau zal plaatsvinden. Dit hoofdstuk is noodzakelijk aangezien het hoofdstuk de basis vormt voor de gehele

¹ X., "PXL ontslaat onderzoeker die zich in 'De Zevende Dag' kritisch uitliet over coronavaccin", *HBVL* 31 maart 2021.

² C. PAUWELS, L. SELS, R. VAN DE WALLE, H. VAN GOETHEM en B. VANHEUSDEN, "Vlaamse rectoren: Onze vrije meningsuiting is een kostbaar voorrecht", *De Tijd* 21 oktober 2020.

masterscriptie. Hoofdstuk vier vormt een studie naar de wettelijke grenzen waarmee de academicus rekening dient te houden bij het uiten van zijn visie of kennis. De volgende subonderzoeksvraag zal hierin behandeld worden: *"Hoe ver kan een academicus gaan in zijn uitingen?"*. Binnen dit hoofdstuk wordt er gekeken naar de grenzen die de wet aan de academicus oplegt, denk hierbij aan het leerstuk van laster en eerroof en het verbod op haatzaaiing. In hoofdstuk vijf wordt er een antwoord gezocht op volgende subonderzoeksvraag: *"Welke praktische problemen bestaan in de praktijk die een invloed hebben op de academische vrijheid van meningsuiting?"*. In dit hoofdstuk wordt er dieper ingegaan op mogelijke grenzen op de academische vrijheid (van meningsuiting) die voortvloeien vanuit de praktijk. Hierbij wordt er onder meer ingegaan op het personeelsbeleid, onderzoeksbeleid en het financieringsbeleid van onderwijsinstellingen. Ook wordt er nagegaan hoe samenwerkingen met private bedrijven een effect kunnen hebben op de academische vrijheid van meningsuiting. Het daaropvolgende hoofdstuk bevat een korte samenvatting met de mogelijke problemen die de academische vrijheid van meningsuiting van de academicus beperkt. Het voorlaatste hoofdstuk van deze masterscriptie zoekt een antwoord op volgende onderzoeksvraag: *"Welke oplossingen zijn er mogelijk om de problemen omtrent de academische vrijheid van meningsuiting te behelpen?"*. Dit hoofdstuk betreft de zoektocht naar enkele concrete oplossingen voor de problemen die aan het licht komen bij de voorgaande hoofdstukken. Het betreft een aanzet tot mogelijk oplossingen die ervoor moeten zorgen dat de academische vrijheid van meningsuiting een sterker karakter zal krijgen. De masterscriptie wordt beëindigd met een conclusie waar er een antwoord op de bovenstaande onderzoeksvraag zal worden geleverd.

2 Onderzoeksofzet en onderzoeksstrategie

3. Dit hoofdstuk bevat een analyse van het onderzoeksofzet en de onderzoeksstrategie die aan de basis lagen van deze masterscriptie. Samen vormden deze de basis voor het gehanteerde onderzoeksofzet. De lezer wordt door het lezen van dit hoofdstuk in staat gesteld om de achtergrond van de scriptie beter te begrijpen. Bovendien geeft dit hoofdstuk de beweegredenen van bepaalde keuzes weer aan de lezer.

2.1 De probleemstelling

4. De coronacrisis leidde ertoe dat academici en onderzoekers vaker in de media kwamen om hun kennis en ideeën omtrent de medische situatie weer te geven. Da academici beschikken over een academische vrijheid van meningsuiting, waardoor ze in de mogelijkheid worden gesteld om uitspraken te doen omtrent hun onderzoeksofzet. De wetenschappers die in de media zijn gekomen, beriepen zich op deze vrijheid wanneer ze hun kennis of mening overbrachten. Vanuit diverse invalshoeken ontstond er kritiek op de uitlatingen van deze academici. Een voorbeeld hiervan is terug te vinden in het volgende krantenartikel: "*PXL ontslaat onderzoeker die zich in 'De Zevende Dag' kritisch uitliet over coronavaccin*".³ Dit krantenartikel ging over Sam Brokken, een onderzoeker in de gezondheidswetenschappen aan de hogeschool PXL, die tijdens een uitzending van de Zevende Dag kritiek leverde omtrent de coronavaccins. De onderzoeker trok de bescherming van deze vaccins in twijfel, meer bepaald of de vaccins wel voldoende beschermd tegen het doorgeven van het virus. Later werd de samenwerking tussen de PXL en de onderzoeker beëindigd.⁴ De situatie van deze onderzoeker is geen alleenstaande situatie. In het verleden werden er eveneens al diverse onderzoekers ontslagen omwille van het gegeven dat ze hun eigen visies of meningen verkondigden naar de buitenwereld toe. Een voorbeeld hiervan was het ontslag van Barbara Van Dyck, onderzoekster in het departement van Architectuur, Ruimtelijke ordening en Stedenbouw aan de KU Leuven.⁵ In het merendeel van de gevallen werden de visies van de academici in strijd geacht met de visies van de onderwijsinstellingen.
5. Niet enkel op individueel niveau speelt de academische vrijheid van onderzoekers een grote rol. De academische vrijheid is eveneens op institutioneel niveau een onderwerp dat meer de aandacht vraagt in de samenleving. Dit kan afgeleid worden uit een opiniestuk geschreven door de Vlaamse rectoren: "*Vlaamse rectoren: Onze vrije meningsuiting is een kostbaar voorrecht*".⁶ Met dit opiniestuk geven de Vlaamse rectoren een krachtige boodschap aan de overheden op internationaal en nationaal niveau om de academische vrijheid van meningsuiting beter te beschermen en deze vrijheid te bevorderen. De vrijheid wordt gezien als het meest fundamentele recht voor universiteiten. De Vlaamse rectoren verzoeken dan ook de Europese Commissie om bij hun periodic review van de lidstaten eveneens aandacht te besteden aan de academische vrijheid van meningsuiting. Aan de nationale overheden verzoeken de rectoren

³ X., "PXL ontslaat onderzoeker die zich in 'De Zevende Dag' kritisch uitliet over coronavaccin", *HBVL* 31 maart 2021.

⁴ *Ibid.*

⁵ X., "Nieuw protest tegen ontslag onderzoekster Barbara Van Dyck", *HLN* 26 september 2011.

⁶ C. PAUWELS, L. SELS, R. VAN DE WALLE, H. VAN GOETHEM en B. VANHEUSDEN, "Vlaamse rectoren: Onze vrije meningsuiting is een kostbaar voorrecht", *De Tijd* 21 oktober 2020.

om meer te investeren in die initiatieven die de academische vrijheid van meningsuiting garanderen en bevorderen. De aanleiding van dit opiniestuk was de moord op Samuel Paty, een docent die vermoord werd na het weergeven van twee Mohammed-cartoons in zijn les.⁷

6. Deze artikelen zette mij aan tot nadenken. Na het lezen van de artikelen ontstonden er enkele vragen bij mezelf. Meer bepaald kwamen volgende vragen aan bod: *“In welke mate kunnen academici hun meningen verkondigen in de media?”*, *“Welke verplichtingen dragen landen en onderwijsinstellingen om de academische vrijheid van meningsuiting van hun personeelsleden te beschermen”* en *“Onder welke motieven kan deze vrijheid beperkt worden en is iedere beperking rechtvaardig?”*. Deze masterscriptie is het ideale instrument om een antwoord te zoeken op deze bovenstaande vragen.
7. De artikelen geven weer dat de academische vrijheid van meningsuiting in zekere mate onder druk staat. Vooral het opiniestuk van de Vlaamse rectoren geven een duidelijk probleem weer. Op basis van deze krantenartikelen werd er beslist om aan de slag te gaan met dit probleem. De masterscriptie zal een de academische vrijheid van meningsuitingen evalueren. Een evaluatie van de academische vrijheid is hieraan gelinkt. De masterscriptie zal enkele oplossingen naar voor schuiven om bepaalde grenzen te overbruggen.

2.2 De relevantie

8. Zoals reeds bij de probleemstelling werd besproken, is er vanuit de maatschappij enige bezorgdheid omtrent de academische vrijheid van meningsuiting. Hierdoor is het opportuun om na te gaan op welke manieren academici beschermd worden als ze hun visies verkondigen in de samenleving. Meer bepaald is het relevant om na te gaan hoe academici onder het huidige recht beschermd worden en onder welke voorwaarden de vrijheid beperkt kan worden. Daarnaast is het relevant om na te gaan welke initiatieven overheden en onderwijsinstellingen dienen te nemen om deze vrijheid te garanderen en bevorderen.
9. Het onderzoek heeft ook een belangrijke praktische relevantie. Door in deze masterscriptie na te gaan hoe de concrete situatie onder het huidige recht is, zullen eventuele tekortkomingen zichtbaar worden. Voor deze tekortkomingen zullen er in later stadium oplossingen gezocht kunnen worden. Deze masterscriptie vormt de aanzet voor een oplossing van het grotere probleem.

2.3 De beperkingen

10. In kader van dit onderzoek, werd er bewust gekozen om bepaalde elementen niet te onderzoeken. Deze beperkingen hebben diverse redenen. Allereerst is het zeer relevant om over een goed afgebakend onderzoeksdomein te beschikken. De academische vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van meningsuiting in het algemeen is een zeer omvattend en boeiend onderwerp. Om de essentie van deze masterscriptie duidelijk te houden voor de lezer,

⁷ Ibid.

zal er niet op alle aspecten even diepgaand worden ingegaan. Een tweede beperkingsreden is terug te vinden in het woorden- en tijdslimiet van deze masterscriptie.

11. De beperkingen zijn de volgende. De academische vrijheid van meningsuiting is een aspect dat voortvloeit uit twee grondslagen, namelijk de academische vrijheid en de vrijheid van meningsuiting. Het is zeker relevant om deze twee elementen bij de uitwerking te beschrijven en mee te nemen in de analyse. Een focus op alle aspecten van de academische vrijheid is echter onmogelijk door de omvang van het begrip. Verder werd er geopteerd om in het kader van deze masterscriptie, geen rechtsvergelijkend onderzoek uit te voeren. De reden hiervoor is dat de academische vrijheid van meningsuiting voor een groot deel wordt ingekleurd door het supranationale en internationale niveau. Alle lidstaten dienen op basis van deze supranationale en internationale wetgeving en rechtspraak een bepaald niveau te waarborgen. Niettegenstaande, zal de uitwerking binnen iedere lidstaat wel anders kunnen verlopen. Hierdoor is het mogelijk dat er wel inspiratie wordt gehaald bij bepaalde lidstaten. Ten slotte werd er geopteerd om een monodisciplinair onderzoek. Dit heeft als gevolg dat er enkel een juridische blik op de academische vrijheid van meningsuiting wordt geworpen.⁸

2.4 De onderzoeksmethode

12. In kader van dit onderzoek wordt er een monodisciplinair onderzoek gevoerd. Dit betekent dat er enkel gekeken wordt naar het recht in zijn algemeenheid. Er wordt geen beroep gedaan op andere academische disciplines, zoals de sociale wetenschappen.⁹ Er is geopteerd voor deze werkwijze om het onderzoek op een zo correct mogelijke wijze te kunnen voeren. De focus zal blijven liggen op het strikt juridische zodat een evaluatie makkelijker kan worden gemaakt.

⁸ L. KESTEMONT en P. SCHOUKENS, *Rechtswetenschappelijk schrijven*, Leuven, Acco, 2020, 42-43.

⁹ *Ibid.*

3 De academische vrijheid van meningsuiting

13. In dit hoofdstuk wordt er een begripsomschrijving gegeven van de academische vrijheid van meningsuiting. Verder bevat dit hoofdstuk een diepgaandere analyse van de academische vrijheid in zijn algemeenheid. Zoals in voorgaand hoofdstuk besproken, zal er niet op alle elementen van deze academische vrijheid worden gefocust. De academische vrijheid van meningsuiting vloeit volgens verschillende rechtsleer voort uit diverse internationale, Europese en nationale rechtsbronnen. Deze rechtsbronnen zullen in dit hoofdstuk worden besproken. Verder bevat dit hoofdstuk eveneens de voorwaarden waaraan voldaan moeten zijn om de vrijheid te kunnen beperken. Nadat de lezer dit hoofdstuk heeft gelezen is hij of zijn in staat het algemeen kader van de academische vrijheid (van meningsuiting) te begrijpen. Dit is noodzakelijk voor een goed begrip van de masterscriptie.

3.1 Begripsomschrijving

14. De academische vrijheid van meningsuiting dient omschreven te worden als het recht voor onderzoekers en onderwijzers om in kader van de bevordering van kennis onderzoek te doen en hieromtrent hun meningen en inzichten te uiten. De onderzoekers en/of lesgevers mogen in functie van de academische vrijheid van meningsuiting ook kritiek uiten tegenover het werk van andere onderzoekers en/of lesgevers¹⁰ en tegenover het gerecht, inclusief de rechters.¹¹

15. De academische vrijheid van meningsuiting is een deelaspect van de vrijheid van meningsuiting, zoals vervat in artikel 10 EVRM en vloeit eveneens voort uit de academische vrijheid waarover iedere onderzoeker/onderwijzer beschikt.¹² De academische vrijheid wordt omschreven als het recht van een academicus om zonder inmenging wetenschappelijk onderzoek te voeren en de resultaten van dit onderzoek te publiceren/verklaren. De academicus heeft door zijn academische vrijheid eveneens het recht om onderwijs te doceren op een vrije manier. Het is een vrijheid die iedere academicus toekomt en die ervoor zorgt dat de wetenschap op een convenabele wijze wordt gerealiseerd. Verder bevat deze vrijheid het recht om vrij te zijn van censuur en druk voortkomend uit de onderwijsinstelling of externe actoren, zoals bijvoorbeeld private bedrijven of overheden.

16. De onafhankelijkheid van de wetenschapper staat centraal binnen de academische vrijheid.¹³ De academische vrijheid wordt onderverdeeld in drie subcategorieën. Een eerste categorie bevat de individuele rechten van de academicus. De tweede categorie bevat de rechten die focussen op de institutionele autonomie van de onderwijsinstellingen. De laatste categorie bevat de verplichtingen voor de staten om de academische vrijheid te waarborgen.¹⁴ Deze laatste categorie zal in het volgende hoofdstuk verder besproken worden.¹⁵

¹⁰ EHRM 23 september 2009, nr. 17089/03, Sorguç/Turkije.

¹¹ EHRM 27 augustus 2014, nr. 346/04 + nr. 39779/04, Erdogan en anderen/Turkije; *infra* 27-29, nr. 58-60.

¹² *Infra* 11, nr. 14-16.

¹³ Art. 27 Recommendation of UNESCO concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel (11 November 1997); KONINKLIJKE NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN, *academische vrijheid in Nederland een begripsanalyse en richtsnoer*, Amsterdam, KNAW, 2021, 23.

¹⁴ LERU, *Academic freedom as a fundamental right, s.l.*, 2010, 8-9.

¹⁵ *Infra* 16-17, nr. 32-33.

3.1.1 Individuele rechten

17. Wetenschappers, onderwijzers en zelfs studenten beschikken over verschillende individuele rechten met betrekking tot hun wetenschappelijk werk. Deze individuele rechten zijn onder meer de vrijheid om te onderwijzen en om te studeren. Andere individuele zijn volgende: de vrijheid van onderzoek en informatie, het recht om professionele activiteiten buiten hun academisch werk te verrichten en het recht om hun mening te verkondigen en onderzoek te publiceren.¹⁶ In functie van deze scriptie zal enkel het recht om hun mening te verkondigen en het publiceren omtrent de onderzoeksresultaten en de voortgang van het onderzoek besproken worden. Een analyse van andere individuele rechten wijkt te veel af van de essentie.
18. De academische vrijheid van meningsuiting is onlosmakend verbonden met de academische vrijheid an sich. Wetenschappers en onderzoekers genieten deze vrijheid enerzijds door de verwachte kwaliteit van hun mening en anderzijds door het feit dat hun mening bijdraagt aan het algemeen belang van de samenleving. In tegenstelling tot de vele 'gewone' meningen en visies, zouden de meningen van wetenschappers en onderzoekers een vergaande bescherming moeten genieten. Doch zal deze vrijheid van meningsuiting een beperkter toepassingsgebied hebben. Zo geldt deze vrijheid enkel voor academici en enkel indien deze hun visie op een adequate wijze verkondigen.¹⁷
19. De academische vrijheid van meningsuiting zal afhankelijk van de situatie anders ingekleurd moeten worden. Binnen de rechtsleer wordt er een onderscheid gemaakt tussen drie situaties.¹⁸ Een eerste situatie betreft de zuiver academische verkondiging van hun visies, ook wel de intramurale speech genoemd. De intramurale speech omvat de visies die de wetenschapper of de onderzoeker verkondigt binnen de onderwijsinstelling of in de academische context. Door de intramurale speech wordt onderzoek en onderwijs bevorderd. Indien de uiting plaatsvond in de intramurale context dienen de rechtbanken met enige voorzichtigheid te oordelen over eventuele vorderingen. Enkel in die gevallen waar de visie zorgt voor een kwaadwillige verkeerde voorstelling van de werkelijkheid of voor persoonlijke aanvallen die gekwalificeerd kunnen worden als laster en eerroof zou een vordering toegekend moeten worden.¹⁹ In alle andere gevallen dient de academische vrijheid van meningsuiting te gelden, zonder dat deze wordt gesanctioneerd. De staten en de universiteiten zullen bepaalde maatregelen moeten nemen om de academische vrijheid van meningsuiting te garanderen. Een voorbeeld van dergelijke maatregel kan volgende zijn: het voorzien van politiebescherming indien een bepaalde spreker komt spreken op de campus.²⁰
20. De tweede situatie betreft de extramurale speech. Naast de intramurale verkondiging van meningen, kunnen onderzoekers ook buiten de onderwijsinstelling hun visies verkondigen. Voorbeelden hiervan zijn interviews, lezingen en dergelijke meer. Hier zal de academische vrijheid van meningsuiting ook niet zonder beperkingen gelden. Een beperking is mogelijk

¹⁶ General Comment No. 13 of the Committee on Economic, Social and Cultural rights (8 december 1999), *UN. Doc. E/C.12/1999/10*.

¹⁷ LERU, *Academic freedom as a fundamental right, s.l.*, 2010, 14.

¹⁸ *Ibid.*, 14-15.

¹⁹ *Infra* 25-27, nr. 54-57.

²⁰ *Ibid.*, 23.

indien het verkondigen van een mening aanzet tot geweld.²¹ Binnen de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (hierna: EHRM) is er op te merken dat wetenschappers een grote bescherming genieten.²² De oorzaak hiervan ligt vervat in hun bijdrage tot het algemeen belang. Het EHRM aanvaardt veel uitlatingen onder het motief van de vrijheid van meningsuiting, maar ziet haatzaaiing ten aanzien van een persoon als grens. Indien de uitlating als gevolg heeft dat er haat wordt gezaaid, zal een schending vastgesteld worden.²³

- 21.** Ten slotte is er de off-topic speech. Onder deze situatie vallen de meningen en visies die buiten het expertisegebied van de onderzoeker of academicus behoren. Deze situaties genieten geen bescherming onder de academische vrijheid van meningsuiting. Echter genieten deze visies/meningen wel bescherming onder de 'gewone' vrijheid van meningsuiting, zoals vervat in artikel 10 EVRM. In dergelijke situaties, waarbij onderzoekers hun visies verkondigen over zaken die buiten hun expertise vallen, dienen de onderzoekers duidelijk te maken aan de ontvanger dat zij niet spreken vanuit hun professionele ervaring of in naam van de onderwijsinstelling. Wetenschappers mogen door hun onderwijsinstelling niet benadeeld worden doordat ze hun mening verkondigden onder artikel 10 EVRM.²⁴ Doch is dit iets wat in de praktijk, wel gebeurt.²⁵

3.1.2 Institutionele autonomie van de onderwijsinstellingen

- 22.** De academische vrijheid heeft eveneens een collectief aspect, namelijk de institutionele autonomie van de onderwijsinstellingen. Om deze academische vrijheid ten volle te genieten hebben onderwijsinstellingen een welbepaalde autonomie nodig. Concreet betekent dit dat onderwijsinstellingen een bepaald niveau van zelfbeschikking nodig hebben om op een zo effectieve mogelijk wijze besluiten te nemen. Deze besluiten gaan omtrent de werking, het management, de onderzoeken, de waarden en normen... Kortom, de autonomie is een noodzakelijke voorwaarde om de academische vrijheid te bevorderen binnen hun werking.²⁶
- 23.** De individuele academische vrijheid is onlosmakelijk verbonden aan de institutionele autonomie. Zonder de institutionele autonomie kunnen individuele onderzoekers hun academische vrijheid niet uitoefenen. Bovendien kan de individuele onderzoeker slechts zijn academische vrijheid genieten door het feit dat deze aangesloten is bij een onderwijsinstelling.²⁷
- 24.** Doordat de institutionele autonomie samenhangt met de individuele rechten moet er een wisselwerking zijn tussen de institutionele autonomie en de individuele rechten van een onderzoeker. De onderwijsinstellingen kunnen niet willekeurig de rechten van hun academici beperken in het kader van zijn autonomie. De onderwijsinstellingen kunnen wel beperkingen

²¹ *Infra* 29-30, nr. 62-64.

²² *Infra* 27-28, nr. 58-60.

²³ Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, David Kaye (28 July 2020), *UN. Doc. A/75/261* (2020), §20; LERU, *Academic freedom as a fundamental right, s.l.*, 2010, 16.

²⁴ LERU, *Academic freedom as a fundamental right, s.l.*, 2010, 16-18.

²⁵ *Supra* 7, nr. 4.

²⁶ Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, David Kaye (28 July 2020), *UN. Doc. A/75/261* (2020), §9-14; Recommendation of UNESCO concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel (11 November 1997).

²⁷ LERU, *Academic freedom as a fundamental right, s.l.*, 2010, 19-20.

opleggen, maar deze beperkingen dienen evenredig en proportioneel te zijn. Verder behouden individuele academici van onderwijsinstellingen het recht om in het kader van de academische vrijheid van meningsuiting kritiek te uiten op de werking van een onderwijsinstelling, zonder gesanctioneerd te worden hiervoor.²⁸ Bovendien heeft de individuele academicus het recht om vertegenwoordigd te worden en deel te nemen in bestuursorganen.²⁹ Onderwijsinstellingen mogen deze institutionele autonomie niet hanteren om de rechten van hun personeel te beperken.³⁰

- 25.** Voor de correcte uitoefening van de academische vrijheid dient er een zekere onafhankelijkheid te zijn van de onderwijsinstellingen ten aanzien van overheden. Zonder de institutionele autonomie, kunnen de onderwijsinstellingen niet correct functioneren en wordt de academische vrijheid ondermijnd. Alsnog dienen universiteiten rekenschap en verantwoording te geven aan de overheden, zeker indien de onderwijsinstellingen gebruik maken van openbare middelen die ter beschikking worden gesteld door de overheden. Onderwijsinstellingen dienen te verantwoorden hoe deze middelen gespendeerd zullen worden. Verantwoordingsystemen moeten gebaseerd zijn op een wetenschappelijke wijze en moeten duidelijk, ongecompliceerd en rendabel zijn. De systemen dienen eveneens eerlijk, rechtvaardig en correct te zijn. Een open communicatie staat hierbij centraal. De onderwijsinstellingen worden verantwoordelijk geacht om dergelijke verantwoordingsystemen in te bouwen. Staten kunnen bepaalde verantwoordingsystemen verplicht opleggen aan de onderwijsinstelling. Dit is enkel mogelijk indien de onderwijsinstellingen werden geraadpleegd bij de onderhandelingen omtrent deze verantwoordingsprocedures.³¹

3.1.3 De verplichtingen voor staten

- 26.** De verplichtingen van de verdragsstaten worden volgens de "tripartite typology" van Henry Sue onderverdeeld in 3 categorieën, namelijk de verplichting tot respecteren, de verplichting tot bescherming en de verplichting tot realisatie.³² De verplichting tot respecteren houdt in dat staten zich moeten onthouden van enige maatregel die de integriteit van het individu schendt of die een schending vormt op de vrijheden waarover alle individuen beschikken om in hun basisbehoeften te voorzien. Vervolgens houdt de verplichting tot bescherming in dat staten maatregelen nemen die ervoor zorgen dat individuen of groeperingen de integriteit van andere groeperingen of individuen niet schendt. Overheden moeten eveneens voorkomen dat individuen of groeperingen de rechten en vrijheden van anderen schendt. Ten slotte houdt de verplichting tot realisatie in dat staten maatregelen aannemen die ervoor zorgen dat ieder individu de mogelijkheid heeft om zijn of haar mensenrechten die erkend in verschillende

²⁸ General Comment No. 13 of the Committee on Economic, Social and Cultural rights (8 december 1999), *UN. Doc. E/C.12/1999/10*.

²⁹ LERU, *Academic freedom as a fundamental right, s.l.*, 2010, 22-23.

³⁰ Recommendation of UNESCO concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel (11 November 1997).

³¹ *Ibid.*

³² A.MULLER, *The Relationship between Economic, Social and Cultural Rights and International Humanitarian Law: An analysis of Health-Related Issues in Non-international Armed Conflicts*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2013, 68-71.

instrumenten ten volle te genieten.³³ Een verdere uitwerking van de verplichtingen voor de staten is terug te vinden in volgende tussentitel (3.2 het wettelijke kader).

3.2 Het wettelijke kader

27. De academische vrijheid (van meningsuiting) is in diverse rechtsbronnen terug te vinden. Diverse rechtspraak stelt dat deze vrijheid kan worden afgeleid uit de vrijheid van meningsuiting die vervat ligt in artikel 10 Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (hierna: EVRM).³⁴ Doch zijn er ook rechtsgronden die een expliciete vermelding maken van dit recht. Een voorbeeld hiervan is artikel 13 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie. De vrijheid is dus op de verschillende niveaus terug te vinden, zowel nationaal, supranationaal en internationaal. In dit hoofdstuk zullen de verschillende rechtsgrondslagen uitgewerkt worden.

3.2.1 De academische vrijheid

3.2.1.1 Artikel 13 Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie

28. Op Europees niveau is er een expliciete vermelding van de academische vrijheid in artikel 13 Handvest van de grondrechten van de Europese Unie. Dit artikel luidt als volgt: *“De kunsten en het wetenschappelijk onderzoek zijn vrij. De academische vrijheid wordt geëerbiedigd.”*³⁵ Dit recht vindt zijn oorsprong in de vrijheid van gedachte en de vrijheid van meningsuiting. Bij de uitoefening van dit recht, dient de menselijke waardigheid uit artikel 1 Handvest van de grondrechten van de Europese Unie ten alle tijden te worden geëerbiedigd. Het is geen absoluut recht, waardoor het beperkt kan worden. Deze beperkingen dienen te voldoen aan de voorwaarden vermeld in artikel 10.2 EVRM.³⁶

29. Een kleine nuancering omtrent de werking en de bindende kracht van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie dient gemaakt te worden. Op basis van artikel 6 (1) Verdrag Europese Unie (hierna: VEU) heeft het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie dezelfde bindende kracht als andere verdragen.³⁷ Het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie zal enkel gelden onder het toepassingsgebied van artikel 51 van het Handvest. Het eerste lid van artikel 51 luidt als volgt: *“De bepalingen van dit handvest zijn gericht tot de instellingen en organen van de Unie met inachtneming van het subsidiariteitsbeginsel en tot de lidstaten, uitsluitend wanneer zij het recht van de Unie ten uitvoer brengen. Derhalve eerbiedigen zij de rechten, leven zij de beginselen na en bevorderen zij de toepassing ervan, overeenkomstig hun respectieve bevoegdheden.”*³⁸ Uit deze bepaling valt af te leiden dat de bepalingen van het Handvest enkel werking zullen hebben indien de lidstaten het recht van de Europese Unie tot uiting zullen brengen. Indien een regeling van een

³³ Y. DONDEERS, “The legal Framework of the Right to Take Part in Cultural Life”, in Y. DONDEERS en V. VOLODIN (eds.), *Human Rights in Education, Science and Culture: Legal Developments and Challenges*, Parijs-Hampshire, UNESCO Publishing/Ashgate, 2007, 239.

³⁴ GwH 23 november 2005, nr. 167/2005.

³⁵ Art. 13 Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

³⁶ T. JORIS, *Europese basisteksten: 9de herziene uitgave*, Antwerpen, Maklu, 2017, 959; *infra* 18-20, nr. 37-42.

³⁷ Art. 6 VEU.

³⁸ Art. 51 (1) Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

lidstaat niet gekwalificeerd kan worden onder het unierecht, zullen de bepalingen uit het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie niet gelden.

3.2.1.2 Artikel 15.3 Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten

- 30.** Een tweede expliciete vermelding van de academische vrijheid is op internationaal niveau terug te vinden in artikel 15 Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (hierna: IVESCR). In artikel 15 (3) IVESCR is er een specifieke vermelding naar de academische vrijheid gemaakt. Artikel 15 (3) IVESCR luidt als volgt: " *De Staten die partij zijn bij dit Verdrag verbinden zich de vrijheid te eerbiedigen die onontbeerlijk is voor het verrichten van wetenschappelijk onderzoek en scheppend werk.*"³⁹ Dit artikel bevat de verplichting voor overheden om de vrijheid die noodzakelijk is voor het wetenschappelijk onderzoek te vrijwaren. Deze vrijheid omvat de mogelijkheid om onderzoeksresultaten te delen met de beleidsmakers en het publiek. Verder valt onder dit artikel de vrijheid van de academicus om de ethische waarde van onderzoeken te betwijfelen, ook op openbare wijze. Ten slotte beschikken de onderzoekers over het recht om coöperaties aan te gaan en onderzoekinstellingen te grondvesten. Om deze rechten ten volle tot uitwerking te laten, moeten verdragsstaten zich onthouden van enige inmenging in de vrijheid van onderzoekers en onderzoekinstellingen om wetenschappelijke resultaten te verspreiden. Verder dienen verdragsstaten bij het IVESCR positieve maatregelen te nemen die de bescherming en de verspreiding van wetenschappelijke kennis garandeert.⁴⁰
- 31.** Het recht vervat in artikel 15 (3) IVESCR is geen absoluut recht en kan beperkt worden. Een beperking is enkel mogelijk volgens de voorwaarden vermeldt in artikel 4 IVESCR. Een eerste voorwaarde is dat de beperking voorzien moet zijn bij wet. Ten tweede is een beperking enkel mogelijk indien het compatibel is met de aard van de rechten uit het IVESCR. Ten slotte moet de beperking noodzakelijk zijn voor de algemene welzijn van eenieder in een democratische samenleving. Dit betekent dat indien verdragsstaten een beperking doorvoeren, deze beperking de minimumverplichtingen uit het verdrag moeten respecteren. De beperking dient proportioneel te zijn met het beoogde doel. Dit betekent dat verdragstaten ten alle tijden moeten opteren voor de wijze die de rechten uit het IVESCR het minst beperkt.⁴¹

3.2.1.3 Verplichtingen verdragsstaten onder de academische vrijheid

- 32.** De academische vrijheid vraagt enkele inspanningen van verdragsstaten. Staten dragen de verplichting tot eerbiediging, tot bescherming en tot realisatie/promotie van de academische vrijheid.⁴² Indien de staten deze verplichtingen niet nakomen zal er een schending van de academische vrijheid plaatsvinden. Een eerste verplichting betreft de verplichting tot eerbiediging. Dit betekent dat de staten geen onnodige beperkingen op de academische vrijheid mogen invoeren. Staten dienen zowel de institutionele autonomie als de individuele vrijheid te

³⁹ Art. 15 (3) IVESCR.

⁴⁰ General comment No. 25 (2020) on science and economic, social and cultural rights (article 15 (1) (b), (2), (3) and (4) of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights (30 april 2020), *UN.Doc. E/C.12/GC/25*, 3-4.

⁴¹ *Ibid*, 5.

⁴² LERU, *Academic freedom as a fundamental right*, s.l, 2010, 16-18.

respecteren. Op de staten rust er een negatieve verplichting waardoor deze zich moeten onthouden tot het nemen van maatregelen die indruisen tegen de academische vrijheid van.⁴³ Ten tweede is er de verplichting tot bescherming van de academische vrijheid. Deze verplichting bestaat erin dat de overheden maatregelen moeten nemen die ervoor zorgen dat de academische vrijheid kan worden uitgeoefend, zonder dat derden inbreuken kunnen maken op dit recht. Dit betreft een positieve verplichting voor de staten. De staten dienen op actieve wijze maatregelen te nemen zodat de vrijheid beschermd kan worden. Overheden kunnen dit doen door passende wetgeving aan te nemen. Een voorbeeld van dergelijke wetgeving is het aannemen van wetgeving omtrent de intellectuele rechten voor academici.⁴⁴ De staten dragen eveneens de verplichting om onderwijsinstellingen te beschermen tegen dreigingen die de institutionele autonomie van de onderwijsinstellingen raakt. De bescherming tegen deze dreiging dient ten allen tijden te gelden, ongeacht vanwaar deze dreiging afkomstig is.⁴⁵ Ten slotte is er de verplichting tot realisatie/promotie. Deze verplichting houdt in dat staten passende maatregelen moeten nemen om zo de academische vrijheid te kunnen verwezenlijken. Staten kunnen aan deze verplichting voldoen als ze wetgeving, procedures, administratieve handelingen enzovoort aannemen die realisatie bevorderen. Deze verplichting is eveneens een positieve verplichting voor de staten, aangezien deze efficiënte maatregelen moeten nemen om het recht op academische meningsuiting te kunnen realiseren.⁴⁶

- 33.** General comment No. 25 geeft de verplichtingen weer die de verdragsstaten onder artikel 15 IVESCR moeten eerbiedigen. Niettegenstaande het gegeven dat deze General Comment niet bindend is, heeft deze toch een gezaghebbende waarde.⁴⁷ Verdragsstaten dienen naar het maximale van hun mogelijkheden maatregelen te nemen die ervoor zorgen dat de rechten uit artikel 15 IVESCR maximaal gerealiseerd kunnen worden. De verplichtingen van de verdragsstaten worden volgens de "tripartite typology" geanalyseerd. Door de verplichting tot respecteren, mogen verdragsstaten zich niet inmengen met de rechten vermeld in artikel 15 IVESCR. Verdragsstaten dienen bijvoorbeeld censuur te elimineren die ervoor zorgt dat de verspreiding van het wetenschappelijk onderzoek wordt ondermijnd. Door de verplichting tot bescherming dienen verdragsstaten maatregelen te nemen die ervoor zorgen dat individuen of entiteiten, zoals onderwijsinstellingen en andere actoren zich niet kunnen inmengen met het recht om deel te nemen en te genieten van de voordelen van het wetenschappelijk onderzoek. Ten slotte is er de verplichting tot realisatie. Verdragsstaten dienen wetgevende, administratieve en budgettaire maatregelen te nemen om de rechten uit artikel 15 IVESCR te realiseren. Staten komen deze verplichting na door bijvoorbeeld beleid aan te nemen die de ontwikkeling en verspreiding van wetenschappelijk onderzoek bevordert.⁴⁸

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ Recommendation of UNESCO concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel (11 November 1997).

⁴⁶ *Ibid.*, 23.

⁴⁷ F.EGGERMONT, P.PAEPE, W.SCHREURS en S.SMIS, *Praktijkboek rechtsmethodologie: inleiding tot het opzoeken en analyseren van de bronnen van nationaal, Europees en internationaal recht*, Brugge, die Keure, 2016, 400.

⁴⁸ General comment No. 25 (2020) on science and economic, social and cultural rights (article 15 (1) (b), (2), (3) and (4) of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights (30 april 2020), *UN.Doc. E/C.12/GC/25*, 9-11.

3.2.2 De vrijheid van meningsuiting

3.2.2.1 Artikel 19 Belgische grondwet

- 34.** Op nationaal niveau is er geen expliciete vermelding van de academische vrijheid van meningsuiting, maar wordt er geaccepteerd dat deze een deelaspect is van de vrijheid van meningsuiting van artikel 19 van de Belgische grondwet.⁴⁹
- 35.** Artikel 19 van de Belgische grondwet (hierna: GW) bevat de grondwettelijke bescherming van de vrijheid van meningsuiting. Dit artikel luidt als volgt: "*(...)de vrijheid om op elk gebied zijn mening te uiten, zijn gewaarborgd, behoudens bestraffing van de misdrijven die ter gelegenheid van het gebruikmaken van die vrijheden worden gepleegd.*"⁵⁰ Dit artikel omvat de vrijheid om een bepaalde mening of visie te uiten, maar ook om bepaalde inlichtingen of gegevens rond te sturen aan anderen. Dit recht heeft een zeer grote draagwijdte. Dit valt ook af te leiden uit de zinsnede 'op elk gebied'.⁵¹
- 36.** Om deze vrijheid te beschermen, geldt er een verbod op het nemen van preventieve maatregelen. Dit betekent dat de overheid geen a priori controle mag uitoefenen. Een a posteriori controle is wel mogelijk. De overheid kan wel repressieve maatregelen uitvoeren. Deze repressieve maatregelen kunnen enkel van toepassing worden verklaard indien er voldaan is aan drie voorwaarden. Ten eerste dient de beperking bij wet te zijn voorzien. Ten tweede dient de beperking te zijn gemaakt in het belang van een beschermd rechtsgoed onder artikel 10.2 EVRM. Ten slotte kan het recht enkel beperkt worden indien deze noodzakelijk is in een democratische samenleving.⁵² De concrete invulling van deze begrippen zal plaatsvinden bij de bespreking van artikel 10 EVRM. Deze vindt in de volgende subtitel plaats. De reden hiervoor is dat het Grondwettelijk Hof in zijn arrest van 15 juli 1993 heeft bevestigd dat artikel 19 van de Belgische Grondwet in samenhang moet worden gelezen met de artikelen 10 EVRM en 19 Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke rechten (hierna: IVBPR) vooral in het kader van de beperkingsvoorwaarden.

3.2.2.2 Artikel 10 Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens

- 37.** Op internationaal niveau dient er gekeken te worden naar de kernbepaling, artikel 10 EVRM. Artikel 10 EVRM bevat een algemene bepaling naar de vrijheid van meningsuiting. Deze vrijheid impliceert dat rechtssubjecten beschermd worden voor het verkondigen van hun mening, ongeacht het thema. Rechtssubjecten zullen ook beschermd worden indien ze anderen beledigen. Er zal geen bescherming zijn indien de aantijgingen een stimulans vormen tot haat, geweld en discriminatie.⁵³

⁴⁹ GwH 23 november 2005, nr. 167/2005, overw. B.1.18.

⁵⁰ Art. 19 GW.

⁵¹ J. VELAERS, *De grondwet: een artikelgewijze commentaar deel 1: Het Federale België, het grondgebied, de grondrechten*, Brugge, die Keure, 2019, 349-350.

⁵² J. VELAERS, *De grondwet: een artikelgewijze commentaar deel 1: Het Federale België, het grondgebied, de grondrechten*, Brugge, die Keure, 2019, 351-352.

⁵³ D. VOORHOOF, "Artikel 10: vrijheid van meningsuiting", in Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE (eds.), *Handboek EVRM, Deel 2: Artikelsgewijze Commentaar*, Antwerpen, intersentia, 2004, (837) 900-902.

38. Dit recht is geen absoluut recht en kan beperkt worden onder de voorwaarden vermeld in artikel 10 (2) EVRM. Dit artikel luidt als volgt: *“Daar de uitoefening van deze vrijheden plichten en verantwoordelijkheden met zich brengt, kan zij worden onderworpen aan bepaalde formaliteiten, voorwaarden, beperkingen of sancties, die bij de wet zijn voorzien en die in een democratische samenleving noodzakelijk zijn in het belang van de nationale veiligheid, territoriale integriteit of openbare veiligheid, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden, de bescherming van de goede naam of de rechten van anderen, om de verspreiding van vertrouwelijke mededelingen te voorkomen of om het gezag en de onpartijdigheid van de rechterlijke macht te waarborgen.”*⁵⁴ Uit dit artikel kan er afgeleid worden dat een beperking mogelijk is indien het bij wet is voorzien, nodig is in een democratische samenleving en één van de in de wet omschreven legitieme doelen dient.⁵⁵

Bij wet voorzien

39. Een eerste voorwaarde voor een beperking betreft dat de beperking of inmenging voorzien dient te zijn bij wet. Dit impliceert dat er voor de beperking een grondslag is terug te vinden in het nationale recht. Voor de toepassing van deze voorwaarde wordt iedere materiële wet binnen de interne rechtsorde in acht genomen. De wet dient in werking te zijn op het ogenblik van de (vermeende) inmenging en er wordt geen retroactieve werking van de wet toegepast.⁵⁶ Echter dient de wet aan twee voorwaarden te voldoen. Allereerst dient de nationale wettelijke grondslag toegankelijk te zijn. Dit impliceert dat rechtssubjecten voldoende informatie kunnen inwinnen over de wet. De voorwaarde wordt voldaan geacht, indien de wet werd bekendgemaakt of gepubliceerd. Het rechtssubject moet de kans hebben om de wet te consulteren. Ongeschreven recht kan eveneens voldoende toegankelijk zijn, aangezien deze raadpleegbaar is in rechtspraakoverzichten. Ten tweede dient er rekening te worden gehouden met het voorzienbare karakter van de wet. De wet moet in zekere mate voorspelbaarheid creëren. Dit heeft tot gevolg dat een wet voldoende nauwkeurig moet worden opgesteld. Het rechtssubject zal met een redelijke voorspelbaarheid moeten weten dat er een beperking of inmenging kan gebeuren.⁵⁷

40. In het arrest *Sunday Times* tegen het Verenigd Koninkrijk verduidelijkt het Europees Hof voor de Rechten van de Mens de notie bij wet voorzien. Hieronder een korte samenvatting van de feiten. *Sunday Times* publiceerde het boek ‘*Spycatcher*’ geschreven door Peter Wright, ondanks de vele bevelen van Engelse rechtbanken die deze publicatie wilden vermijden. De Engelse rechtbanken wilden geen publicatie omdat het boek informatie bevatte over de personeelsleden van de Britse veiligheidsdienst. Het EHRM oordeelde dat de bevelen in strijd zijn met de vrijheid van meningsuiting vermeld in artikel 10 EVRM.⁵⁸ In dit arrest stelde het Europees Hof voor de Rechten van de Mens vast dat de wetten niet alleen geschreven wetten konden zijn.

⁵⁴ Art. 10 (2) EVRM.

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM: deel 1: algemene beginselen*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 126-127.

⁵⁷ Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM: deel 1: algemene beginselen*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 128-134.

⁵⁸ EHRM 26 november 1991, nr. 13166/87, *Sunday Times/Verenigd Koninkrijk*; A. MOWBRAY, *Cases, Materials and Commentary on the European Convention on Human Rights*, United Kingdom, Oxford University Press, 2012, 637-644.

Ongeschreven wetten, zoals deze voorkomen in de common law stelsels vallen eveneens onder de notie van 'bij wet voorzien'.⁵⁹

Legitiem doel

- 41.** Een tweede voorwaarde uit artikel 10.2 EVRM betreft het gegeven dat de beperking een legitiem doel moet dienen. Artikel 10.2 EVRM voorziet in een limitatieve lijst met legitieme doelen. Enkel in die gevallen waar de beperking onder een van de opgesomde legitieme doelen kan worden gekwalificeerd is aan deze voorwaarde voldaan. De rechtspraak van het EHRM geeft in diverse arresten een ruime invulling aan deze legitieme doelen. In mijn inziens zorgt dit ervoor dat het limitatief karakter deels onderdrukt wordt.⁶⁰

Noodzakelijk in een democratische samenleving

- 42.** Ten slotte is een beperking enkel mogelijk indien er voldaan is aan de noodzakelijkheidsvereiste. Dit impliceert dat de beperking noodzakelijk dient te zijn in een democratische samenleving. Een beperking is noodzakelijk in de democratische samenleving indien er een 'pressing social need' is. Dit betekent dat er een dringende maatschappelijke behoefte moet zijn om de beperking te stellen. Bovendien dient er eveneens voldaan te zijn aan het proportionaliteitsbeginsel en het evenredigheidsbeginsel. De beperking dient de legitieme doelstelling op een proportionele en evenredige wijze te realiseren. Zo dient de beperking op een toereikende, passende en pertinente wijze de vooropgestelde doelstelling te verwezenlijken.⁶¹ Bij de beoordeling van deze proportionaliteitsvereisten dient er rekening te worden gehouden met de appreciatiebevoegdheid van de lidstaten.⁶² Deze appreciatiebevoegdheid wordt gedefinieerd als de beoordelingsvrijheid waarover de lidstaten beschikken bij het implementeren en toepassen van de internationale en Europese verdragen in bepaalde concrete omstandigheden.⁶³ De wijdte van de appreciatiebevoegdheid is voor artikel 10 EVRM afhankelijk van verschillende variabelen, denk hierbij aan de aard van de expressie.⁶⁴

3.2.2.3 Artikel 19 Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke rechten

- 43.** Op internationaal niveau is het recht van meningsuiting eveneens gecodificeerd in artikel 19 Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke rechten.⁶⁵ General Comment No. 34 geeft een invulling aan artikel 19 IVBPR.⁶⁶ Artikel 19 IVBPR onderscheidt enerzijds het recht om een mening te dragen zonder inmenging van anderen en anderzijds de vrijheid om deze mening te verkondigen. Het recht om een mening te dragen en te vormen is een absoluut recht dat niet beperkt kan worden door een wet of andere macht. Zowel verdragsstaten als private actoren dragen de negatieve verplichting tot respectering. Gelet op het gegeven dat private

⁵⁹ Y. HAECK en J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM: deel 1: algemene beginselen*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 126-127.

⁶⁰ *Ibid.*, 134-138.

⁶¹ *Ibid.*, 138-144.

⁶² Y. ARAI-TAKAHASHI, *The Margin of Appreciation Doctrine and the Principle of Proportionality in the Jurisprudence of the ECHR*, Antwerpen, Intersentia, 2002, 12.

⁶³ *Ibid.*, 1-3.

⁶⁴ *Ibid.*, 101-102.

⁶⁵ Art. 19 IVBPR.

⁶⁶ General comment No. 34 on the freedoms of opinion and expression of the Human Rights Committee (29 juli 2011), *UN. Doc. CCPR/C/GC/34*.

actoren dit recht tussen elkaar moet respecteren is er sprake van een horizontaal effect. Hierdoor hebben de verdragsstaten de verplichting om de vrijheid van mening zonder inmenging van derden te garanderen. Deze beschermingsverplichting ontstaat op basis van artikel 2 IVBPR.⁶⁷ De vrijheid van meningsuiting onder artikel 19 (2) IVBPR is zeer gelijklopend aan het recht op vrije meningsuiting vermeld in artikel 10 EVRM.⁶⁸ Het omvat de vrijheid om informatie en ideeën te zoeken, door te geven en te ontvangen. Het mensenrechtencomité van de Verenigde Naties stelt dat artikel 19 IVBPR alle uitingvormen van ideeën en meningen kan omvatten. Dit voor zover deze in overeenstemming zijn met artikel 20 IVBPR, welke het verbod op oorlogspropaganda bevat.⁶⁹ Het recht gewaarborgd in artikel 19 (2) IVBPR kan eveneens beperkt worden onder de in artikel 4 (3) IVBPR vermelde voorwaarden.⁷⁰

3.2.3 Het recht op onderwijs

44. Het Grondwettelijk Hof heeft herhaaldelijk bevestigd dat de academische vrijheid een facet is van het recht op onderwijs en de vrijheid van meningsuiting.⁷¹ Het recht op onderwijs is een erkend mensenrecht in verschillende verdragen. Dit recht speelt een zeer grote rol in het bevorderen van andere mensenrechten en de democratie.⁷² Verbonden aan de academische vrijheid is het recht om de opinies en informatie van de academici te ontvangen. Deze informatie en opinies kunnen via het recht op onderwijs ontvangen worden. Staten die op een systematische wijze mensenrechten schenden, zijn minder geneigd om de activiteiten van academici te respecteren waardoor de academische vrijheid in het gedrang komt. Dit heeft eveneens gevolgen voor het recht op onderwijs, aangezien deze academici niet meer kunnen onderwijzen op de manier door hun gekozen. Logischerwijze heeft een schending van de academische vrijheid van meningsuiting eveneens gevolgen voor het recht op onderwijs.⁷³ In deze tussentitel volgt een korte bespreking omtrent het recht van onderwijs, als onderdeel van het wettelijk kader omtrent de academische vrijheid. Net zoals het recht op vrije meningsuiting, wordt er een onderscheid gemaakt tussen het nationale en internationale recht.

3.2.3.1 Artikel 24 Belgische Grondwet

45. Op nationaal niveau ligt het recht op onderwijs vervat in artikel 24 van de Belgische Grondwet. Het onderwijs dient ten alle tijden vrij te zijn. Op de overheid rust de negatieve verplichting om geen voorafgaande controlemaatregelen op te leggen aan de onderwijsinstelling. Het onderwijs dient bovendien neutraal te zijn. Al dient er toch rekening te worden gehouden met

⁶⁷ M. NOWAK, *U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary 2nd revised edition*, Germany, N.P Engel publisher, 2005, 437-442; General comment No. 34 on the freedoms of opinion and expression of the Human Rights Committee (29 juli 2011), *UN. Doc. CCPR/C/GC/34*, 2-3.

⁶⁸ *Supra* 18-20, nr. 37-42.

⁶⁹ M. NOWAK, *U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary 2nd revised edition*, Germany, N.P Engel publisher, 2005, 443-448; General comment No. 34 on the freedoms of opinion and expression of the Human Rights Committee (29 juli 2011), *UN. Doc. CCPR/C/GC/34*, 3.

⁷⁰ Art. 19 (3) IVBPR; art. 4 IVBPR.

⁷¹ GwH 23 november 2005, nr. 167/2005, B.18.1.

⁷² General Comment No. 13 of the Committee on Economic, Social and Cultural rights (8 december 1999), *UN. Doc. E/C.12/1999/10*.

⁷³ R. K.M. SMITH, *International Human Rights Law: 8th edition*, Oxford, Oxford University Press, 2018, 345-346.

de religieuze, filosofische overtuiging van de onderwijsgerechtigde en diens ouders. De keuzevrijheid van deze ouders dient eveneens gerespecteerd te worden.⁷⁴

- 46.** Onderwijs dient in de meest ruime zin van het woord te worden begrepen.⁷⁵ Het grondrecht omvat iedere vorm van onderwijs, alsook het buitengewoon onderwijs en hoger onderwijs.⁷⁶ Op universitair niveau geldt als basisprincipe dat de universiteiten op onafhankelijk wijze instaan voor het beheer en management, alsook voor hun academisch onderzoek en economische beleid. In de parlementaire voorbereiding werd bevestigd dat de academische vrijheid van universiteiten onder artikel 24 GW beschermd moest worden. In rechtspraak van het Grondwettelijk Hof verduidelijkt het Hof dat niet enkel het academisch onderwijs verschaft door universiteiten valt onder de academische vrijheid. Het wetenschappelijk onderzoek valt eveneens onder de academische vrijheid.⁷⁷

3.2.3.2 Artikel 13 Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten

- 47.** Artikel 13 en 14 van het IVESCR bevat een wettelijke bepaling op internationaal niveau omtrent het recht op onderwijs. In kader van deze scriptie zal er enkel een blik worden geworpen op artikel 13 IVESCR. Volgens General Comment No. 13 heeft artikel 13 (1) IVESCR in samenhang met artikel 26 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (hierna: UVRM) als hoofddoel het volledig ontwikkelen van de menselijke persoonlijkheid. Naast dit hoofddoel bevat artikel 13 (1) IVESCR nog andere doelen zoals het bevorderen van de verdraagzaamheid onder de verschillende volken. De verdragstaten dienen een onderwijs te garanderen dat aan vier kenmerken voldoet. Allereerst dient het onderwijs beschikbaar te zijn. De verdragstaten dienen te beschikken over een functionerende onderwijsinstellingen. De voorwaarden verbonden aan deze functionaliteit zijn afhankelijk van de ontwikkelingscontext. Al zijn er enkele algemene voorwaarden, zoals het gegeven dat de onderwijsinstelling moet beschikken over veilig drinkwater, lesmaterialen, opgeleide leraren,... Een tweede kenmerk betreft de toegankelijkheid. De onderwijsinstellingen moeten voor eenieder toegankelijk zijn, zonder enige vorm van discriminatie. Het onderwijs dient een fysieke toegankelijkheid en economische toegankelijkheid te hebben. De fysieke toegankelijkheid houdt in dat de onderwijsinstellingen fysiek te bereiken zijn door ofwel een geschikte geografische locatie te hebben ofwel door het gebruik van afstandsonderwijs. De economische toegankelijkheid heeft betrekking op het gegeven dat het onderwijs voor iedereen betaalbaar dient te zijn. Het derde kenmerk betreft het gegeven dat het onderwijs voor eenieder aanvaardbaar en passend moet zijn. Dit kenmerk heeft betrekking op de vorm en de inhoud van het gedoeerde onderwijs. Een voorbeeld hiervan is de culturele passendheid van het onderwijs. Ten slotte dient het kenmerk van aanpassingsvermogen vervuld te zijn. Dit betekent dat het onderwijs flexibel moet omgaan met

⁷⁴ Art. 24 GW.

⁷⁵ Herziening van artikel 17 van de grondwet met uitzondering van de woorden: 'het onderwijs is vrij: elke preventieve maatregel is verboden', *Parl. St. Senaat* 1988, nr. 100/1°, 2.

⁷⁶ J. VELAERS, *De grondwet: een artikelgewijze commentaar deel 1: Het Federale België, het grondgebied, de grondrechten*, Brugge, die Keure, 2019, 475.

⁷⁷ Herziening van artikel 17 van de grondwet met uitzondering van de woorden: 'het onderwijs is vrij: elke preventieve maatregel is verboden', *Parl. St. Senaat* 1988, nr. 100/1°, 3.

de behoeften van een veranderende samenleving. Binnen al deze kenmerken moet het belang van de student voorop staan.⁷⁸

- 48.** General comment No. 13 bevestigt dat het recht op een kwalitatief onderwijs, zoals hierboven omschreven is enkel gerealiseerd kan worden indien de academische vrijheid voluit gegarandeerd kan worden. Het comité voor economische, sociale en culturele rechten stelt dat academici over de vrijheid beschikken om kennis en inzichten over te dragen via onderwijs, onderzoek, debat, documentatie... Bovendien bevat de academische vrijheid eveneens het recht voor deze academici om niet enkel in het algemeen hun mening te verkondigen, maar het betreft ook het verkondigen van hun mening over de onderwijsinstelling waarvoor ze werken. Academici beschikken niet enkel over rechten maar ook over enkele plichten. Een van deze plichten is het respecteren van de academische vrijheid van andere academici. Academici dragen verder de plicht om niet te discrimineren en dienen ervoor te zorgen dat een eerlijk debat omtrent contradictoire onderzoeksresultaten mogelijk is.⁷⁹
- 49.** Opdat de academische vrijheid volledig gegarandeerd kan worden, dient er een institutionele autonomie te zijn voor de onderwijsinstellingen. Aangezien de onderwijsinstellingen vaak gesubsidieerd worden door de overheid, dient er een evenwicht te zijn tussen deze institutionele autonomie en de verantwoording aan de overheid. De onderwijsinstellingen moeten eerlijk, rechtvaardig en transparant zijn over hun handelingen.⁸⁰
- 50.** Het recht op onderwijs kan enkel worden beperkt onder de voorwaarden vermeldt in artikel 4 IVESCR.⁸¹ Een beperking die niet onder deze voorwaarde valt, levert een schending van het recht op onderwijs uit artikel 13 IVESCR op. Eventuele schendingen kunnen zowel plaatsvinden door een commissie (= een handeling van een verdragsstaat) en een omissie (= nalaten van een verdragsstaat om een handeling te stellen waartoe hij krachtens het verdrag). Het niet respecteren van de academische vrijheid van medewerkers en studenten maakt eveneens een schending uit van artikel 13 IVESCR.⁸²
- 51.** Zowel verdragsstaten als private actoren dragen enkele verplichtingen om dit recht te garanderen. Hier wordt eveneens de tripartite typology gehanteerd. Door de verplichting tot respecteren mogen de verdragsstaten geen maatregelen nemen die het recht op onderwijs zouden ondermijnen. Op de verdragsstaat rust hierdoor een negatieve verplichting. De verplichting tot bescherming houdt in dat de verdragstaten maatregelen dienen te nemen die ervoor zorgen dat derden het recht op onderwijs niet kunnen ondermijnen. Onder de verplichting tot realisatie moeten de verdragstaten maatregelen nemen waardoor hun rechtsonderhorigen van het recht op onderwijs kunnen genieten. Verdragstaten kunnen aan deze verplichtingen ontkomen indien deze onvoldoende middelen ter beschikking hebben om aan deze verplichtingen te voldoen.⁸³

⁷⁸ General Comment No. 13 of the Committee on Economic, Social and Cultural rights (8 december 1999), *UN. Doc. E/C.12/1999/10*.

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ *Ibid.*; *supra* 16, nr. 31.

⁸² *Ibid.*, 8.

⁸³ *Ibid.*

52. Ter volledigheid wordt vermeld dat het recht op onderwijs ook vervat ligt in artikel 2 eerste aanvullende protocol EVRM en artikel 14 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.⁸⁴ Gelet het gegeven dat het Handvest een specifieke bepaling bevat omtrent de academische vrijheid, namelijk in artikel 13 Handvest van de grondrechten van de Europese Unie en het feit van de beperkte bindende werking, wordt er niet verder op artikel 14 ingegaan. Een uitgebreide uitleg omtrent artikel 2 eerste aanvullende protocol van het EVRM is te vergaand voor deze masterscriptie.

⁸⁴ Art. 14 Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

4 Hoe ver kan de academicus gaan?

53. Zoals weergegeven in hoofdstuk 3 zal de vrijheid afhankelijk van de situatie anders worden ingevuld. In dit hoofdstuk zal er dieper worden ingegaan op hetgeen een academicus mag zeggen in het kader van zijn academische vrijheid van meningsuiting. Er wordt eveneens nagegaan in welke gevallen de academicus een brug te ver gaat waardoor hij of zij gesanctioneerd kan worden. Zoals gezien diende er in kader van de intramurale speech enige voorzichtigheid in acht te worden genomen. Een vervolging is enkel mogelijk in die gevallen die onder de kwalificatie van laster en eerroof vallen. In alle andere gevallen dient de academische vrijheid van meningsuiting onverlet te gelden. Een sanctionering zou niet mogelijk mogen zijn. Bij de extramurale speech is een sanctionering mogelijk indien de academicus aanzet tot geweld of haatzaaiing ten aanzien van bepaalde personen. Bij de off-topic speech is er de vrijheid van meningsuiting zoals deze voor iedere burger bestaat. Bij off-topic speech wordt er teruggevallen op artikel 10 EVRM. De bescherming uit artikel 10 EVRM is niet onbeperkt en kan worden begrensd.⁸⁵ Binnen dit hoofdstuk zal het leerstuk van laster en eerroof worden besproken, alsook het aanzetten tot haat en geweld als grenzen aan de academische vrijheid van meningsuiting.⁸⁶ Het hoofdstuk omvat de theoretische grenzen die door wettelijke bepalingen worden opgelegd.

4.1 Laster en eerroof

4.1.1 Een begripsomschrijving

54. Indien een academicus valsheden over een individueel persoon uit, kan de academicus door de wet strafbaar worden gesteld op basis van laster en eerroof. Deze valsheden dienen de persoon te schaden.⁸⁷ De academicus kan zich in deze gevallen niet beroepen op zijn academische vrijheid van meningsuiting.

55. Artikel 443 van het Belgische strafwetboek (hierna: SW) behandelt het leerstuk van laster en eerroof. Dit leerstuk wordt door de wet als volgt omschreven: *“Hij die in de hierna aangeduide gevallen aan een persoon kwaadwillig een bepaald feit ten laste legt, dat zijn eer kan krenken of hem aan de openbare verachting kan blootstellen, en waarvan het wettelijk bewijs niet wordt geleverd, is schuldig aan laster, wanneer de wet het bewijs van het ten laste gelegde feit toelaat, en aan eerroof, wanneer de wet dit bewijs niet toelaat.”*⁸⁸. Concreet betekent dit dat de academicus aan een bepaald persoon een bepaald feit ten laste legt waardoor de eer van deze persoon gekrenkt wordt. Om onder het begrip van laster of eerroof te vallen dient de academicus dit op een kwaadwillige en publieke wijze te doen.⁸⁹

⁸⁵ *Supra* 18-20, nr. 37-42.

⁸⁶ M-J. BELLEN, “Wat mogen academici zeggen? En wat moeten ze zeggen?” *Ethische Perspectieven* 2005, (175) 175-176.

⁸⁷ P. MAGNIEN, “Les atteintes à l’honneur”, in M-A. BEERNAERT, H. BOSLY, C-E. CLESSE, A. DELANNAY, I. DE LA SERNA, T. DE SAUVAGE, C. DE VALKENEER, F. KURZ, F. LUGENTZ, P. MAGNIEN, N. VAN DER EECKEN, D. VANDERMEERSCH, I. WATTIER (eds.), *Les infractions volume 2: Les infractions contre les personnes 2e édition*, Brussel, Larcier, 2020, 993.

⁸⁸ Art. 443 SW.

⁸⁹ *Ibid.*; I. DELBROUCK, “Aanranding van de eer of de goede naam van personen”, in X., *Postal Memorialis, Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Mechelen, Kluwer, 2012, A15/8.

4.1.2 De constitutieve bestanddelen van laster en eerroof

56. Om te kunnen spreken van lasterlijke uitingen, dient er voldaan te zijn aan zes constitutieve bestanddelen.⁹⁰ Een eerste constitutief bestanddeel betreft dat er een bepaald feit aan een persoon ten laste moet worden gelegd. Hierbij is het noodzakelijk dat het feit duidelijk afgebakend is. Dit wil zeggen dat het feit nauwkeurig omschreven is of dat er uit de context van een zinsnede afgeleid kan worden dat het om een specifiek feit gaat. Indien er geen concreet feit ten laste wordt gelegd, zal er sprake zijn van een belediging in de zin van artikel 548 SW. De rechter zal rekening houdend met de specifieke omstandigheden van de zaak oordelen of er al dan niet voldaan is aan dit constitutief bestanddeel.⁹¹ Een tweede constitutief bestanddeel betreft het gegeven dat de tenlastelegging van bepaalde feiten moet gebeuren ten aanzien van een bepaald persoon. Het is eveneens mogelijk dat de naam van deze persoon niet wordt genoemd, maar dat uit de context van het ten laste gelegde feit afgeleid kan worden om welke persoon het gaat.⁹² Het derde en vierde constitutieve bestanddeel heeft betrekking op de wijze waarop de aantijgingen gebeuren. Zo dienen de aantijging in het openbaar plaats te vinden en moeten ze op kwaadwillige wijze gebeuren. De openbaarheid kan geschieden door zowel mondelinge als schriftelijke aantijgingen.⁹³ De persoon die een andere persoon een bepaald feit ten laste legt, dient dit te doen met een animus iniuriandi. Dit wil zeggen dat er kwaad opzet moet zijn. Dit wil zeggen dat de aantijgingen geuit zijn om schade toe te brengen aan een persoon.⁹⁴ Een academicus die wetenschappelijke kritiek uit op een onderzoek van bijvoorbeeld een andere academicus, zal niet strafbaar worden gesteld als hij deze uitingen doet zonder dat er sprake is van kwaadwilligheid. Een vijfde constitutief bestanddeel heeft betrekking op het gevolg van de uitlating. De uitlating dient als gevolg te hebben dat de eer van de persoon aan wie de aantijging is gericht gekrenkt wordt of dat er publieke verachting ontstaat ten aanzien van deze persoon. De integriteit van deze persoon zal door de aantijgingen aangetast worden. De rechter zal rekening moeten houden met de specifieke omstandigheden bij beoordeling van dit bestanddeel.⁹⁵ Ten slotte dient er geen bewijs te worden geleverd van deze aantijgingen door de persoon die deze aantijgingen uit. In dit zesde constitutief bestanddeel schuilt het verschil tussen laster en eerroof. Er is sprake van laster indien de wet nog toereert dat de verdachte persoon het ten laste gelegde feit bewijst, maar de verdachte

⁹⁰ *Ibid.*; P. MAGNIEN, "Les atteintes à l'honneur", in M-A. BEERNAERT, H. BOSLY, C-E. CLESSE, A. DELANNAY, I. DE LA SERNA, T. DE SAUVAGE, C. DE VALKENEER, F. KURZ, F. LUGENTZ, P. MAGNIEN, N. VAN DER EECKEN, D. VANDERMEERSCH, I. WATTIER (eds.), *Les infractions volume 2: Les infractions contre les personnes 2e édition*, Brussel, Larcier, 2020, 994.

⁹¹ P. MAGNIEN, "Les atteintes à l'honneur", in M-A. BEERNAERT, H. BOSLY, C-E. CLESSE, A. DELANNAY, I. DE LA SERNA, T. DE SAUVAGE, C. DE VALKENEER, F. KURZ, F. LUGENTZ, P. MAGNIEN, N. VAN DER EECKEN, D. VANDERMEERSCH, I. WATTIER (eds.), *Les infractions volume 2: Les infractions contre les personnes 2e édition*, Brussel, Larcier, 2020, 996-997; I. DELBROUCK, "Aanranding van de eer of de goede naam van personen", in X., *Postal Memorialis, Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Mechelen, Kluwer, 2012, A 15/33.

⁹² P. MAGNIEN, "Les atteintes à l'honneur", in M-A. BEERNAERT, H. BOSLY, C-E. CLESSE, A. DELANNAY, I. DE LA SERNA, T. DE SAUVAGE, C. DE VALKENEER, F. KURZ, F. LUGENTZ, P. MAGNIEN, N. VAN DER EECKEN, D. VANDERMEERSCH, I. WATTIER (eds.), *Les infractions volume 2: Les infractions contre les personnes 2e édition*, Brussel, Larcier, 2020, 997-998; I. DELBROUCK, "Aanranding van de eer of de goede naam van personen", in X., *Postal Memorialis, Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Mechelen, Kluwer, 2012, A 15/15- A 15/16.

⁹³ I. DELBROUCK, "Aanranding van de eer of de goede naam van personen", in X., *Postal Memorialis, Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Mechelen, Kluwer, 2012, A 15/17- A 15/24.

⁹⁴ P. MAGNIEN, "Les atteintes à l'honneur", in M-A. BEERNAERT, H. BOSLY, C-E. CLESSE, A. DELANNAY, I. DE LA SERNA, T. DE SAUVAGE, C. DE VALKENEER, F. KURZ, F. LUGENTZ, P. MAGNIEN, N. VAN DER EECKEN, D. VANDERMEERSCH, I. WATTIER (eds.), *Les infractions volume 2: Les infractions contre les personnes 2e édition*, Brussel, Larcier, 2020, 998-1000; I. DELBROUCK, "Aanranding van de eer of de goede naam van personen", in X., *Postal Memorialis, Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Mechelen, Kluwer, 2012, A 15/24- A 15/25.

⁹⁵ I. DELBROUCK, "Aanranding van de eer of de goede naam van personen", in X., *Postal Memorialis, Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Mechelen, Kluwer, 2012, A 15/24- A 15/25.

levert dit bewijs niet. Bij eerroof tolereert de wet niet meer dat de uitlatingen die de persoon doet, bewezen worden.⁹⁶

4.1.3 De sanctie

57. Indien een uitspraak van een academicus wel voldoet aan de bovenstaande zes constitutieve bestanddelen zal hij strafrechtelijk vervolgd kunnen worden. De academicus die zich schuldig maakt aan laster of eerroof, kan gesanctioneerd worden met een gevangenisstraf van acht dagen tot één jaar en een geldboete die kan oplopen tot tweehonderd euro.⁹⁷ Het bedrag van de geldboete moet worden vermenigvuldigd met de opdecimen om de repressieve invloed van het strafrecht te kunnen vrijwaren en muntontwaarding tegen te gaan.⁹⁸

4.1.4 Nuancering door het arrest Erdogan tegen Turkije

58. Een nuancering op de voorgaande begrenzing is terug te vinden in het arrest Erdogan tegen Turkije.⁹⁹ Mustafa Erdogan, een professor grondwettelijk recht aan de universiteit van Ankara, schreef een artikel waarbinnen hij een besluit van het Grondwettelijk Hof van Turkije bekritiseerde. In dat besluit heeft het Grondwettelijk Hof beslist om een politieke partij te ontbinden. Erdogan stelde in zijn artikel onder meer dat de professionele capaciteiten van de rechters in het Hof onvoldoende waren voor een goede uitoefening van hun functie. Erdogan trok eveneens de onpartijdigheid van het Hof in twijfel. Dit artikel werd gepubliceerd in een tijdschrift genaamd 'Liberal Thinking'.¹⁰⁰ Enkele rechters van het Grondwettelijk Hof stelden burgerrechtelijke vorderingen in tegen zowel Erdogan, de editor van het artikel en de uitgeverij wegens laster en eerroof. In eerste aanleg werden de drie verweerders gehouden tot betaling van een schadevergoeding wegens het uiten van lasterlijke aantijgingen. In het cassatiearrest werd de uitspraak in eerste aanleg niet verbroken.¹⁰¹

59. Na deze uitspraken startte Erdogan, de editor en de uitgever een procedure bij het EHRM. Ze waren van oordeel dat door uitspraken in eerste aanleg en cassatie hun recht op vrije meningsuiting werd geschonden.¹⁰² Het EHRM oordeelde dat er een schending van artikel 10 EVRM plaatsvond op basis van onderstaande redenen. Het EHRM oordeelde dat de werking van de rechtelijke macht kadert in een debat van algemeen belang en dat dit debat bescherming geniet onder artikel 10 EVRM.¹⁰³ Zo werd het artikel geschreven over een onderwerp dat zeer actueel was en dat leefde in de samenleving. De samenleving had er belang bij dat ze deze informatie kon verwerven. Het artikel werd dan ook beschouwd als een element dat bijdraagt aan een debat dat kadert in het algemeen belang van de samenleving.¹⁰⁴ Bovendien bevestigde

⁹⁶ P. MAGNIEN, "Les atteintes à l'honneur", in M-A. BEERNAERT, H. BOSLY, C-E. CLESSE, A. DELANNAY, I. DE LA SERNA, T. DE SAUVAGE, C. DE VALKENEER, F. KURZ, F. LUGENTZ, P. MAGNIEN, N. VAN DER EECKEN, D. VANDERMEERSCH, I. WATTIER (eds.), *Les infractions volume 2: Les infractions contre les personnes 2e édition*, Brussel, Larcier, 2020, 1000; I. DELBROUCK, "Aanranding van de eer of de goede naam van personen", in X., *Postal Memorialis, Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Mechelen, Kluwer, 2012, A 15/27- A 15/29.

⁹⁷ Art. 444 SW.

⁹⁸ R. VERSTRAETEN en F. VERBRUGGEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors: 13de herziene editie 2020*, Brussel, Intersentia, 2020, 363.

⁹⁹ EHRM 27 augustus 2014, nr. 346/04 + nr. 39779/04, Erdogan en anderen/Turkije.

¹⁰⁰ EHRM 27 augustus 2014, nr. 346/04 + nr. 39779/04, Erdogan en anderen/Turkije, overw. 5-6.

¹⁰¹ EHRM 27 augustus 2014, nr. 346/04 + nr. 39779/04, Erdogan en anderen/Turkije, overw. 7-24.

¹⁰² J. VRIELINK, "Academici mogen rechters (zwaar) bekritisieren", *Juristenkrant* 2014, afl. 294, (4) 4; EHRM 27 augustus 2014, nr. 346/04 + nr. 39779/04, Erdogan en anderen/Turkije, overw. 27.

¹⁰³ EHRM 27 augustus 2014, nr. 346/04 + nr. 39779/04, Erdogan en anderen/Turkije, overw. 40.

¹⁰⁴ EHRM 27 augustus 2014, nr. 346/04 + nr. 39779/04, Erdogan en anderen/Turkije, overw. 40-41.

het EHRM dat de academische vrijheid van toepassing was. Onder deze vrijheid behoort zowel de vrijheid van meningsuiting als het recht om onderzoek te voeren en kennis hieromtrent te publiceren, zonder dat dit wordt beperkt. Academics beschikken over het recht om hun meningen op vrije wijze te uiten over elementen die in hun vakgebied behoren, ongeacht of deze meningen controversieel zijn of niet. Indien er beperkingen worden gesteld op deze academische vrijheid is een nauwkeurig onderzoek noodzakelijk.¹⁰⁵ De grens voor het al dan niet acceptabel zijn van kritiek is bij leden van de rechterlijke macht groter dan voor de normale bevolking. Al bestaat er wel een grens. Indien iemand uitingen doet die enkel gericht zijn op het beledigen van de rechterlijke macht en er hiervoor geen feitelijke basis is, kan deze persoon worden gesanctioneerd zonder dat artikel 10 EVRM wordt geschonden.¹⁰⁶ In deze zaak oordeelde het EHRM dat de uitingen van Erdogan voldoende feitelijke basis hebben en niet enkel gericht waren op het beledigen van de rechters zetelend in het Grondwettelijk Hof.¹⁰⁷ Het EHRM oordeelde dat de nationale rechtbanken onvoldoende rekening hielden met de context van de uitingen en het instrument waar het artikel werd in geplaatst. Het artikel werd geplaatst in een academisch tijdschrift met een bepaald doelpubliek en niet in een krant die door iedereen wordt gelezen.¹⁰⁸ Er waren onvoldoende elementen aanwezig om te oordelen dat een beperking van de vrijheid van meningsuiting noodzakelijk was voor de democratische samenleving.¹⁰⁹ Uit deze gegevens kan er afgeleid worden dat indien er een voldoende feitelijke basis blijft bestaan, er geen grond is voor een vervolging op basis van laster of eerroof. Indien de feitelijke basis niet aanwezig is, zal een strafrechtelijke vervolging wel mogelijk zijn.¹¹⁰

- 60.** Niet alle rechters konden zich vinden in de beoordeling van het EHRM. De concurring opinion van Sajó, Vučinič en Kūris bevestigde de schending van artikel 10 EVRM, maar stelde dat het arrest een foutieve interpretatie hanteerde omtrent de academische vrijheid. De rechters zijn van oordeel dat er een evolutie heeft plaatsgevonden. Waar vroeger de academische vrijheid eerder gelinkt werd aan de institutionele autonomie, komt nu de individuele vrijheid van de academicus meer en meer op de voorgrond. Al is een wisselwerking tussen deze twee elementen noodzakelijk.¹¹¹ Verder zijn de rechters van oordeel dat indien er een academisch element is terug te vinden in bepaalde uitingen, er een bredere bescherming moet zijn voor de academicus. Het Hof zou in eerste instantie moeten nagaan of de persoon die de uitingen doet een academicus is. Verder dient er te worden gecontroleerd of de uitspraken van de academicus in het vakgebied van de academicus vallen. De uitingen moeten ten slotte "*neerkomen op conclusies of meningen, gebaseerd op zijn of haar professionele expertise en competentie*".¹¹² Indien uit controle blijkt dat aan deze voorwaarden voldaan is, zou volgens de rechters een maximale bescherming moeten plaatsvinden. Het forum of de context van de uitingen zou dan geen element meer zijn waarmee het EHRM rekening dient te houden. De rechters zijn van

¹⁰⁵ EHRM 27 augustus 2014, nr. 346/04 + nr. 39779/04, Erdogan en anderen/Turkije, overw. 40-41.

¹⁰⁶ EHRM 27 augustus 2014, nr. 346/04 + nr. 39779/04, Erdogan en anderen/Turkije, overw. 42-44.

¹⁰⁷ EHRM 27 augustus 2014, nr. 346/04 + nr. 39779/04, Erdogan en anderen/Turkije, overw. 44.

¹⁰⁸ EHRM 27 augustus 2014, nr. 346/04 + nr. 39779/04, Erdogan en anderen/Turkije, overw. 45.

¹⁰⁹ EHRM 27 augustus 2014, nr. 346/04 + nr. 39779/04, Erdogan en anderen/Turkije, overw. 46.

¹¹⁰ J. VRIELINK, "Academics mogen rechters (zwaar) bekritisieren", *Juristenkrant* 2014, afl. 294, (4) 4.

¹¹¹ EHRM 27 augustus 2014, nr. 346/04 + nr. 39779/04, Erdogan en anderen/Turkije, concurring opinion, §3-5.

¹¹² J. VRIELINK, "Academics mogen rechters (zwaar) bekritisieren", *Juristenkrant* 2014, afl. 294, (4) 5; EHRM 27 augustus 2014, nr. 346/04 + nr. 39779/04, Erdogan en anderen/Turkije, concurring opinion, § 6-7.

mening dat er aan de academische vrijheid een bredere bescherming moet toekomen dan die het Hof in zijn arrest Erdogan tegen Turkije heeft gegeven.¹¹³

61. VRIELINK stelt dat er aan deze bredere bescherming ook enkele nadelen verbonden zijn. Hij ziet voornamelijk problemen in het verkondigen van meningen en visies die niet rechtstreeks verbonden zijn aan het vakgebied van de academicus. Hij wijst op het gevaar van ontslag indien de academicus uitingen doet in de privésfeer en hier alsnog wordt voor gesanctioneerd. VRIELINK ziet het gebruik van de academische vrijheid van meningsuiting als een mogelijkheid om andere mensenrechten, zoals bijvoorbeeld artikel 8 EVRM te beperken.¹¹⁴

4.2 Haatzaaiing

4.2.1 Een begripsomschrijving

62. Hate speech wordt door de Europese Commissie tegen Racisme en Intolerantie (Hierna: ECRI) gedefinieerd als: *“the use of one or more particular forms of expression – namely, the advocacy, promotion or incitement of the denigration, hatred or vilification of a person or group of persons, as well any harassment, insult, negative stereotyping, stigmatization or threat of such person or persons and any justification of all these forms of expression – that is based on a non-exhaustive list of personal characteristics or status that includes “race”, colour, language, religion or belief, nationality or national or ethnic origin, as well as descent, age, disability, sex, gender, gender identity and sexual orientation.”*¹¹⁵ Het betreft een zeer uitgebreide definitie waar heel veel aspecten onder vallen.
63. Hate speech is een element dat niet geaccepteerd wordt door het EHRM. Dit is af te leiden uit volgend citaat dat in meerdere uitspraken van het EHRM in kader van hate speech is terug te vinden: *“Tolerance and respect for the equal dignity of all human beings constitute the foundations of a democratic, pluralistic society. That being so, as a matter of principle, it may be considered necessary in certain democratic societies to sanction or even prevent all forms of expression which spread, incite, promote or justify hatred based on intolerance.”*¹¹⁶ Het voorgaande citaat draagt een krachtige boodschap met zich mee. Het bepaalt dat eerbiediging van de menselijke waardigheid hoog in het vaandel moet worden gedragen. Verder stelt het citaat dat in sommige gevallen het noodzakelijk is om uitingen die haat verspreiden, aanwakkeren of zelfs die haat rechtvaardigen te sanctioneren.¹¹⁷
64. In het arrest Handyside tegen het Verenigd Koninkrijk stelde het EHRM dat de vrijheid van meningsuiting een wezenskenmerk is voor onze samenleving en dat de vrijheid zorgt voor de vooruitgang en ontwikkeling van eenieder.¹¹⁸ Verder stelt het Hof in dit arrest dat de vrijheid niet enkel geldt ten aanzien van ideeën die aannemelijk zijn en waarvan eenieder ze als acceptabel beschouwt. De vrijheid moet volgens het EHRM eveneens gelden ten aanzien van

¹¹³ EHRM 27 augustus 2014, nr. 346/04 + nr. 39779/04, Erdogan en anderen/Turkije, concurring opinion, § 7-8.

¹¹⁴ J. VRIELINK, “Academici mogen rechters (zwaar) bekritisieren”, *Juristenkrant* 2014, afl. 294, (4) 5.

¹¹⁵ General policy recommendation No. 15 on combating hate speech of the European Commission against Racism and Intolerance (8 december 2015), 16.

¹¹⁶ EHRM 6 juli 2006, nr. 59405/00, Erbakan/Turkije, §56.

¹¹⁷ EUROPEAN COURTS ON HUMAN RIGHTS, *Factsheet: Hatespeech, s.l.*, 2022, 1.

¹¹⁸ EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72, Handyside/Het Verenigd Koninkrijk, §49; EUROPEAN COURTS ON HUMAN RIGHTS, *Factsheet: Hatespeech, s.l.*, 2022, 1.

die uitspraken die: “*offend, shock or disturb*”.¹¹⁹ De vrijheid van meningsuiting geldt dus eveneens voor die uitspraken waarvan de samenleving ze choquerend en verontrustend kunnen vinden. Indien uitspraken die choqueren niet in acht worden genomen, is er geen sprake van een democratische samenleving. Het is dan ook van belang om iedere beperking of sanctie op deze vrijheid in verhouding te laten staan met het nagestreefde doel.¹²⁰ Dit wil niet zeggen dat iedere uitspraak geaccepteerd zal worden door het EHRM. Het zaaien van haat in de samenleving kan namelijk in strijd zijn met de vrijheid van meningsuiting vermeld in artikel 10 EVRM. Zoals in hoofdstuk 3 vermeld is het geen absoluut recht.¹²¹

4.2.2 Drie benaderingen omtrent Hate Speech door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens

65. Het EHRM hanteert twee verschillende benaderingen in die gevallen waar er haat wordt gezaaid onder het motief van de vrijheid van meningsuiting. De eerste benadering is het gebruik van artikel 17 EVRM betreffende het verbod op misbruik van recht. Deze benadering wordt gehanteerd indien de uitlatingen haat zaaien en hierdoor de essentie van het verdrag teniet wordt gedaan. De tweede benadering betreft het gebruik van de beperkingsgronden vermeldt in artikel 10.2 EVRM. Het Hof zal deze benadering hanteren indien er sprake is van haatzaaiing, maar deze tast de essentie van het verdrag niet aan.¹²² Tenslotte is er een combinatie van de twee voorgaande benaderingen mogelijk. Bij de combinatie zal artikel 17 EVRM worden toegepast bij het invullen van de proportionaliteitsvereiste uit artikel 10.2 EVRM.¹²³

4.2.2.1 Artikel 17 Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens

- 66.** Artikel 17 EVRM heeft als generiek doel om te vermijden dat totalitaire of extreme groepen de beginselen uit het EVRM gaan misbruiken om persoonlijk belang voorop te stellen.¹²⁴ Het is noodzakelijk om een gebalanceerd evenwicht te bekomen tussen de rechten uit het verdrag die individuen genieten en het beschermen van een democratische samenleving. Het kan noodzakelijk zijn voor verdragsstaten om handelingen te stellen die de democratische samenleving dienen te beschermen. Indien de noodzaak bestaat om deze handelingen te stellen, moet er wel een correcte afweging worden gemaakt van de draagwijdte en de consequenties van deze maatregelen. In kader van artikel 17 EVRM beschikken de verdragsstaten over de mogelijkheid om handelingen die de rechten en vrijheden van anderen onnodig beperkt te decimeren.¹²⁵
- 67.** Artikel 17 EVRM is zowel gericht op individuele personen, groepen en de verdragsstaten.¹²⁶ De verdragsstaten mogen onder artikel 17 EVRM geen bepaling uit het EVRM hanteren om de

¹¹⁹ *Ibid.*

¹²⁰ *Ibid.*

¹²¹ *Supra* 18-20, nr. 37-42.

¹²² EUROPEAN COURTS ON HUMAN RIGHTS, *Factsheet: Hatespeech, s.l., 2022, 1-2.*

¹²³ D. KAGIAROS en V.P. TZEVELEKOS, “The Importance of State Practice in the Shaping of International Standards pertaining to the clash between Free Speech and the Banning of Negationism: The Contribution of the Greek Legal Order” in P. GRZEBYK (ed.), *Responsibility for negation of international crimes*, Warszawa, Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, 2020, 272-273.

¹²⁴ EHRM 8 januari 2021, nr. 77400/14, Ayoub en anderen/Frankrijk, overw. 92.

¹²⁵ COUNCIL OF EUROPE, *Guide on Article 17 of the Convention - Prohibition of abuse of rights, s.l., 2021, 7-8.*

¹²⁶ *Ibid.*, 8-9.

daaruit voortvloeiende mensenrechten teniet te doen. Verder bevat artikel 17 EVRM een verbodsbepaling voor de verdragsstaten om bepalingen uit het verdrag meer in te perken dan het verdrag voorziet. Een veroordeling voor een verdragsstaat op basis van dit artikel heeft nog niet plaatsgevonden.¹²⁷ Artikel 17 EVRM is niet enkel toepasselijk op de verdragsstaten, maar is ook van toepassing op individuele personen en groeperingen. Het artikel vindt toepassing op deze categorie in die mate dat het artikel het voor deze categorie ondoenlijk wil maken dat een verdragsbepaling een recht creëert om handelingen te stellen die de rechten van anderen uit het verdrag vernietigt.¹²⁸

- 68.** Inhoudelijk luidt artikel 17 EVRM als volgt: *“Geen der bepalingen van dit Verdrag mag worden uitgelegd als zou zij voor een Staat, een groep of een persoon een recht inhouden enige activiteit aan de dag te leggen of enige daad te verrichten met als doel de rechten of vrijheden die in dit Verdrag zijn vermeld teniet te doen of deze verdergaand te beperken dan bij dit Verdrag is voorzien.”*.¹²⁹ Op basis van bovenstaand artikel kunnen personen die de rechten en vrijheden uit het EVRM van anderen schenden door bepaalde handelingen te stellen, geen aanspraak maken op een bescherming van hun vrijheid van meningsuiting.¹³⁰ Een academicus die door het verkondigen van zijn visie de rechten en vrijheden van anderen schendt kan geen beroep doen op de bescherming van artikel 10 EVRM. Dit komt doordat zijn handeling een misbruik van recht uitmaakt.
- 69.** Er zal sprake zijn van misbruik van recht in die gevallen waarbij het recht op een wijze wordt uitgeoefend die kennelijk onevenredig is met het doel van het recht.¹³¹ Bij de beoordeling houdt het EHRM rekening met de bedoeling van de verzoekende partij. De bedoeling van de verzoekende partij dient evenredig te zijn met de bepalingen uit het verdrag. Indien dit niet het geval is, zal er sprake zijn van rechtsmisbruik.¹³² Om de evenredigheid met het verdrag te beoordelen, zal het EHRM rekening houden met fundamentele waarden van het verdrag. Deze waarden zijn opgesomd in de preambule van het EVRM en zijn onder meer de volgende: democratie, vrede, non-discriminatie enzovoort. Artikel 17 EVRM biedt een oplossing voor die situaties waarbij de verzoekende partij gebruik wil maken van het verdrag om een handeling die hij stelde te rechtvaardigen. De handeling is ofwel in strijd met de intentie of de bedoeling van het EVRM. De handeling kan eveneens niet verenigbaar worden beschouwd met de democratie of de waarden van het EVRM. Tenslotte kan de handeling een beperking vormen op de rechten van de mens uit het EVRM. Ongeacht tot welke situatie de handeling behoort, zou deze tot een niet-naleving van de mensenrechten uit het EVRM leiden.¹³³
- 70.** Er kan geen beroep worden gedaan op de bepalingen in het verdrag om daden te realiseren of te rechtvaardigen die gekarakteriseerd worden door haat, geweld, ideeën die niet verenigbaar zijn met de democratie van de verdragsstaten enzovoort.¹³⁴ Indien de verzoekende partij een

¹²⁷ *Ibid.*

¹²⁸ EHRM 15 april 2009, nr. 20985/05, Orban en anderen/Frankrijk, overw. 33; COUNCIL OF EUROPE, *Guide on Article 17 of the Convention - Prohibition of abuse of rights, s.l.*, 2021, 9.

¹²⁹ Art. 17 EVRM.

¹³⁰ EHRM 15 oktober 2016, nr. 27510/08, Perinçek/Zwitserland, overw. 113.

¹³¹ D. VOORHOOF, “Racismebestrijding en vrijheid van meningsuiting in België: wetgeving en jurisprudentie”, in D. VOORHOOF en G.A.I. SCHUIJT, (eds.), *Vrijheid van meningsuiting, racisme en revisionisme*, Gent, Academia Press, 1995, 162.

¹³² COUNCIL OF EUROPE, *Guide on Article 17 of the Convention - Prohibition of abuse of rights, s.l.*, 2021, 9.

¹³³ *Ibid.*

¹³⁴ COUNCIL OF EUROPE, *Guide on Article 17 of the Convention - Prohibition of abuse of rights, s.l.*, 2021, 10-11.

handeling stelt die gekarakteriseerd wordt met een van de bovenstaande doelwitten, zal artikel 17 EVRM toepassing kunnen vinden. Om te oordelen of de bedoeling van de verzoekende partij gekarakteriseerd wordt met een van de bovenstaande kenmerken, zullen de rechters van het EHRM zoeken naar de kern van de handelingen en naar de bredere context waarin deze handelingen zich afspelen. De context is een noodzakelijk gegeven om het onderscheid te maken tussen bijvoorbeeld uitlatingen die choquerend en verontrustend zijn voor de samenleving en de uitlatingen die te verregaand zijn en de grenzen van het verdrag overschrijden.¹³⁵ Deze uitlatingen druisen in tegen het recht op tolerantie en verdienen om deze reden dan ook geen bescherming. Zowel het moment van de gedraging, als het gevolg van de handeling zal in acht worden genomen door de rechters van het EHRM.¹³⁶ Het is belangrijk te vermelden dat er enkel een beroep kan worden gedaan op artikel 17 EVRM indien dit artikel in samenhang met een materieelrechtelijke verdragsbepaling wordt ingeroepen.¹³⁷ In de gevallen van hate speech, zal het vaak worden ingeroepen in samenhang met artikel 10 EVRM.

- 71.** Artikel 17 EVRM dient enkel in uitzonderlijke gevallen toegepast te worden. Enkel in die situaties waarbij het overduidelijk is dat de verzoekende partij zich tot het EHRM wendt omdat deze een verdragsbepaling uit het EVRM wil hanteren om handelingen te stellen of rechtvaardigen waarvan de verzoekende partij weet dat ze strijdig worden geacht met de rechten en vrijheden uit het verdrag. Uit het gedrag van de verzoeker blijkt al dat hij een handeling wil stellen die als doel heeft om de rechten en vrijheden uit het verdrag te schenden. De gedraging dient voldoende ernstig en ondubbelzinnig te zijn. Indien het EHRM een toepassing maakt van artikel 17 EVRM zal de grond van de zaak niet behandeld worden en zal de zaak onontvankelijk worden verklaard. De klacht wordt door het EHRM verworpen.¹³⁸
- 72.** Concluderend kan er worden gesteld dat de bescherming van artikel 17 EVRM enkel geldt in de meest extreme gevallen waarbij de democratie van de verdragsstaten in het gedrang komt te staan. Artikel 17 EVRM dient dus restrictief te worden toegepast. Een toetsing aan artikel 10.2 EVRM zal vaker als gepast worden geacht en verdient de voorkeur.¹³⁹

4.2.2.2 Artikel 10.2 Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens

- 73.** Het EHRM kan ervoor opteren om geen gebruik te maken van artikel 17 EVRM om een beoordeling te doen over hate speech. In die gevallen kan het EHRM beroep doen op artikel 10.2 EVRM. Een uitgebreide bespreking van dit artikel vond plaats in titel 3.2.2.2. genaamd artikel 10 Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Voor een verdere inhoudelijke blik op dit artikel wordt er verwezen naar deze titel.¹⁴⁰

¹³⁵ COUNCIL OF EUROPE, *Guide on Article 17 of the Convention - Prohibition of abuse of rights, s.l.*, 2021, 12; EHRM 15 oktober 2016, nr. 27510/08, Perinçek/Zwitserland, overw. 239; EHRM 20 oktober 2015, nr. 25239/13, M' Bala M' Bala/Frankrijk, overw. 41.

¹³⁶ COUNCIL OF EUROPE, *Guide on Article 17 of the Convention - Prohibition of abuse of rights, s.l.*, 2021, 12.

¹³⁷ *Ibid.*, 14.

¹³⁸ D. KAGIAROS en V.P. TZEVELEKOS, "The Importance of State Practice in the Shaping of International Standards pertaining to the clash between Free Speech and the Banning of Negationism: The Contribution of the Greek Legal Order" in P. GRZEBYK (ed.), *Responsibility for negation of international crimes*, Warszawa, Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, 2020, 273; COUNCIL OF EUROPE, *Guide on Article 17 of the Convention - Prohibition of abuse of rights, s.l.*, 2021, 14.

¹³⁹ D. VOORHOOF, "Racismebestrijding en vrijheid van meningsuiting in België: wetgeving en jurisprudentie", in D. VOORHOOF en G.A.I SCHUIJT (eds.), *Vrijheid van meningsuiting, racisme en revisionisme*, Gent, Academia Press, 1995, 162.

¹⁴⁰ *Supra* 18-20, nr. 37-42.

4.2.2.3 *Combinatie van de twee benaderingen*

- 74.** Een combinatie van de voorgaande twee benaderingen is eveneens mogelijk. Artikel 17 EVRM kan gebruikt worden bij het invullen van de proportionaliteitstoets (= noodzakelijk in een democratische samenleving) die vervat ligt bij artikel 10.2 EVRM.¹⁴¹ Het gegeven dat een persoon of groepering een verdragsbepaling wil aanvoeren om een activiteit te verrichten die in strijd is met de wezenlijke elementen van het EVRM vormt een zwaarwegend kenmerk bij de beoordeling van het derde criterium, de noodzakelijkheid in een democratische samenleving.¹⁴²

¹⁴¹ D. KAGIAROS en V.P. TZEVELEKOS, " The Importance of State Practice in the Shaping of International Standards pertaining to the clash between Free Speech and the Banning of Negationism: The Contribution of the Greek Legal Order" in P. GRZEBYK (ed.), *Responsibility for negation of international crimes*, Warszawa, Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, 2020, 272-273.

¹⁴² COUNCIL OF EUROPE, *Guide on Article 17 of the Convention - Prohibition of abuse of rights*, s.l., 2021, 18-19.

5 Onrechtstreekse grenzen aan de academische vrijheid van meningsuiting

75. Dit hoofdstuk focust op de praktische grenzen van de academische vrijheid. Er wordt ingegaan op grenzen die een effect hebben op de academische vrijheid van meningsuiting, maar ook grenzen die de academische vrijheid beperken. Een beperking van de academische vrijheid kan er namelijk voor zorgen dat de hieruit voortvloeiende academische vrijheid van meningsuiting eveneens beperkt wordt. Er wordt dieper ingegaan op diverse problemen binnen het personeelsbeleid en het financieringsbeleid. Een andere praktische grens die in dit hoofdstuk wordt besproken is het aangaan van samenwerkingen tussen onderwijsinstellingen of academici en de private economische wereld. Aan de lezer dient mee te worden gedeeld dat het hoofdstuk niet zo voor de hand liggend is. Het betreft dan ook een minder evidente wijze van onderzoek.

5.1 Het onderzoeksbeleid

76. De academische vrijheid wordt door diverse kanalen (on)bewust beperkt. Academici beschikken normaliter over de mogelijkheid om op vrije wijze onderzoek te voeren. Ze beschikken over dit recht door hun academische vrijheid. De academische vrijheid houdt onder meer in dat academici op zelfstandige/vrije wijze hun onderzoeksmethode en -onderwerp moeten selecteren.¹⁴³ In de praktijk zijn er een aantal factoren die een invloed hebben op de selectie van de onderzoeksmethode en het -onderwerp. Een belangrijke factor die het onderzoeksbeleid mee bepaald, betreft de financiële mogelijkheden van de onderwijsinstellingen. Door een vermindering van de investeringskost beschikken onderzoekers niet over een gehele vrijheid.¹⁴⁴ Indien er beperkte financiële middelen voorhanden zijn bij een bepaald onderzoek dient dit voorafgaandelijk in de vacature gepubliceerd te worden. Het universiteitsbestuur van iedere onderwijsinstelling dient ervoor te zorgen dat er voldoende procedures voorhanden zijn die de wetenschapper beschermen en waarbij de wetenschapper verhaal kan halen indien er onenigheid is omtrent de beslissing in kader van zijn onderzoeksthematiek. De objectiviteit van deze procedures is een absolute noodzakelijkheid.¹⁴⁵

77. Een andere factor die het onderzoeksbeleid beïnvloedt, betreft een opgelegde druk door de academici die de onderzoeker begeleiden. Het ondersteunend academisch personeel kan eveneens druk leggen op de onderzoeker. Deze personen kunnen de onderzoeker onder druk zetten om een andere onderzoeksmethode te hanteren of voor een ander onderzoeksonderwerp te opteren. Dit kan zijn omwille van het feit dat het voorgestelde onderzoek spanningen kan opleveren in de maatschappij of bepaalde voorkeurstheorieën onderuit kan halen.¹⁴⁶ Verder kan de druk ook door volgende redenen worden opgelegd: "*persoonlijke voorkeur, vooroordeel,*

¹⁴³ Art. 4 Declaratie academische vrijheid; art. 5 Declaratie academische vrijheid.

¹⁴⁴ J. DE GROOF, "Omtrent de academische vrijheid. Het palladium van de universiteit?", in F. FLEERACKERS en R. VAN RANSBEECK (eds.), *Recht en onafhankelijkheid. De onafhankelijkheid van de rechtswetenschap*, Brussel, Larcier, 2010, 69-70.

¹⁴⁵ J. DE GROOF, "Omtrent de academische vrijheid. Het palladium van de universiteit?", in F. FLEERACKERS en R. VAN RANSBEECK (eds.), *Recht en onafhankelijkheid. De onafhankelijkheid van de rechtswetenschap*, Brussel, Larcier, 2010, 69-70; art. 5 Declaratie academische vrijheid.

¹⁴⁶ J. DE GROOF, "Omtrent de academische vrijheid. Het palladium van de universiteit?", in F. FLEERACKERS en R. VAN RANSBEECK (eds.), *Recht en onafhankelijkheid. De onafhankelijkheid van de rechtswetenschap*, Brussel, Larcier, 2010, 69-70; art. 4 Declaratie academische vrijheid; art. 5 Declaratie academische vrijheid.

institutioneel beleid, redactionele voorschriften of verenigde autoriteit".¹⁴⁷ Dit leidt tot het gevolg dat de academische vrijheid in grote mate belemmerd wordt. Er kan worden gesteld dat de onderzoeker wordt belemmerd door de financiële middelen en de intellectuele bedrevenheid waarover de onderwijsinstelling beschikt. Omtrent de financiële middelen volgt later een diepgaandere bespreking.¹⁴⁸

5.2 Het personeelsbeleid

- 78.** In het ontwerpdecreet van 1991 betreffende de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap intendeerde de wetgever om het personeelsbeleid binnen universiteiten over te hevelen naar het universiteitsbestuur.¹⁴⁹ Deze institutionele autonomie creëert enkele spanningsvelden met de academische vrijheid (van meningsuiting) waarover alle academici beschikken.
- 79.** Een eerste spanningsveld is terug te vinden in het soort contract dat er wordt gehanteerd. Volgens DE GROOF heeft het hanteren van tijdelijke contracten of kortetermijncontracten zoals bij onderzoekers vaak het geval is, een negatief effect op de academische vrijheid.¹⁵⁰ Het standpunt van DE GROOF krijgt kracht door artikel 10 Declaratie academisch vrijheid. Door het beëindigen van een tijdelijk contract, zal de affiliatie met de onderwijsinstellingen eveneens worden beëindigd. Dit heeft als gevolg dat de wetenschapper minder vaak genodigd zal worden om zijn onderzoeksresultaten te gaan presenteren of artikelen hieromtrent te schrijven. De wetenschapper wordt door deze praktijk verhinderd om zijn kennis en inzichten te gaan verkondigen. Dit heeft als gevolg dat er een onrechtstreekse schending van zijn academische vrijheid van meningsuiting zal plaatsvinden. Hieruit volgt dan ook dat de affiliatie van een onderzoeker een grote rol speelt bij de bescherming van de academische vrijheid van meningsuiting.¹⁵¹ Een voorbeeld van tijdelijke contracten is terug te vinden bij bijvoorbeeld doctoraatsonderzoekers. De aanstelling van deze personen gebeurt via een contract van bepaalde duur. Academisch personeel wordt ook aangeworven in een tenure track stelsel. Dit wil zeggen dat de persoon wordt aangenomen in een tijdelijke aanstelling van 5 jaar. Deze aanstelling wordt na een gunstige beoordeling omgezet naar een vaste benoeming.¹⁵²
- 80.** Een tweede spanningsveld dat is terug te vinden in het personeelsbeleid betreft de relatie tussen het afnemen van een personeelsevaluatie en de academische vrijheid. DE GROOF stelt dan ook dat het afnemen van personeelsevaluaties een effect kunnen hebben op de academische vrijheid van meningsuiting.¹⁵³ De evaluaties geven informatie weer die een invloed kunnen hebben op de institutionele ontwikkeling en het aanzien van de universiteiten of hogescholen.¹⁵⁴ Deze personeelsevaluaties worden gekwalificeerd als een middel om de

¹⁴⁷ Art. 5 Declaratie academische vrijheid.

¹⁴⁸ *Infra* 40-42, nr. 87-90.

¹⁴⁹ Verslag over het ontwerp tot decreet betreffende de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap, *Parl.St.* VI.R. 1990-91, nr.502/7, 14.

¹⁵⁰ J. DE GROOF, "Omtrent de academische vrijheid. Het palladium van de universiteit?", in F. FLEERACKERS en R. VAN RANSBEECK (eds.), *Recht en onafhankelijkheid. De onafhankelijkheid van de rechtswetenschap*, Brussel, Larcier, 2010, 72-73.

¹⁵¹ J. DE GROOF, "Omtrent de academische vrijheid. Het palladium van de universiteit?", in F. FLEERACKERS en R. VAN RANSBEECK (eds.), *Recht en onafhankelijkheid. De onafhankelijkheid van de rechtswetenschap*, Brussel, Larcier, 2010, 72-73; Art 10 Declaratie academische vrijheid.

¹⁵² *Infra* 45, nr. 99.

¹⁵³ J. DE GROOF, "Omtrent de academische vrijheid. Het palladium van de universiteit?", in F. FLEERACKERS en R. VAN RANSBEECK (eds.), *Recht en onafhankelijkheid. De onafhankelijkheid van de rechtswetenschap*, Brussel, Larcier, 2010, 73-74.

¹⁵⁴ M. Rostan, "Challenges to Academic Freedom: Some Empirical Evidence", *European Review* 2010, (71) 74.

kwaliteit van het onderwijs te kunnen garanderen en controleren.¹⁵⁵ Personeelsevaluaties vormen een van de sterkste mechanismen voor onderwijsinstellingen om hun academisch personeel te kunnen evalueren en controleren. Een mechanisme waarbij hogescholen en universiteiten een machtige positie kunnen innemen.¹⁵⁶ Er is een grote vrijheid voor de onderwijsinstelling bij het evalueren van zijn academisch personeel. Artikel V.46 Codex Hoger Onderwijs stelt dat het universiteitsbestuur een regelgeving dient vast te leggen omtrent de evaluatie van het academisch personeel.¹⁵⁷ Het artikel V.46 Codex Hoger Onderwijs bevat verder enkele basisprincipes, zoals de termijn waarbinnen de evaluatie moet gebeuren, het voorzien van een beroepsprocedure....¹⁵⁸ Daarentegen bevat het wetsartikel geen toetsingscriteria waarmee het universiteitsbestuur rekening mee moet houden bij een evaluatie. Eenzelfde regeling voor hogescholen ligt vervat in artikel V.93 Codex Hoger Onderwijs.¹⁵⁹ De universiteitsbesturen en hogeschoolbesturen kunnen een subjectieve beoordeling maken bij de evaluatie van de wetenschapper en kunnen in hun eigen regelgeving kiezen met welke aspecten ze rekening willen houden bij de evaluatie. Een volledig objectieve beoordeling is niet voor de hand liggend en zou in de praktijk niet werkbaar zijn.¹⁶⁰ Een belangrijke nuancering op de subjectiviteit van de hogeschoolbesturen of universiteitsbesturen betreft dan ook de motiveringsplicht die deze besturen ten alle tijden moeten respecteren.¹⁶¹

- 81.** Een onderzoekscentrum aan een Universiteit in Moskou voerde een onderzoek omtrent het academische beroep. Dit onderzoek wordt het CAP-onderzoek genoemd. Voluit betekent dit *'Changing Academic Profession'*. Binnen dit onderzoek werden onderwijssystemen in heel Europa geanalyseerd. In de analyse van deze onderwijssystemen werd er gekeken naar de effecten van diverse actoren op de productiviteit, de houding van de academici. Bovendien wierp het onderzoek een blik op de uitdagingen voor de academici door nieuwe ontwikkelingen.¹⁶² Uit de resultaten van dit CAP-onderzoek blijkt dat studenten de voornaamste actoren zijn binnen een onderwijsevaluatie. Andere belangrijke actoren zijn de leidinggevenden van het onderzoeksdepartement, de onderzoeker zelf in de vorm van zelfevaluatie en de collega's op het onderzoek departement. Uit dezelfde resultaten blijkt eveneens dat niet alle academici geneigd zijn om hun onderwijs aan te passen aan deze onderwijssituatie. Er zijn een aantal factoren die een invloed hierop hebben. Allereerst hangt het af van de soort evaluatie en door welke van bovengenoemde actoren de evaluatie is gegeven.¹⁶³ De evaluaties gegeven door een collega of een hoofdverantwoordelijke zorgde voor een aanpassing van de onderwijsvisie bij de onderzoeker. Door evaluaties van bijvoorbeeld studenten zullen de maatschappelijke verwachtingen van de studenten en de maatschappij terecht komen in de wetenschappelijke context.¹⁶⁴ Naar mijn opinie is dit een factor waardoor de wetenschappers

¹⁵⁵ J. DE GROOF, "Omtrent de academische vrijheid. Het palladium van de universiteit?", in F. FLEERACKERS en R. VAN RANSBEECK (eds.), *Recht en onafhankelijkheid. De onafhankelijkheid van de rechtswetenschap*, Brussel, Larcier, 2010, 74.

¹⁵⁶ M. Rostan, "Challenges to Academic Freedom: Some Empirical Evidence", *European Review* 2010, (71) 74-76.

¹⁵⁷ Art. V.46 Codex Hoger Onderwijs, *BS* 27 februari 2014, 15979.

¹⁵⁸ *Ibid.*

¹⁵⁹ Art. V.93 Codex Hoger Onderwijs, *BS* 27 februari 2014, 15979.

¹⁶⁰ J. DE GROOF, "Omtrent de academische vrijheid. Het palladium van de universiteit?", in F. FLEERACKERS en R. VAN RANSBEECK (eds.), *Recht en onafhankelijkheid. De onafhankelijkheid van de rechtswetenschap*, Brussel, Larcier, 2010, 73-76.

¹⁶¹ *Ibid.*, 76.

¹⁶² CENTER FOR INSTITUTIONAL STUDIES, *Changing Academic Profession (CAP)*, Moscow, s.d., https://cinst.hse.ru/en/academic_profession.

¹⁶³ M. Rostan, "Challenges to Academic Freedom: Some Empirical Evidence", *European Review* 2010, (71) 74-76.

¹⁶⁴ M. Rostan, "Challenges to Academic Freedom: Some Empirical Evidence", *European Review* 2010, (71) 74-76.

en onderwijzers eveneens rekening mee houden. Indien hun eigen visie tegenstrijdig is met maatschappelijke verwachtingen, zouden onderzoekers minder geneigd kunnen zijn om hun visies te verkondigen en hun academische vrijheid van meningsuiting te laten gelden. Er werd dan ook gesproken van een top-down institutionele controle gecreëerd door de evaluaties van collega's en hoofdverantwoordelijken en een bottom-up controle door de maatschappelijke druk die kan ontstaan door de evaluaties van studenten.¹⁶⁵ Ten tweede kan er een externe druk ontstaan om zijn onderwijs aan te passen. Ten slotte zijn academici vaak verbonden aan meerdere onderwijsinstellingen en andere onderzoeksgroepen. Dit laatste argument kan weergeven dat academici minder of meer geneigd zijn om met een bepaalde evaluatie rekening te houden.¹⁶⁶

82. Uit bovenstaande informatie kan er worden afgeleid dat personeelsevaluaties een zekere invloed hebben op het gedrag van de onderzoeker. Deze evaluaties zullen op een onrechtstreekse wijze eveneens een invloed hebben op de loopbaan van de onderzoekers. DE GROOF stelt dat evaluatie en aanwerving hand in hand gaan. Een evaluatie kan leiden tot een voorzetting of een verbreking van het contract van een onderzoeker.¹⁶⁷ Dit is in het Belgisch recht duidelijk zichtbaar. Indien een onderzoeker wordt aangeworven in tenure track stelsel zal deze na 5 jaar een vaste benoeming kunnen krijgen indien er een gunstige evaluatie wordt gegeven. Bij een Methusalem-financiering kan de financiering verlengd worden met 7 jaar nadat een gunstige evaluatie heeft plaatsgevonden.¹⁶⁸ De evaluatie speelt dus eveneens een rol bij de financiering van het onderzoek.

83. Er kan geconcludeerd worden dat de evaluatie een controlerende functie heeft die de professionele autonomie van de academici reduceert. Een evaluatie wordt dan ook gezien als een indicatie voor een begrenzing van de academische vrijheid van meningsuiting. Dit betekent niet dat de academische vrijheid in zijn totaliteit wordt geschonden. Het betreft enkel een praktische begrenzing van deze vrijheid. Naar mijn inzien is het organiseren van dergelijke evaluatie noodzakelijk om een kwalitatief onderwijs te bieden. Al is er eveneens het gevaar dat de wetenschapper een eventuele evaluatie in het achterhoofd heeft bij het doen van bepaalde uitlatingen waardoor het een schending kan vormen van zijn academische vrijheid van meningsuiting. Uit bovenstaande informatie kan er worden afgeleid dat er een spanningsveld heerst tussen enerzijds de onderzoekers die houder zijn van het recht op academische vrijheid en anderzijds de onderwijsinstellingen die van een institutionele autonomie genieten.

¹⁶⁵ M. Rostan, "Challenges to Academic Freedom: Some Empirical Evidence", *European Review* 2010, (71) 76-78.

¹⁶⁶ M. Rostan, "Challenges to Academic Freedom: Some Empirical Evidence", *European Review* 2010, (71) 74-76.

¹⁶⁷ J. DE GROOF, "Omtrent de academische vrijheid. Het palladium van de universiteit?", in F. FLEERACKERS en R. VAN RANSBEECK (eds.), *Recht en onafhankelijkheid. De onafhankelijkheid van de rechtswetenschap*, Brussel, Larcier, 2010, 76-78.

¹⁶⁸ *Infra* 44-45, nr. 98.

5.3 De samenwerkingen tussen academici en de economische wereld

- 84.** Universiteiten en hogescholen gaan steeds vaker samenwerken met bedrijven of private onderzoekscentra. Een van de samenwerkingsvormen betreft bijvoorbeeld het gesponsord onderzoek.¹⁶⁹ Vooral in de farmaceutische sector is gesponsord onderzoek heel belangrijk en veel voorkomend.¹⁷⁰ Een samenwerking zorgt ervoor dat de maatschappij mee invulling geeft aan de wetenschap en het onderwijs.¹⁷¹ Evenwel kent een samenwerking enkele voordelen en nadelen. Een belangrijk voordeel voor de academici en de onderwijsinstellingen is de tegemoetkoming betreffende de financiering van het onderzoek. Het bedrijf zal een deel van de kosten of de volledige kosten van het onderzoek dragen. Verder biedt de samenwerking eveneens werkgelegenheid voor afgestudeerden van de universiteiten binnen de samenwerkende bedrijven. Een samenwerking heeft niet enkel voordelen, maar ook enkele nadelen. Er bestaat de vrees voor corruptie door de academici.¹⁷² Academici moeten vermijden dat er een te grote afhankelijkheid ontstaat ten aanzien van het samenwerkende bedrijf zodat de onafhankelijkheid van het onderzoek kan worden gegarandeerd. Een te grote afhankelijkheid kan ervoor zorgen dat er een niet begerenswaardige invloed ontstaat op het onderzoek.¹⁷³ Deze samenwerkingen hebben tot gevolg dat economische verwachtingen zich invoegen in de wetenschappelijke context. Dit kan ervoor zorgen dat de academische vrijheid (on)rechtstreeks kan worden begrensd of uitgedaagd.¹⁷⁴
- 85.** Op basis van het voorgenoemde CAP-survey van 2007-2008 werd er besloten dat een samenwerking in de economische sector een invloed kan hebben op de onderzoeksactiviteiten van de academici. In welke mate deze externe invloed al dan niet zal spelen is afhankelijk van het onderzoeksgebied van de onderzoeker en het land waar de onderzoeker tewerk is gesteld. In bepaalde onderzoeksgebieden zal de externe invloed gering zijn. Uit de CAP-survey bleek dat de externe invloed minder aanwezig was bij de kunstwetenschappen. Terwijl er bij de wetenschappelijke vakken vaker een externe invloed was. Bovendien zal er in bepaalde landen een grotere externe invloed zijn dan bij andere landen. Zo was de externe invloed meer zichtbaar in het Verenigd Koninkrijk en minder zichtbaar in Noorwegen.¹⁷⁵ De externe invloeden kunnen de onafhankelijkheid van het onderzoek en het onderwijs in gevaar brengen, waardoor ze een bedreiging vormen voor de academische vrijheid.¹⁷⁶
- 86.** Om de academische vrijheid te waarborgen, zou een samenwerking enkel mogelijk moeten zijn indien vast staat dat de onderzoeker een vrij onderzoek kan voeren waarbij zijn onafhankelijkheid gegarandeerd wordt. Bovendien moet de samenwerking op een transparante manier plaatsvinden. Zowel de onderwijsinstellingen, de academici en de bedrijven moeten op een transparante manier duidelijk maken dat er een samenwerking is tussen deze actoren. Een

¹⁶⁹ M. Rostan, "Challenges to Academic Freedom: Some Empirical Evidence", *European Review* 2010, (71) 80.

¹⁷⁰ X., "De Belgische farmasector moeten we koesteren", *De tijd* 29 oktober 2021.

¹⁷¹ NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN, *academische vrijheid in Nederland een begripsanalyse en richtsnoer*, Amsterdam, KNAW, 2021, 40-42.

¹⁷² M. Rostan, "Challenges to Academic Freedom: Some Empirical Evidence", *European Review* 2010, (71) 80.

¹⁷³ NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN, *academische vrijheid in Nederland een begripsanalyse en richtsnoer*, Amsterdam, KNAW, 2021, 42.

¹⁷⁴ M. Rostan, "Challenges to Academic Freedom: Some Empirical Evidence", *European Review* 2010, (71) 80-83.

¹⁷⁵ M. Rostan, "Challenges to Academic Freedom: Some Empirical Evidence", *European Review* 2010, (71) 83-85.

¹⁷⁶ NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN, *academische vrijheid in Nederland een begripsanalyse en richtsnoer*, Amsterdam, KNAW, 2021, 42.

voorbeeld van dergelijke transparantie is terug te vinden in bijvoorbeeld het publiceren van de onderzoeksresultaten.¹⁷⁷ In het Belgische recht is het Baekeland-mandaat een voorbeeld waarbij de transparantie centraal staat. Het is een project waarbij de samenwerking van onderwijsinstellingen en de economische wereld op een correcte wijze verloopt. In die zin dat het de academische vrijheid van de academicus garandeert. Evenwel kan deze samenwerking niet worden beschouwd als een volledig private samenwerking. Dit gelet op het feit dat het Baekeland-mandaat overheidssteun geniet.¹⁷⁸

5.4 Het financieringsbeleid

5.4.1 Algemeen

- 87.** Het financieringsbeleid is een vierde element dat een effect kan hebben op de academische vrijheid van meningsuiting. In het financieringsbeleid komen steeds meer andere actoren in beeld om diverse onderzoeken te financieren. Dit komt doordat de kosten van onderzoek en dergelijke stijgen waardoor enkel publieke financiering niet rendabel is. Niet enkel academische actoren beslissen mee over de financiering van onderzoeken en onderzoeksprioriteiten of onderzoekonderwerpen, maar ook andere actoren krijgen een grotere rol hierin. Er dienen drie actoren te onderscheiden worden, namelijk publieke (overheids)financiering, de financiering door de onderwijsinstelling en de private financiering. Doordat private actoren zelf bepalen in welke zaken ze al dan niet financieren, vinden er meer marktgerichte onderzoeken plaats.¹⁷⁹
- 88.** Academics dienen steeds vaker op zelfstandige wijze externe actoren te contacteren om hun onderzoek te financieren. Bovendien zijn deze academics vaak aangewezen op verschillende financieringsactoren. Dit leidt tot enkele gevolgen voor de academische vrijheid van de academicus. Dit gevolg is onder meer zichtbaar op het niveau van de publicatie van onderzoeksresultaten. Specifiek betreft het de beperking op het verspreiden van de onderzoeksresultaten. Het omvat eveneens de beperking in tijd om de onderzoeksresultaten publiceren en de eventuele modaliteiten alvorens er mag worden gepubliceerd. Uit de CAP-survey blijkt dat eventuele beperkingen afhankelijk zijn van het soort financiering en de sector waarbinnen het onderzoek plaatsvindt. Er zullen vaker beperkingen omtrent publicatie worden opgelegd indien het een onderzoek betreft in de medische sector. Dit is een gevolg dat zowel plaatsvindt bij een private en een publieke financiering.¹⁸⁰
- 89.** Financiering afkomstig uit de private sector zal vaker beperkingen opleggen omtrent de publicatie dan dat publieke financiering dit doet.¹⁸¹ Naar mijn inzien kan het waarborgen van het bedrijfsgeheim hier een rol spelen. Private actoren willen niet zomaar alle informatie van hun bedrijf laten publiceren. Er is sprake van een bedrijfsgeheim indien de resultaten of de gegevens van het onderzoek aan drie voorwaarden beantwoorden. Deze voorwaarden dienen op een cumulatieve wijze vervuld te worden. Allereerst dienen de gegevens geheim te zijn.

¹⁷⁷ NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN, *academische vrijheid in Nederland een begripsanalyse en richtsnoer*, Amsterdam, KNAW, 2021, 42.

¹⁷⁸ *Infra* 50-51, nr. 114.

¹⁷⁹ M. Rostan, "Challenges to Academic Freedom: Some Empirical Evidence", *European Review* 2010, (71) 78.

¹⁸⁰ M. Rostan, "Challenges to Academic Freedom: Some Empirical Evidence", *European Review* 2010, (71) 79-80.

¹⁸¹ *Ibid.*

Meer bepaald houdt dit in dat individuen die doorgaans werken rondom deze soort gegevens geen kennis hebben over het bestaan van deze gegevens en deze individuen niet op een eenvoudige wijze toegang hebben tot deze gegevens. Ten tweede dienen de gegevens over een bepaalde economische waarde te beschikken voor de onderneming. Ten slotte dienen er maatregelen nageleefd te worden die ervoor moeten zorgen dat de gegevens geheim blijven.¹⁸² Een van deze maatregelen kan naar mijn opinie het beperken van publicaties zijn. Het bedrijfsgeheim kan op rechtmatige wijze verkregen worden indien het een situatie betreft uit artikel 3 richtlijn 2016/943 van 8 juni 2016 betreffende de bescherming van niet-openbaar gemaakte knowhow en bedrijfsinformatie (bedrijfsgeheimen) tegen het onrechtmatig verkrijgen, gebruiken en openbaar maken daarvan. Een voorbeeld betreft de situatie waar de gegevens voortvloeien uit een voeren van een 'onafhankelijk onderzoek'.¹⁸³ Een onrechtmatige verkrijging van de gegevens is mogelijk indien er een schending plaatsvindt van een geheimhoudingsovereenkomst of een andere contractuele verplichting tot bescherming van het bedrijfsgeheim.¹⁸⁴ Toch bevat artikel 5 richtlijn 2016/943 een uitzondering. In artikel 5 van bovengenoemde richtlijn stelt de wetgever dat de bepalingen van de richtlijn geen toepassing hebben indien het publiceren van het bedrijfsgeheim geschiedt naar aanleiding van een uitoefening van de vrijheid van meningsuiting.¹⁸⁵ Een bepaling waardoor er naar mijn opinie een afweging wordt gemaakt tussen het recht van vrije meningsuiting en de geheimhoudingsplicht en anderen contractuele verplichtingen.

- 90.** De financiering heeft niet enkel een effect op het al dan niet publiceren van onderzoeksresultaten. Hoe een onderzoek gefinancierd wordt, heeft eveneens effect op het soort onderzoek. Er dient een onderscheid te worden gemaakt tussen het gerichte en het vrije onderzoek. Onderzoek door de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen stelt dat in Nederland het gerichte, ookwel het strategische onderzoek genoemd, steeds vaker de voorkeur krijgt binnen de financieringsbronnen. Dit ten nadele van het vrije onderzoek. De academische vrijheid in zijn algemeenheid wordt heel erg beperkt door het steeds meer voorkomende gebonden onderzoek. Wetenschappers beschikken niet meer altijd over de keuze om hun onderzoeksthematiek zelf te bepalen. Daarnaast wordt in het KNAW-rapport eveneens vermeld dat de afhankelijkheid van de financieringsbron nadelig kan zijn voor de gehanteerde onderzoeksmethode, de interpretatie en bovenal de publicatie van de onderzoeksuitkomsten. Het KNAW-rapport bevestigt hiermee dat de mogelijkheid tot interpretatie afhangt van de gehanteerde financieringsbron, namelijk of het publieke financiering betreft of een private financiering. Adviserend stelt het KNAW-rapport dat overheden en onderwijsinstellingen hun beleid op zo een wijze moeten organiseren dat ook vrij onderzoek de mogelijkheid heeft om te worden gefinancierd. Bovendien moeten deze overheden en instellingen ervoor zorgen dat de

¹⁸² Art. 2 (1) Richtl. Europese Parlement en Raad EU nr.2016/943 van 8 juni 2016 betreffende de bescherming van niet-openbaar gemaakte knowhow en bedrijfsinformatie (bedrijfsgeheimen) tegen het onrechtmatig verkrijgen, gebruiken en openbaar maken daarvan, *Pb.L.* 157.

¹⁸³ Art 3 Richtl. Europese Parlement en Raad EU nr.2016/943 van 8 juni 2016 betreffende de bescherming van niet-openbaar gemaakte knowhow en bedrijfsinformatie (bedrijfsgeheimen) tegen het onrechtmatig verkrijgen, gebruiken en openbaar maken daarvan, *Pb.L.* 157.

¹⁸⁴ Art. 4 Richtl. Europese Parlement en Raad EU nr.2016/943 van 8 juni 2016 betreffende de bescherming van niet-openbaar gemaakte knowhow en bedrijfsinformatie (bedrijfsgeheimen) tegen het onrechtmatig verkrijgen, gebruiken en openbaar maken daarvan, *Pb.L.* 157.

¹⁸⁵ Art. 5 Richtl. Europese Parlement en Raad EU nr.2016/943 van 8 juni 2016 betreffende de bescherming van niet-openbaar gemaakte knowhow en bedrijfsinformatie (bedrijfsgeheimen) tegen het onrechtmatig verkrijgen, gebruiken en openbaar maken daarvan, *Pb.L.* 157.

afhankelijkheid van andere actoren niet zorgt voor een te grote beïnvloeding op het onderzoek en de publicatie ervan.¹⁸⁶

5.4.2 Het financieringsbeleid in Vlaanderen

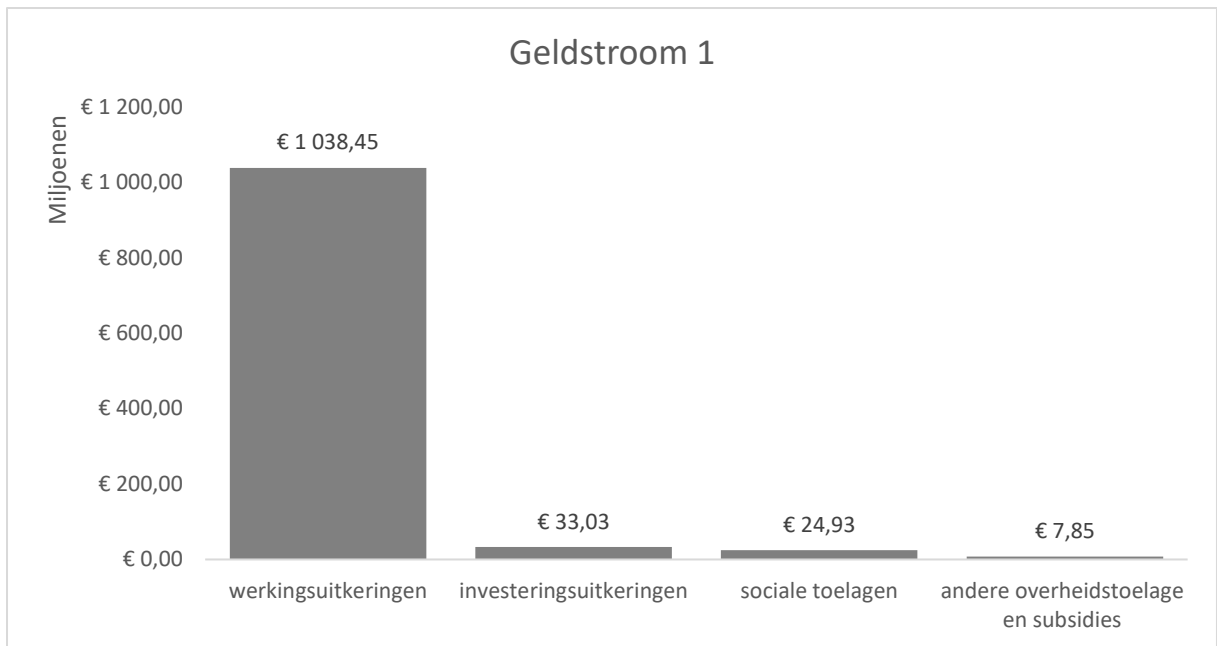
91. Dat de soort financieringsbron een invloed kan hebben op de uitoefening van de academische vrijheid, werd al kort aangehaald. In deze tussentitel wordt het financieringsbeleid van de Vlaamse universiteiten bestudeerd. Het is relevant om een blik te werpen op het financieringsbeleid van de Vlaamse universiteiten om na te gaan of dit een effect zou kunnen hebben op de academische vrijheid in zijn algemeenheid, maar ook op de academische vrijheid van meningsuiting. In Vlaanderen worden de universiteiten voornamelijk gefinancierd door vier geldstromen. Deze geldstromen zullen in dit hoofdstuk besproken worden. Evenwel wordt niet even diep op alle geldstromen en facetten van iedere geldstroom ingegaan.

5.4.2.1 De eerste geldstroom

92. De eerste geldstroom bevat de bijdrage van overheidswege op Vlaams niveau. Deze geldstroom dekt de algemene kosten van de universiteit op vlak van volgende gebieden: “*onderwijs, onderzoek, maatschappelijke en wetenschappelijke dienstverlening, de financiering van investeringen, de afbetaling van leningen en voor de administratie van de instelling, met inbegrip van de roerende uitrustingen*”.¹⁸⁷ De eerste geldstroom van universiteiten betreft dus inkomsten van de Vlaamse overheid om de normale werking van de onderwijsinstelling te kunnen bekostigen.

¹⁸⁶ KONINKLIJKE NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN, *academische vrijheid in Nederland een begripsanalyse en richtsnoer*, Amsterdam, KNAW, 2021, 39-40.

¹⁸⁷ VLAAMSE OVERHEID, *Verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2015: deel II: sector universiteiten, s.l.n.d.*, <https://data-onderwijs.vlaanderen.be/documenten/bestand.ashx?id=9675>, 1.

Figuur 1 Financieringsbronnen binnen geldstroom 1¹⁸⁸

- 93.** Op basis van de gegevens uit het verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2019: deel II: sector universiteiten kan bovenstaande figuur worden opgesteld.¹⁸⁹ Op basis van bovenstaande figuur kan er besloten worden dat het grootste deel van deze geldstroom afkomstig is uit werkingsuitkeringen. Deze uitkeringen worden gebruikt om vele aspecten van de universiteiten te bekostigen. De eerste geldstroom die instaat voor de basisfinanciering van onderwijs en onderzoek is afkomstig van de publieke sector. Een toepassing van de analyse van het CAP-onderzoek zou leiden tot de conclusie dat publicatie van onderzoek dat gefinancierd is uit de eerste geldstroom vaker mogelijk is. Dit is een zeer gunstig element voor de academische vrijheid van meningsuiting. De academicus die gefinancierd wordt uit deze geldstroom zou vaker kunnen publiceren en zijn visie naar de buitenwereld kunnen brengen. Bovendien betreft het een vrij onderzoek, waardoor de academische vrijheid beter wordt gerealiseerd.
- 94.** Uit figuur nummer 5 kan worden afgeleid dat deze geldstroom de hoogste waarde heeft.¹⁹⁰ Dit is dus een zeer gunstig effect op het eerste zicht. Echter is het bedrag van deze financiering niet enkel gericht op het verlenen van onderzoek. De bedragen dienen eveneens de kosten te dragen voor administratie en afbetaling van leningen en dergelijke meer. Hoeveel er effectief naar onderzoek gaat, is dus op basis van de gegevens niet bekend. Bovendien betreft het een bedrag dat wordt verdeeld onder de verschillende Vlaamse universiteiten.

¹⁸⁸ VLAAMSE OVERHEID, *Verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2019: deel II: sector universiteiten, s.l.n.d.*, <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/39528>, 8.

¹⁸⁹ VLAAMSE OVERHEID, *Verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2019: deel II: sector universiteiten, s.l.n.d.*, <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/39528>, 8.

¹⁹⁰ *Infra* 53, nr. 121.

5.4.2.2 De tweede geldstroom

- 95.** Een tweede geldstroom wordt gelinkt aan de financiering van onderzoek gevoerd door personen tewerkgesteld aan de universiteiten. Deze categorie omvat de publieke financieringen voor onderzoeken die niet onmiddellijk toepasbaar zullen zijn in de maatschappij, het fundamenteel wetenschappelijk onderzoek. Fundamenteel wetenschappelijke onderzoekers focussen zich op het verwerven van inzichten over de mensheid en de leefomgeving van eenieder. Het ultieme doel van dit soort onderzoek is de levenskwaliteit van eenieder te bevorderen. Het fundamenteel onderzoek wordt ook benoemd als het onderzoek dat niet direct op korte termijn kan worden uitgevoerd. Het fundamenteel onderzoek is dan ook gericht op een lange termijn periode. Uit de onderstaande bespreking van de tweede geldstroom zal blijken dat deze geldstroom meer competitiegericht is.¹⁹¹
- 96.** Er zijn verschillende financieringsbronnen in deze categorie terug te vinden.¹⁹² Een eerste financieringsbron die besproken wordt, zijn de Bijzondere Onderzoeksfonds, ook wel gekend als BOF. De regelgeving hieromtrent is terug te vinden in het decreet betreffende de organisatie en financiering van het wetenschaps- en innovatiebeleid¹⁹³ en verder uitgewerkt in het besluit van de Vlaamse Regering betreffende de financiering van de Bijzondere Onderzoeksfonds aan de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap (hierna: BOF-besluit).¹⁹⁴ Een Bijzonder Onderzoeksfonds wordt in artikel 1, 2° van het BOF-besluit gedefinieerd als volgt: “*een intern bestemmingsfonds van de universiteit, waarvan de middelen bestemd zijn voor de bevordering van het fundamentele wetenschappelijke onderzoek in de universiteit.*”.¹⁹⁵ Iedere Vlaamse universiteit beschikt over één Bijzonder Onderzoeksfonds.¹⁹⁶ De Bijzondere Onderzoeksfonds geven aan de universiteiten de vrijheid om zelf hun beleid uit te werken in het kader van het fundamentele onderzoek.¹⁹⁷ De middelen die de Vlaamse Regering toekent aan de Bijzondere Onderzoeksfonds van de universiteiten hebben doorgaans drie bestemmingen. Een deel van de middelen zal bij het Bijzondere Onderzoeksfonds van de universiteit terecht komen. Een ander deel van de middelen zal worden ingezet in kader van de Methusalem-financiering. Ten slotte zal er eveneens nog een deel worden ingezet in kader van de tenure track financiering.
- 97.** In deze paragraaf wordt er dieper ingegaan op de Bijzondere Onderzoeksfonds, de andere twee bestemmingen worden hierna besproken. De Vlaamse universiteiten krijgen de geldelijke middelen voor hun Bijzonder Onderzoeksfonds enkel toebedeeld door de Vlaamse regering indien ze voldoen aan de vijf voorwaarden vermeld in artikel 22 van het BOF-besluit. De besturen van de Vlaamse universiteiten dienen om de vijf jaar een plan van aanpak te ontwerpen. In dit plan dienen de universiteitsbesturen de krachtlijnen van hun beleid omtrent het wetenschappelijk onderzoek voor de volgende vijf jaren vast te leggen. Meer bepaald

¹⁹¹ FONDS WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK VLAANDEREN, *Jaarverslag FWO 2020, s.l., 2020, 3.*

¹⁹² VLAAMSE OVERHEID, *Verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2015: deel II: sector universiteiten, s.l.n.d., <https://data-onderwijs.vlaanderen.be/documenten/bestand.ashx?id=9675>, 14.*

¹⁹³ Decr.VI. betreffende de organisatie en financiering van het wetenschaps- en innovatiebeleid, BS 6 juli 2009.

¹⁹⁴ B.VL.Reg. betreffende de financiering van de Bijzondere Onderzoeksfonds aan de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap, BS 22 maart 2013.

¹⁹⁵ Art. 1, 2° B.VL.Reg. betreffende de financiering van de Bijzondere Onderzoeksfonds aan de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap, BS 22 maart 2013.

¹⁹⁶ Art. 63/1 Decr.VI. betreffende de organisatie en financiering van het wetenschaps- en innovatiebeleid, BS 6 juli 2009.

¹⁹⁷ F. BONGERS, T. GROOT BEUMER, L. KORLAAR, *Evaluatie van de Bijzondere Onderzoeksfonds (BOF): Managementsamenvatting*, Utrecht, Dialogic, 2018, 3-5.

dienen de universiteitsbesturen te verantwoorden op welke wijze deze de middelen uit het Bijzonder Onderzoeksfonds zullen spenderen. De universiteitsbesturen dragen eveneens de verplichting om een reglement te creëren waarin er wordt vastgelegd hoe de interne verdeling van de middelen uit Bijzondere Onderzoeksfonds dient te gebeuren.¹⁹⁸ Hieruit blijkt dat de overheid weer een grote vrijheid geeft aan de universiteitsbesturen. In kader van de academische vrijheid kadert dit binnen de institutionele autonomie van de universiteiten.¹⁹⁹ Al dient opgemerkt te worden dat de vrijheid iets beperkter is dan bij de personeelsevaluaties. Artikel 23 van het BOF-besluit bepaalt onder meer welke elementen er in het beleidsplan opgenomen dienen te worden.²⁰⁰ Artikel 24 van het BOF-besluit bepaald uitdrukkelijk welke elementen aanwezig dienen te zijn in het reglement.²⁰¹ Dit kan worden gekoppeld aan het principe van verantwoording waaraan universiteiten zich moeten houden.²⁰²

- 98.** De Methusalem-financiering heeft als doel de meest eminente onderzoekers, die de titel dragen van zelfstandig academisch personeel, een financiering te geven waardoor ze minder afhankelijk worden van de externe financieringskanalen.²⁰³ De financiering wordt erkend voor een periode van 7 jaar die verlengd kan worden nadat er een gunstige beoordeling is geweest door onderzoekers die los staan van het betreffende onderzoek.²⁰⁴ Deze bron van financiering is naar mijn opinie zeer goed voor de bevordering van de academische vrijheid van meningsuiting. Allereerst omdat deze financiering een langere periode dekt. Verder wordt de afhankelijkheid naar de private sector beperkt, waardoor inmenging van deze sector minder aanwezig zal zijn. Bovendien is deze financiering eerder persoonsgebonden waardoor de onderzoeker een grote onafhankelijkheid geniet.²⁰⁵ Deze onafhankelijkheid komt de academische vrijheid van meningsuiting ten goede.
- 99.** Een laatste financieringsbron die door middelen uit het Bijzonder Onderzoeksfonds is geschied, betreft de tenure track. Academici kunnen verbonden zijn aan een universiteit in het 'tenure track' stelsel. Dit is een systeem waarbij academici voor een periode van maximum vijf jaar worden aangesteld. Na deze periode kunnen de academici een vaste benoeming krijgen, zonder dat er hiervoor een nieuwe vacature dient worden uitgeschreven. De academicus bekomt deze

¹⁹⁸ Art. 22 B.VL.Reg. betreffende de financiering van de Bijzondere Onderzoeksfondsen aan de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap, *BS 22 maart 2013*.

¹⁹⁹ Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, David Kaye (28 July 2020), *UN. Doc. A/75/261 (2020)*, §9-14; Recommendation of UNESCO concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel (11 November 1997).

²⁰⁰ Art. 23 B.VL.Reg. betreffende de financiering van de Bijzondere Onderzoeksfondsen aan de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap, *BS 22 maart 2013*.

²⁰¹ Art. 24 B.VL.Reg. betreffende de financiering van de Bijzondere Onderzoeksfondsen aan de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap, *BS 22 maart 2013*.

²⁰² Recommendation of UNESCO concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel (11 November 1997).

²⁰³ Art. 63/3 Decr.VI. betreffende de organisatie en financiering van het wetenschaps- en innovatiebeleid, *BS 6 juli 2009*; art. 53 B.VL.Reg. betreffende de financiering van de Bijzondere Onderzoeksfondsen aan de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap, *BS 22 maart 2013*; F. BONGERS, T. GROOT BEUMER, L. KORLAAR, *Evaluatie van de Bijzondere Onderzoeksfondsen (BOF): Managementsamenvatting*, Utrecht, Dialogic, 2018, 5-6.

²⁰⁴ Art. 62 B.VL.Reg. betreffende de financiering van de Bijzondere Onderzoeksfondsen aan de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap, *BS 22 maart 2013*, art. 65 B.VL.Reg. betreffende de financiering van de Bijzondere Onderzoeksfondsen aan de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap, *BS 22 maart 2013*.

²⁰⁵ VLAAMSE OVERHEID, *Verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2015: deel II: sector universiteiten, s.l.n.d.*, <https://data-onderwijs.vlaanderen.be/documenten/bestand.ashx?id=9675>, 15.

vaste benoeming indien hij of zij aan de door de universiteitsbesturen vastgelegde voorwaarden voldoet.²⁰⁶

100. Naast de Bijzondere Onderzoeksfondsen is er nog een tweede belangrijke financieringsbron in kader van de tweede geldstroom, namelijk het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen (hierna: FWO). Het FWO wordt gekwalificeerd als een privaatrechtelijke stichting van openbaar nut.²⁰⁷ Een stichting wordt omschreven als een rechtsvorm die wordt opgericht om een belangeloos doel te behartigen. Aan deze rechtsvorm wordt rechtspersoonlijkheid gegeven.²⁰⁸ De stichting van openbaar nut onderscheidt zich van de private stichting. De stichtingen van openbaar nut dienen zich te richten op de verwezenlijking van een taak dat zich in één van de volgende doelen bevindt: "*filantropische, levensbeschouwelijke, religieuze, wetenschappelijke, artistieke, pedagogische of culturele*".²⁰⁹ Het FWO heeft een wetenschappelijk doeleind. Deze stichting wordt gekwalificeerd als "*een privaatrechtelijk vormgegeven externe verzelfstandigd agentschap*".²¹⁰ Door deze kwalificatie staat het FWO in voor de beleidsuitvoering van de Vlaamse Regering. Tussen het FWO en de Vlaamse regering bestaat er een samenwerkingsovereenkomst die de modaliteiten van de samenwerking omvat.²¹¹ Het FWO draagt als doel met zich mee om het fundamenteel wetenschappelijk onderzoek in Vlaanderen te stimuleren. Dit doet het FWO door onderwijsinstellingen en onderzoekers te financieren voor het verrichten van onderzoek. De selectie van de gefinancierde onderzoeken gebeurt interuniversitair. In deze selectieprocedure is de competitiegerichtheid van de tweede geldstroom terug te vinden. In het jaarverslag van het FWO benadrukt de organisatie dat een evenwicht tussen het financieren van doelgerichte en vrije onderzoeken zeer belangrijk is voor de stimulatie van het fundamenteel wetenschappelijk onderzoek. Dit is een element dat ook van belang is voor de academische vrijheid van de onderzoeker in zijn algemeenheid. Doordat de FWO ook vrij onderzoek financiert kan de onderzoeker zelf zijn onderzoeksthematiek en de onderzoeksmethodologie gaan bepalen.²¹²

101. Een analyse van het effect van de tweede geldstroom op de academische vrijheid van meningsuiting geeft de volgende resultaten. Deze analyse bevat de inhoudelijke elementen die reeds hierboven zijn besproken.²¹³ De tweede geldstroom gebeurt eveneens vanuit de overheid of vanuit actoren die verbonden zijn aan de overheid. Deze geldstroom is zeer competitiegericht en is enkel gericht op het fundamenteel wetenschappelijk onderzoek. Dit leidt ertoe dat niet

²⁰⁶ Art. 51 B.VL.Reg. betreffende de financiering van de Bijzondere Onderzoeksfondsen aan de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap, *BS 22 maart 2013*; VLAAMSE OVERHEID, *Verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2015: deel II: sector universiteiten*, s.l.n.d., <https://data-onderwijs.vlaanderen.be/documenten/bestand.ashx?id=9675>, 16 ; DEPARTEMENT ONDERWIJS EN VORMING, *Aanstelling of benoeming*, s.l.n.d., <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/onderwijspersoneel/hoger-onderwijs/personeel-universiteiten/loopbaan/aanstelling-of-benoeming>.

²⁰⁷ Art. 15, §1 Decr.VL. betreffende de organisatie en financiering van het wetenschaps- en innovatiebeleid, *BS 6 juli 2009*.

²⁰⁸ FEDERALE OVERHEIDSDIENST JUSTITIE, *Stichtingen*, s.l.n.d., https://justitie.belgium.be/nl/themas_en_dossiers/vennootschappen_verenigingen_en_stichtingen/stichtingen.

²⁰⁹ FEDERALE OVERHEIDSDIENST JUSTITIE, *Stichtingen*, s.l.n.d., https://justitie.belgium.be/nl/themas_en_dossiers/vennootschappen_verenigingen_en_stichtingen/stichtingen.; Art. 40 wet 2 mei 2002 betreffende de verenigingen zonder winstoogmerk, de internationale verenigingen zonder winstoogmerk en de stichtingen, *BS 11 december 2002*, 55696.

²¹⁰ Art. 15, §2 Decr.VL. betreffende de organisatie en financiering van het wetenschaps- en innovatiebeleid, *BS 6 juli 2009*; Ontwerp van decreet betreffende het bestuursdecreet, *Parl. St. VI.Parl. 2017-18*, nr.1656/1, 154.

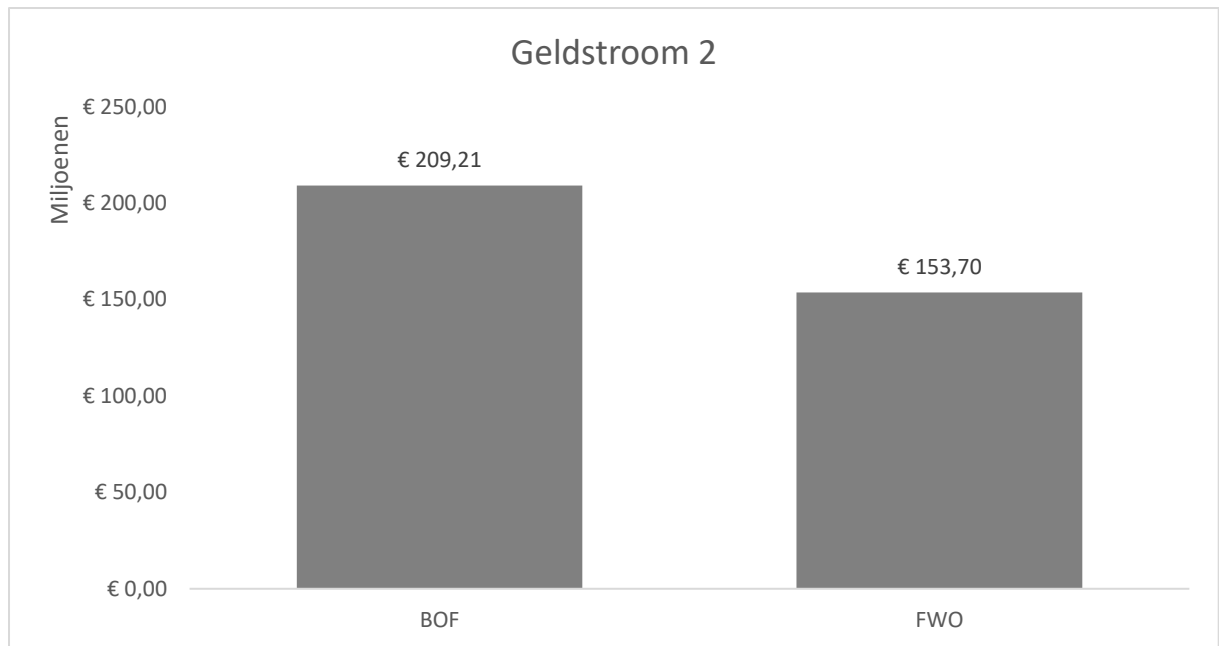
²¹¹ Ontwerp van decreet betreffende het bestuursdecreet, *Parl. St. VI.Parl. 2017-18*, nr.1656/1, 134-136; Art III.15 Bestuursdecreet.

²¹² FONDS WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK VLAANDEREN, *Jaarverslag FWO 2020*, s.l., 2020, 3.

²¹³ *Supra* 43- 47, nr. 95-102.

iedere onderzoeker aan bod kan komen voor deze financiering. Door het systeem van de Bijzondere Onderzoeksfondsen, krijgen universiteiten de autonomie om zelf de middelen te verdelen aan de hand van hun beleidsplan. Dit is een goed aspect voor de institutionele autonomie van de onderwijsinstelling. Bovendien geeft deze financieringsbron eveneens mooi de relatie weer tussen de autonomie van de onderwijsinstelling en de verantwoording die deze onderwijsinstelling dient te verlenen aan de overheid. De relatie tussen de institutionele autonomie en de individuele autonomie van de onderzoeker kan in gedrang komen door beleidskeuzes van de onderwijsinstelling, maar dit is zeker geen noodzakelijkheid. Binnen deze geldstroom heeft de Methusalem-financiering eveneens gunstig effect op de academische vrijheid van de onderzoeker en de academische vrijheid van meningsuiting. Door de financiering die van overheidswege gebeurt, zal de academicus een zelfbepaald onderzoek, vrij onderzoek kunnen voeren. De academicus is ook minder afhankelijk van externe factoren waardoor deze minder het onderzoek beïnvloeden. De academicus beschikt over de vrijheid van publicatie, kan eigen visies uiten, zonder beïnvloeding van externe actoren. Bovendien loopt de financiering voor een langere periode. Dit maakt dat de onderzoeker over een langere periode onderzoek kan voeren en voor een langere periode waarborg heeft dat zijn academische vrijheid (van meningsuiting) niet beperkt wordt. Het Fonds voor wetenschappelijk onderzoek draagt ook gunstig bij aan de academische vrijheid (van meningsuiting). Doordat het FWO zowel gericht als vrij onderzoek financiert, behoudt de onderzoeker de vrijheid om zijn onderzoeksthema en onderzoeksmethode zelf te kiezen. De onderzoeker kan zijn eigen visie betrekken in het hele onderzoek. Het tenure track stelsel heeft als voordeel dat er een verbondenheid van 5 jaar gegarandeerd is, al dient dit toch als een tijdelijk contract beschouwd te worden. Er is geen garantie dat de persoon na de periode van 5 jaar zeker is van zijn plaats. Een gunstige evaluatie zal nodig zijn. Het publieke karakter van al deze financieringsbronnen maakt het gemakkelijker om de academische vrijheid van meningsuiting te garanderen, gelet op het feit dat publicatie in deze sector makkelijker is.

- 102.** Onderstaande figuur geeft de verdeling in geldstroom twee weer. Er worden meer middelen toegekend aan het Bijzonder Onderzoeksfonds dan dat het Fonds Wetenschappelijk Onderzoek vrijgeeft voor financiering. Zoals hierboven besproken hebben beide voordelen en nadelen voor de academische vrijheid van meningsuiting. De gegevens vloeien voort uit het verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2019.

Figuur 2 Financieringsbronnen binnen geldstroom 2²¹⁴

5.4.2.3 De derde geldstroom

- 103.** De derde geldstroom bevat de financiering voor het toegepaste wetenschappelijke onderzoek. Dit houdt in dat onderzoekers door middel van onderzoek oplossingen of innovaties gaan genereren voor bepaalde problemen uit de praktijk. Deze problemen kunnen door overheden of private bedrijven bij de onderzoekers terechtkomen.²¹⁵ De financiering die noodzakelijk is om dit wetenschappelijk onderzoek te verrichten, kan uit diverse financieringsbronnen voortkomen. De financieringsbronnen vinden plaats op zowel supranationaal en nationaal niveau. Net zoals de tweede geldstroom, is deze geldstroom eerder competitiegericht.
- 104.** Op federaal niveau worden onderzoeksopdrachten bekendgemaakt in het Bulletin der Aanbestedingen. Federale overheidsinstellingen kunnen deze opdrachten bekendmaken. Deze opdrachten kaderen in functie van het beleid. De bevindingen zullen in een latere fase dan ook worden gebruikt om het beleid te verbeteren.²¹⁶
- 105.** Op Vlaams niveau werden onder meer de Industriële Onderzoeksfonds (hierna: IOF) opgericht. Een IOF is net zoals de BOF een intern bestemmingsfonds.²¹⁷ Het verschil tussen de BOF en IOF betreffende dit vlak is dat bij een BOF, subsidies worden verleend aan de universiteit terwijl bij een IOF de subsidies worden toegekend aan een associatie.²¹⁸ Een voorbeeld van dergelijke associatie is de associatie AUHL. Deze afkorting staat voor associatie

²¹⁴ VLAAMSE OVERHEID, *Verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2019: deel II: sector universiteiten, s.l.n.d.*, <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/39528>, 8.

²¹⁵ B. BAARDA, *Dit is onderzoek*, Groningen, Noordhoff Uitgevers, 2009, 7.

²¹⁶ VLAAMSE OVERHEID, *Verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2015: deel II: sector universiteiten, s.l.n.d.*, <https://data-onderwijs.vlaanderen.be/documenten/bestand.ashx?id=9675>, 18.

²¹⁷ Art. 57, §2 Decr.VI. betreffende de organisatie en financiering van het wetenschaps- en innovatiebeleid, BS 6 juli 2009.

²¹⁸ Art. 57, §2 Decr.VI. betreffende de organisatie en financiering van het wetenschaps- en innovatiebeleid, BS 6 juli 2009; Art. 1, 2° B.VL.Reg. betreffende de financiering van de Bijzondere Onderzoeksfonds aan de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap, BS 22 maart 2013.

universiteit en hogescholen Limburg.²¹⁹ De regelgeving omtrent IOF is voornamelijk terug te vinden in twee rechtsbronnen, namelijk in het decreet betreffende de organisatie en financiering van het wetenschaps- en innovatiebeleid en in het besluit van de Vlaamse Regering betreffende de ondersteuning van de Industriële Onderzoeksfondsen en de interfaceactiviteiten van de associaties in de Vlaamse Gemeenschap (hierna IOF-besluit).²²⁰

106. Artikel 4 van het IOF-besluit stelt dat er “*een economische of gemengd economisch-maatschappelijke finaliteit*”²²¹ moet hebben. Een IOF heeft dus als doel om samenwerkingen te creëren tussen de verschillende associaties en de economische wereld. Het strategisch onderzoek dient de praktijkgerichte kennis bij de verschillende associaties te bevorderen.²²²

107. Het IOF-besluit geeft weer hoe de IOF-middelen gespendeerd moeten worden. Meer bepaald stelt artikel 4 IOF-besluit dat minstens 25 procent van de inkomsten gespendeerd moeten worden aan onderzoeksmandaten. De kosten voor het nemen van een patent mogen niet hoger zijn dan 10 procent van het toegekende budget. Artikel 4 IOF-besluit bevat dus enkele richtlijnen in kader van het spenderen van het IOF budget.²²³ Net zoals bij de BOF-regelgeving, dienen de associaties eveneens iedere 5 jaar een beleidsplan op te maken. In dit beleidsplan geven de associaties weer op welke wijze hun IOF budget zal worden gespendeerd. Het beleidsplan bevat een overzicht van de beoogde doelen die moeten worden gerealiseerd door het IOF.²²⁴

108. Naast het federale en Vlaamse niveau kan de financiering voor dit soort onderzoek eveneens voortkomen vanuit het provinciale of stedelijke niveau. De universiteiten kunnen beroep doen op subsidies van gemeentelijk of provinciaal niveau indien ze onderzoek voeren voor dit niveau. Dit onderzoek zal in een thema zijn waar de steden of provincies sterk op willen inzetten.²²⁵ Binnen deze geldstroom zal ongeveer 5 miljoen van het toegepast wetenschappelijk onderzoek worden gefinancierd door steden en provincies.²²⁶

109. Op Europees niveau zijn er eveneens diverse initiatieven die toegepast wetenschappelijk onderzoek financieren. Dat de Europese Unie veel belang hecht aan wetenschappelijk onderzoek is terug te vinden in titel XIX onderzoek en technologische ontwikkeling en ruimte van het Verdrag betreffende de Werking van de Europese Unie (hierna: VWEU).²²⁷ Artikel 179, eerste lid VWEU bevestigt dat de Europese Unie wil inzetten op onderzoek en wetenschap.²²⁸ Het tweede lid van artikel 179 VWEU focust zich op het gegeven dat de Europese Unie een hulp

²¹⁹ DEPARTEMENT ONDERWIJS EN VORMING, *Instellingen en organisaties, s.l.n.d.*, <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/directies-en-administraties/hoger-onderwijs>.

²²⁰ B.VI.Reg. betreffende de ondersteuning van de Industriële Onderzoeksfondsen en de interfaceactiviteiten van de associaties in de Vlaamse Gemeenschap, *BS* 23 juli 2009; Decr.VI. betreffende de organisatie en financiering van het wetenschaps- en innovatiebeleid, *BS* 6 juli 2009.

²²¹ Art. 4 B.VI.Reg. betreffende de ondersteuning van de Industriële Onderzoeksfondsen en de interfaceactiviteiten van de associaties in de Vlaamse Gemeenschap, *BS* 23 juli 2009.

²²² DEPARTEMENT ECONOMIE, WETENSCHAP EN INNOVATIE, *Industriële Onderzoeksfondsen en interfaceactiviteiten, s.l.n.d.*, www.ewi-vlaanderen.be/onze-opdracht/excellerend-onderzoek/financiering-van-onderzoek/industrieel-onderzoeksfonds.

²²³ Art. 4 B.VI.Reg. betreffende de ondersteuning van de Industriële Onderzoeksfondsen en de interfaceactiviteiten van de associaties in de Vlaamse Gemeenschap, *BS* 23 juli 2009.

²²⁴ Art. 8, §1 B.VI.Reg. betreffende de ondersteuning van de Industriële Onderzoeksfondsen en de interfaceactiviteiten van de associaties in de Vlaamse Gemeenschap, *BS* 23 juli 2009.

²²⁵ VLAAMSE OVERHEID, *Verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2015: deel II: sector universiteiten, s.l.n.d.*, <https://data-onderwijs.vlaanderen.be/documenten/bestand.ashx?id=9675>, 18.

²²⁶ VLAAMSE OVERHEID, *Verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2019: deel II: sector universiteiten, s.l.n.d.*, <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/39528>, 9.

²²⁷ Verdrag betreffende de Werking van de Europese Unie, *Pb.C.* 306, 17 december 2007.

²²⁸ Art. 179, eerste lid VWEU.

moet zijn bij het verwezenlijken van onderzoek en wetenschap. De Europese Unie draagt onder dit lid de verplichting om onder andere universiteiten te helpen bij het voeren van onderzoek en het bevorderen van de wetenschap.²²⁹ Artikel 180 VWEU onderstreept de handelingen die de Europese Unie dient te nemen om zo wetenschap en technologische ontwikkeling te bevorderen. Deze handelingen zijn de volgende:

- "a) tenuitvoerlegging van programma's voor onderzoek, technologische ontwikkeling en demonstratie, waarbij de samenwerking met en tussen ondernemingen, onderzoekcentra en universiteiten wordt bevorderd;*
- b) bevordering van de samenwerking inzake onderzoek, technologische ontwikkeling en demonstratie van de Unie met derde landen en internationale organisaties;*
- c) verspreiding en exploitatie van de resultaten van de activiteiten inzake onderzoek, technologische ontwikkeling en demonstratie van de Unie;*
- d) stimulering van de opleiding en de mobiliteit van onderzoekers in de Unie."*²³⁰

110. Al deze handelingen zouden eveneens bijdragen aan de academische vrijheid van meningsuiting. Puntje c uit bovenstaande definitie speelt een grote rol binnen de vrijheid. Om de wetenschap en technologische ontwikkeling te bevorderen, neemt het Europees Parlement en de Europese Raad een meerjaren-kaderprogramma aan.²³¹ In het kader van deze wettelijke bepaling werden er meerdere kaderprogramma's aangenomen. Een hiervan betreft 'horizon Europe'. Het plan is in werking vanaf 2021 tot 2027. De Europese Unie voorziet een budget van 95.5 miljard euro om wetenschap te bevorderen. De onderzoeksresultaten zullen een rol spelen bij het beleid van de Europese Unie. De doelen van dit project zijn voornamelijk gericht op het bekomen van voortgang omtrent de digitalisering, het milieu en de gezondheidszorg.²³²

111. Op basis van de gegevens uit het verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2019 kon ook onderstaande figuur worden opgesteld.²³³ Uit deze figuur kan afgeleid worden dat universiteiten steeds meer beroep moeten doen op internationale en supranationale middelen en extra middelen van overheidswege.

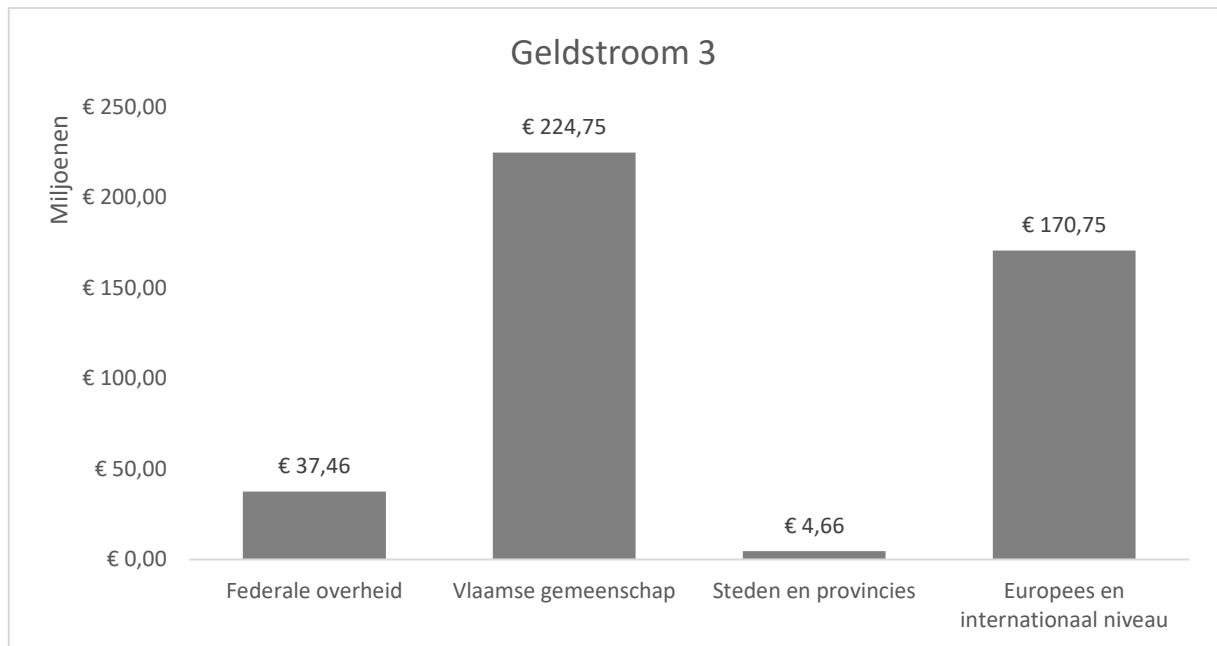
²²⁹ Art. 179, tweede lid VWEU.

²³⁰ Art. 180 VWEU.

²³¹ Art. 182 VWEU.

²³² EUROPEAN COMMISSION, *Horizon Europe, s.l.n.d.*, https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en; EUROPEAN COMMISSION, *strategic plan, s.l.n.d.*, https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe/strategic-plan_en.

²³³ *Ibid.*

Figuur 3 Financieringsbronnen binnen geldstroom 3²³⁴

5.4.2.4 De vierde geldstroom

- 112.** Tenslotte is er nog de vierde geldstroom. Binnen deze vierde geldstroom vallen de coöperaties tussen de universiteiten en de economische private sector. Deze coöperaties kunnen verschillende vormen aannemen.
- 113.** Ten eerste beschikken universiteiten over de mogelijkheid om overeenkomsten te sluiten met private bedrijven. In deze overeenkomsten kan er bepaald worden dat een universiteit een bepaald onderzoek zal verrichten in het voordeel van het private bedrijf. Het private bedrijf is gehouden dit onderzoek te financieren. Deze vorm van coöperatie wordt contractonderzoek genoemd.²³⁵
- 114.** Een volgende categorie binnen deze geldstroom betreft het onderzoek met de privésector, maar waarbij de overheid toch ook steun biedt bij het onderzoek op financieel niveau. Een voorbeeld van dergelijke financiering kan gevonden worden in het Baekeland-mandaat. Er kan een Baekeland-mandaat worden toegekend aan private bedrijven die doctoraatsonderzoekers aannemen om hun onderzoek voeren in hun bedrijf. Het doel van deze mandaten is om een brug te creëren tussen de economische sector en de wetenschap. Het uiteindelijk doel van het onderzoek is gericht op het behalen van een doctoraat dat voor het bedrijf een vooruitgang kan bieden. Het toekennen van een Baekeland-mandaat aan een bedrijf leidt tot een cofinanciering van het onderzoek door de overheid. Het Agentschap Innoveren en Ondernemen zal instaan voor een deel van de kosten van het onderzoek, zoals het loon van de

²³⁴ VLAAMSE OVERHEID, *Verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2019: deel II: sector universiteiten, s.l.n.d.*, <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/39528>, 9.

²³⁵ VLAAMSE OVERHEID, *Verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2015: deel II: sector universiteiten, s.l.n.d.*, <https://data-onderwijs.vlaanderen.be/documenten/bestand.ashx?id=9675>, 19-20.

doctorandus.²³⁶ Een zeer belangrijk element in kader van de academische vrijheid van meningsuiting is dat er een publicatierecht is voor de doctorandus. Dit recht kan niet beperkt worden zonder rechtmatige motieven.²³⁷

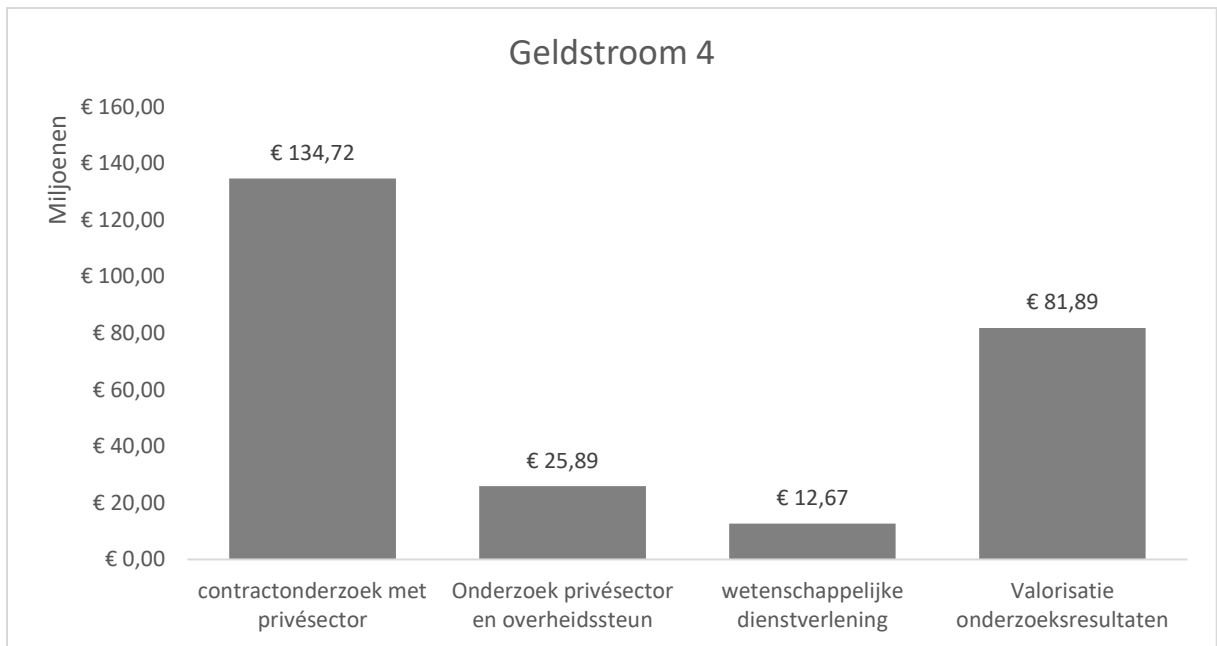
- 115.** Een derde financieringsvorm in de vierde geldstroom betreft de wetenschappelijke dienstverlening zonder contract. De regeling hiervan wordt omschreven in artikel IV.71 Codex Hoger Onderwijs.²³⁸
- 116.** Ten slotte is er de valorisatie van onderzoeksresultaten. Universiteiten verkrijgen een vergoeding indien ze intellectuele eigendomsrechten die ze hebben verworven doorverkopen aan overheden of private bedrijven.²³⁹
- 117.** De vierde geldstroom heeft zowel positieve en negatieve gevolgen voor academische vrijheid van meningsuiting van de academicus. Allereerst is er in deze geldstroom een financiering door de private sector, wat maakt dat publicatie volgens het CAP-onderzoek minder mogelijk is. Dit vormt een grote beperking op de academische vrijheid van meningsuiting. Bij contractonderzoek zal een eigen onderzoeksthematiek vaak niet mogelijk zijn, aangezien er gewerkt dient te worden naar de wensen van de bedrijven. Toch zijn er ook enkele positieve gevolgen in deze geldstroom waar te nemen. Zo is er bij het onderzoek met de privésector in combinatie met overheidssteun toch een garantie voor de academische vrijheid van meningsuiting ingebouwd. Zo is er de verplichting van overheidswege om bij een baekeland-mandaat een publicatie toe te laten. De academicus beschikt over het recht om zijn resultaten te publiceren. Enkel in die gevallen dat er zwaarwegende motieven zijn, kan het publicatierecht beperkt worden.

²³⁶ AGENTSCHAP INNOVEREN EN ONDERNEMEN, *Handleiding Baekeland-mandaten: mandaten voor het uitvoeren van een doctoraatsproject in samenwerking met een onderneming*, Brussel, 2021, 2-4.

²³⁷ AGENTSCHAP INNOVEREN EN ONDERNEMEN, *Handleiding Baekeland-mandaten: mandaten voor het uitvoeren van een doctoraatsproject in samenwerking met een onderneming*, Brussel, 2021, 21.

²³⁸ Art. IV. 71 Codex Hoger Onderwijs.

²³⁹ VLAAMSE OVERHEID, *Verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2015: deel II: sector universiteiten, s.l.n.d.*, <https://data-onderwijs.vlaanderen.be/documenten/bestand.ashx?id=9675>, 22.

Figuur 4 Financieringsbronnen binnen geldstroom 4²⁴⁰

118. Uit de bovenstaande figuur kan er worden besloten dat contractonderzoek een grote financieringsbron voor de universiteiten is. Echter is dit nadelig voor de academicsche vrijheid. De onderzoeksthematiek wordt aangeboden door het private bedrijf. Hierdoor worden de rechten van de academicus sterk beperkt.

5.4.2.5 Andere financieringsbronnen

119. Naast de vier geldstromen worden universiteiten door andere financieringsbronnen gefinancierd. Een klassiek voorbeeld hiervan zijn de studiegelden. Daarnaast kunnen personen de universiteiten begunstigen via hun testament, een gift of een schenking.²⁴¹

5.4.2.6 Enkele nuances

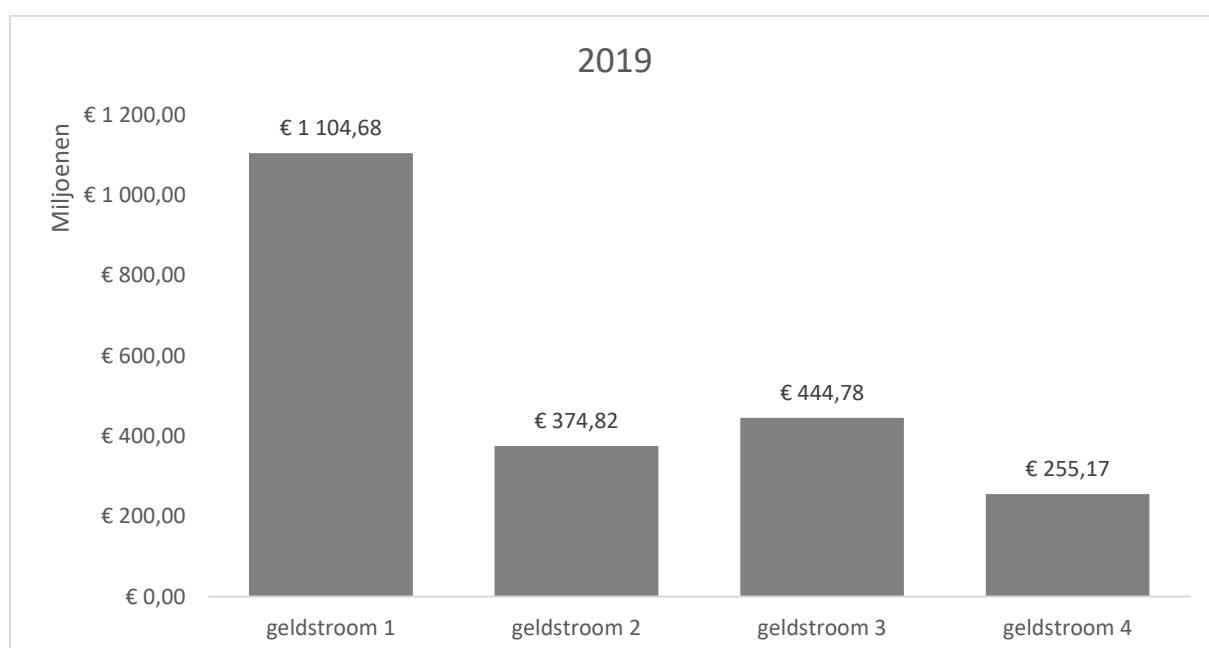
120. Enkele nuances dienen vermeld te worden. In de meeste figuren zijn de bedragen heel hoog maar deze bedragen moeten worden onderverdeeld onder de Vlaamse universiteiten. Bovendien zijn de kosten van één onderzoek eveneens heel hoog. De indexering van de prijzen zal dan ook een effect hebben op het aantal onderzoeken dat uitgevoerd kunnen worden. Ten slotte dient er in alle omstandigheden rekening te worden gehouden met de wettelijke grenzen, namelijk het risico op strafrechtelijke vervolging wegens laster en eerroof en haatzaaiing. Indien de onderzoeker zaken publiceert die laster en eerroof uitmaken of die zorgen tot haatzaaiing, kan de academische vrijheid van meningsuiting alsnog beperkt worden.

²⁴⁰ VLAAMSE OVERHEID, *Verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2019: deel II: sector universiteiten, s.l.n.d.*, <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/39528>, 9.

²⁴¹ VLAAMSE OVERHEID, *Verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2015: deel II: sector universiteiten, s.l.n.d.*, <https://data-onderwijs.vlaanderen.be/documenten/bestand.ashx?id=9675>, 22-23.

5.4.2.7 Vergelijking van het financieringsbeleid in Vlaanderen tussen de verschillende geldstromen

121. In deze subtitel wordt aan de hand van een figuur de verschillende geldstromen tegen elkaar afgewogen. Er wordt nagegaan welke geldstroom het meeste aanwezig is. In een volgende subtitel zal het effect van de geldstromen op de academische vrijheid worden verklaard. De gegevens uit de tabellen vloeien voort uit het verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2019, meer bepaald deel twee van het verslag genaamd sector universiteiten.²⁴² Uit de figuur valt er te besluiten dat universiteiten zeer veel inkomsten halen uit de eerste geldstroom. Al is deze geldstroom heel breed en moet deze geldstroom veel kosten dekken. Dit maakt dat ook in België de andere geldstromen belangrijker worden. De overheden kunnen de diverse soorten onderzoek niet blijven financieren, waardoor de financiering door de private sector groeit.

Figuur 5 Vergelijking geldstromen van 2019²⁴³

²⁴² VLAAMSE OVERHEID, *Verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2019: deel II: sector universiteiten, s.l.n.d.*, <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/39528>, 7-9.

²⁴³ VLAAMSE OVERHEID, *Verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2019: deel II: sector universiteiten, s.l.n.d.*, <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/39528>, 7-9.

6 De problemen van de academische vrijheid van meningsuiting

- 122.** De academische vrijheid van meningsuiting is een zeer interessante en noodzakelijke vrijheid die voor veel onderzoekers een belangrijke rol speelt. Uit de informatie van bovenstaande hoofdstukken dient er besloten te worden dat er enkele structurele problemen zijn die het moeilijker maken om als onderzoeker te genieten van deze academische vrijheid van meningsuiting. Dit hoofdstuk bevat een kleine samenvatting van alle problemen, zodat de lezer in staat wordt gesteld om de problemen te situeren. Een opfrissing is noodzakelijk zodat in het volgende enkele aanzettingen tot oplossing geformuleerd kunnen worden.
- 123.** De problemen bevinden zich in verschillende spanningsvelden. Een eerste spanningsveld is er tussen de institutionele autonomie van de onderwijsinstelling en de rechten van het individu. Onderwijsinstellingen beperken vaak op onrechtstreekse wijze de academische vrijheid van meningsuiting van hun personeel. Dit is terug te vinden in bijvoorbeeld de samenwerking die universiteiten doen met private actoren. Naar mijn opinie heeft een samenwerking met private actoren zeker enkele voordelen voor zowel de onderzoeker als de onderwijsinstelling. Denk hierbij aan de kennisverspreiding, bredere financiering...., maar zijn er nog te weinig garanties die de academische vrijheid van het academisch personeel waarborgen.
- 124.** Het evenwicht tussen de autonomie van de onderwijsinstelling en die van het academisch personeel wordt eveneens sterk verstoort door het personeelsbeleid dat onderwijsinstellingen hanteren. Vooral het effect van tijdelijke contracten beperkt de vrijheid van het personeel. Bovendien zullen personeelsevaluaties ook een effect hebben op hetgeen een academicus zal verkondigen in de buitenwereld. De wijze van financiering heeft eveneens een groot effect op wat een onderzoeker intern of extern kan verkondigen. Denk hierbij aan het feit dat bij een private financiering er minder gepubliceerd werd dan bij een publieke financiering. De analyse van het Vlaamse financieringsbeleid weergeeft dat financiering vaker naar gerichte onderzoeken zal gaan. De overheid speelt naar Belgisch recht een zeer grote factor, al dient de basisfinanciering uit geldstroom 1 verdeeld te worden over diverse elementen. De volgende geldstromen zijn eerder competitiefgericht.
- 125.** De steeds aanwezige dreiging van laster en eerroof kan eveneens een invloed hebben op hetgeen de academici willen verkondigen. Volgende vraag rijst dan ook: "Zou er in bepaalde situaties geen immuniteit van de academicus moeten gelden, zoals deze aanwezig is voor een advocaat tijdens zijn pleidooi?". Een antwoord op deze vraag wordt gezocht in volgend hoofdstuk.

7 Aanzet tot oplossing

126. Dit hoofdstuk bevat een voorstel tot oplossing voor enkele van de problemen waar de academische vrijheid van meningsuiting tegen aan loopt. Deze problemen zijn terug te vinden doorheen de masterscriptie en werden kort herhaald in hoofdstuk zes. Mogelijke oplossingen kunnen gevonden worden in een aanpassing van het beleid, maar ook het toekennen van een immunititeit aan de academicus kan een oplossing bieden voor de bovenstaande problemen. Verder kan een eventuele opname van een wettelijke bepaling een oplossing bieden.

7.1 Opname van een wettelijke bepaling omtrent de academische vrijheid

127. In het Belgische recht is er een gebrek aan een wettelijke bepaling die voorziet dat de academische vrijheid (van meningsuiting) gewaarborgd moet worden. Naar Belgisch recht wordt de academische vrijheid niet gezien als een alleenstaand grondrecht, maar wordt het beschouwd als een onderdeel van het recht op onderwijs vervat in artikel 24 GW en de vrijheid van meningsuiting die vervat is in artikel 19 GW.²⁴⁴

128. De bescherming onder artikel 13 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie is naar opinie niet beschermend genoeg. Dit gelet op het feit dat artikel 13 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie enkel toepasselijk is binnen het toepassingsgebied van artikel 51 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie. Bovendien biedt artikel 15 (3) eveneens onvoldoende bescherming aangezien er geen individueel klachtenrecht is voor Belgische onderdanen, enkel een statenrapportering.²⁴⁵

129. Inspiratie voor deze oplossing is gehaald in het buitenlands recht, meer bepaald werd er gekeken naar het Nederlandse en Duitse recht. Naar Duits recht is de vrijheid van meningsuiting terug te vinden in artikel 5 (1) Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland.²⁴⁶ In tegenstelling tot het Belgische recht bevat artikel 5 (3) Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland eveneens een verwijzing naar de academische vrijheid. Zo luidt artikel 5 (3) Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland: "*Kunst und Wissenschaft, Forschung und Lehre sind frei. Die Freiheit der Lehre entbindet nicht von der Treue zur Verfassung.*"²⁴⁷ Het Nederlandse recht gaat niet zo ver om het principe van de academische vrijheid op te nemen als een grondrecht. Evenwel is er in het Nederlandse recht een bepaling terug te vinden omtrent de academische vrijheid in de wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek. Zo luidt artikel 1.6 van wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek als volgt: "*Aan de instellingen voor hoger onderwijs en aan de academische ziekenhuizen wordt de academische vrijheid in acht genomen.*"²⁴⁸

²⁴⁴ Art. 19 GW; art. 24 GW.

²⁴⁵ C. JANSSENS, S. MIRGAUX, S. SMIS en K. VAN LAETHEM, *Handboek mensenrechten: de internationale bescherming van de rechten van de mens*, Antwerpen, Intersentia, 193-194.

²⁴⁶ Art. 5 (1) Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland.

²⁴⁷ Art. 5 (3) Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland.

²⁴⁸ Art. 1.6 Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek.

7.2 Immunititeit voor de academicus?

7.2.1 De immunititeit van het pleidooi

130. De vraag rees of er in bepaalde situaties een immunititeit van de academicus moeten gelden. Inspiratie voor dergelijk leerstuk kan worden gehaald uit het leerstuk van de immunititeit van het pleidooi voor de advocaat. Advocaten genieten op basis van artikel 452 SW een immunititeit bij het voeren van hun pleidooi. Artikel 452 SW luidt als volgt: "*Vóór de rechtbank gesproken woorden of aan de rechtbank overlegde geschriften, geven geen aanleiding tot strafvervolging wanneer die woorden of die geschriften op de zaak of op de partijen betrekking hebben. Lasterlijke, beledigende of eerrovende tenlasteleggingen die aan de zaak of aan de partijen vreemd zijn kunnen aanleiding geven hetzij tot een strafvordering hetzij tot burgerlijke rechtsvordering van de partijen of van derden.*"²⁴⁹ Het bevat het recht voor de advocaat om op onafhankelijk wijze zijn beroep uit te oefenen voor de rechtbank.²⁵⁰ Het artikel stelt zelf dat het moet gaan in kader van "*voor de rechtbank gesproken woorden*"²⁵¹ of "*aan de rechtbank overlegde geschriften*"²⁵². Tenslotte is er enkel een immunititeit indien de advocaat uitlatingen doet omtrent een van de partijen of omtrent de zaak. Door de immunititeit van het pleidooi zal de advocaat genieten van een strafrechtelijke immunititeit. De advocaat kan bijvoorbeeld niet worden veroordeeld op basis van laster en eerroof.²⁵³

7.2.2 Toepassing van het leerstuk van de immunititeit van het pleidooi op de onderzoeker

131. Zoals bij de begripsomschrijving al omschreven mogen academici in functie van hun academische vrijheid van meningsuiting eveneens kritiek uiten ten opzichte van het werk van andere academici.²⁵⁴ Echter wordt hun vrijheid begrensd door het gevaar om veroordeeld te worden op basis van laster en eerroof.²⁵⁵ Een gevaar dat niet aanwezig is voor advocaten die bepaalde lasterlijke uitingen doen in kader van hun pleidooi aangezien deze over een strafrechtelijke immunititeit beschikken op basis van artikel 452 SW. Een toepassing van het leerstuk van de immunititeit van het pleidooi zou eveneens passen in de visie van het EHRM in zijn arrest van 27 augustus 2014.²⁵⁶ In dit arrest oordeelde het EHRM dat een academicus bescherming moet genieten onder artikel 10 EVRM indien deze uitlatingen doet die binnen zijn vakgebied behoren en die kaderen binnen een debat van algemeen nut. Het is van belang dat de feitelijke basis voldoende aanwezig is. Iets wat in een wetenschappelijk onderzoek vaak aanwezig zal zijn. Bovendien stelt het EHRM dat ook controversiële meningen bescherming verdienen.²⁵⁷ Een toepassing zou ook passen in de visie van de rechters die een concurring opinion hebben gegeven over het arrest van 27 augustus 2014. Deze rechters waren van mening

²⁴⁹ Art. 452 SW.

²⁵⁰ K. WAGNER, *Burgerlijk proces in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2014, 728.

²⁵¹ Art. 452 SW.

²⁵² *Ibid.*

²⁵³ B. THEEUWES, *De onafhankelijkheid van de advocaat: over het gekwaak van de ganzen van het Capitool*, Antwerpen, Maklu, 2006, 29-30.

²⁵⁴ EHRM 23 september 2009, nr. 17089/03, *Sorguc/Turkije*.

²⁵⁵ *Supra* 25-27, nr. 54-57

²⁵⁶ *Supra* 27-29, nr. 58-61; EHRM 27 augustus 2014, nr. 346/04 + nr. 39779/04, *Erdogan en anderen/Turkije*.

²⁵⁷ EHRM 27 augustus 2014, nr. 346/04 + nr. 39779/04, *Erdogan en anderen/Turkije*, concurring opinion.

dat indien er een academisch element terug te vinden is in de uitingen van een onderzoeker, deze onderzoeker een zeer ruime bescherming moet genieten.²⁵⁸

132. Concreet stel ik voor om aan academici een immuniteit te verlenen voor een strafrechtelijke vervolging wegens laster en eerroof indien ze uitingen doen in kader van hun onderzoek, maar die de eer van een ander persoon kan krenken. De grens voor deze uitingen blijft naar mijn inzien het verbod om haat te zaaien. Volgende situatieschets geeft mijn bedoeling duidelijk weer: academicus A levert kritiek op de theorie van academicus B en krenkt hiermee de eer van academicus B. Academicus A stelt dat zijn theorie beter is en dat academicus B slechts een onlogische theorie bedacht die niet bruikbaar was in de maatschappij. Indien academicus A een voldoende feitelijke basis heeft om dergelijke beweringen te doen en deze enkel beweringen doet over elementen uit zijn vakgebied moet de academicus naar mijn mening vrij zijn wegens een veroordeling van laster en eerroof.

7.3 Aanpassing van het beleid

133. De voornaamste problemen situeren zich in het kader van het beleid van de onderwijsinstelling en die van de overheid. Dit is een probleem waaraan deze masterscriptie weinig oplossingen voor kan doen. Al is een aanbeveling richting de onderwijsinstellingen en de overheid noodzakelijk. Overheden en onderwijsinstellingen dienen bij het opstellen van hun beleid rekening te houden met de academische vrijheid van meningsuiting. Overheden kunnen dit doen door in hun begroting meer middelen te voorzien voor het onderzoek. Onderwijsinstellingen dienen ervan bewust te zijn dat de academische vrijheid van zijn academici bestaat en hiermee rekening te houden bij hun beleid. De institutionele autonomie van de onderwijsinstelling mag niet als prioritair worden gezien bij het maken van het beleid. Er dient eveneens rekening te worden gehouden met de individuele rechten van de academicus.

²⁵⁸ *Supra* 28-29, nr. 60.

8 Conclusie en vooruitblik

- 134.** In deze masterscriptie werd onderzocht welke begrenzingsen er mogelijk zijn aan de academische vrijheid van meningsuiting. Om dit na te gaan werd er eerst een begripsanalyse gevoerd omtrent de academische vrijheid van meningsuiting. Deze vrijheid houdt in dat academici over het recht beschikken om in kader van de bevordering van kennis onderzoek te verrichten en hieromtrent hun meningen en inzichten uiten. Deze academische vrijheid van meningsuiting is een deel van de academische vrijheid van academici. Onder deze vrijheid beschikken academici over het recht om zonder inmenging wetenschappelijk onderzoek te voeren en de resultaten hiervan te publiceren. Verder bevat de academische vrijheid niet enkel een persoonlijk recht, maar bevat de academische vrijheid eveneens een recht voor de onderwijsinstellingen. Onderwijsinstellingen genieten van een institutionele autonomie. Dit recht ligt vervat in verschillende grondslagen op zowel nationaal, supranationaal en internationaal niveau. De belangrijkste grondslagen zijn artikel 13 Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie, artikel 15 IVESCR, artikel 10 EVRM en artikel 13 IVESCR.
- 135.** Nadat er een begripsomschrijving werd gegeven, werd er onderzocht of er enkele theoretische grenzen zijn aan de vrijheid van meningsuiting. De academische vrijheid van meningsuiting kan worden begrensd door het leerstuk van laster en eerroof. Indien academici valsheden verkondigen over een ander persoon, kan de academicus zich schuldig maken aan laster en eerroof. Opdat er sprake is van laster dient aan de zes constitutieve bestanddelen van het misdrijf te zijn voldaan. Het leerstuk van laster en eerroof vormt dan wel enige begrenzing op de academische vrijheid van meningsuiting, al dient een nuancering te worden gemaakt. In het arrest van het EHRM van 27 augustus 2014 stelde het EHRM dat indien een academicus een uitlating doet die een voldoende feitelijke basis heeft, er geen sprake kan zijn van laster en eerroof. Drie rechters van het EHRM gingen verder en stelden dat de academicus een volle bescherming moet genieten indien er sprake is van een academisch element. Waar het EHRM een nuancering brengt op de begrenzing, stellen deze rechters dat er geen sprake mag zijn van een begrenzing indien er een academisch element aanwezig is. Nadat het leerstuk van laster en eerroof werd onderzocht, werd een tweede theoretische grens bestudeerd, namelijk het verbod op het zaaien van haat. Het verbod om haat te zaaien kan de academische vrijheid van een academicus beperken. De beoordeling van deze begrenzing kan door drie benaderingen plaatsvinden: door het gebruik van artikel 17 EVRM, het gebruik van de beperkingsgronden in artikel 10.2 EVRM of een combinatie van de voorgaande twee benaderingen. Bij deze laatste zal het Hof artikel 17 EVRM gebruiken in kader van de proportionaliteitstoets onder artikel 10.2 EVRM.
- 136.** Nadat de theoretische grenzen van de academische vrijheid van meningsuiting uiteen werden gezet, werd er een blik geworpen op de onrechtstreekse grenzen aan de academische vrijheid van meningsuiting. Er werd gekeken naar problemen die zich in de praktijk voordoen en die een effect kunnen hebben op de academische vrijheid van meningsuiting en de academische vrijheid in zijn geheel. Een minder evident onderzoek om te voeren.

- 137.** Allereerst werd het onderzoeksbeleid onderzocht. Academici hebben onder de academische vrijheid het recht om op zelfstandige manier hun onderzoeksmethode en onderzoeksvoorwerp te kiezen. Al wordt de keuze vaak beperkt door de financiële middelen van de onderwijsinstellingen. Dit is een element dat eveneens aan bod kwam bij het financieringsbeleid. Verder kan er een druk van andere academici zijn om de voor een bepaalde methodologie of thematiek te opteren.
- 138.** Niet enkel in het onderzoeksbeleid werd een praktische begrenzing terug te vinden. In het personeelsbeleid werd eveneens een begrenzing gevonden. Binnen het personeelsbeleid is er een duidelijk spanningsveld tussen de institutionele autonomie en de academische vrijheid van meningsuiting waarover de academicus beschikt. Onderwijsinstellingen hanteren vaak kortetermijncontracten waardoor na beëindiging de affiliatie met de onderwijsinstellingen eveneens worden beëindigd. Dit heeft als gevolg dat de wetenschapper minder vaak genodigd zal worden om zijn onderzoeksresultaten te gaan presenteren of artikelen hieromtrent te schrijven. De wetenschapper wordt door deze praktijk verhinderd om zijn kennis en inzichten te gaan verkondigen. Een tweede spanningsveld is aanwezig tussen het afnemen van personeelsevaluaties en de academische vrijheid. Onderwijsinstellingen beschikken over een grote vrijheid in kader van het evalueren van zijn academisch personeel. Er bestaat een risico op subjectiviteit. Bovendien zorgen deze evaluaties ervoor dat de onderzoekers hun gedrag gaan aanpassen. Er kan geconcludeerd worden dat de evaluatie een controlerende functie heeft die de professionele autonomie van de academici reduceert. Bovendien is het mogelijk dat academici een evaluatie in het achterhoofd houden en hierdoor bepaalde uitspraken niet meer doen.
- 139.** Er is bovendien een spanningsveld terug te vinden in de samenwerkingen die bestaan tussen academici en de economische wereld. Bij samenwerkingen zal de onderzoeksthematiek en de onderzoeksmethodologie niet altijd door de onderzoeker vrij worden gekozen. Er kan een te grote afhankelijkheid van de onderzoeker ontstaan ten aanzien van het private bedrijf.
- 140.** De laatste potentiële begrenzingen zijn terug te vinden in het financieringsbeleid. Steeds meer actoren hebben een invloed op het financieringsbeleid van onderwijsinstellingen. Indien de financiering afkomstig is uit de private sector, zal publicatie van de resultaten minder voorkomend zijn. Bij deze private financiering kan er een spanningsveld optreden tussen de academische vrijheid van meningsuiting en de geheimhoudingsplicht en anderen contractuele verplichtingen ten aanzien van het bedrijf. Verder zal er vaker geopteerd worden voor een financiering van het strategisch onderzoek in plaats van een vrij onderzoek. Het onderwerp van het strategisch onderzoek zal vaker een duidelijk afgebakend kader hebben. Dit is nadelig aangezien de onderzoekers niet meer zelf hun thematiek kunnen bepalen.
- 141.** In het financieringsbeleid van de Vlaamse universiteiten zijn enkele van deze spanningsvelden terug te vinden. Al zijn er ook enkele positieve invloeden op de academische vrijheid van meningsuiting. Het financieringsbeleid van de Vlaamse universiteiten wordt gekenmerkt door vier geldstromen.

- 142.** Doordat de eerste geldstroom het vrij onderzoek financiert en afkomstig is van de publieke sector, is dit een gunstig element voor de academische vrijheid. De tweede geldstroom bevat enkele voordelen en nadelen voor de academische vrijheid van meningsuiting. Het systeem van de Bijzondere Onderzoeksfondsen zorgt ervoor dat de autonomie bij de onderwijsinstelling ligt. De Methusalem-financiering heeft eveneens een gunstig effect op de academische vrijheid van meningsuiting. De academicus is minder afhankelijk van externe financieringsbronnen. De academicus kan op vrije wijze onderzoek voeren en onderzoeksresultaten publiceren. Het Fonds Wetenschappelijk Onderzoek draagt eveneens een gunstig effect op de academische vrijheid van meningsuiting. Dit gelet op het feit dat deze financieringsbron zowel het vrije onderzoek als het gebonden onderzoek financiert. Tenslotte kan er vooral besloten worden dat het publieke karakter van deze geldstroom een gunstig effect heeft, gelet op het feit dat publicatie in deze sector makkelijker was. De derde geldstroom bevat eerder de financiering van gebonden onderzoek. Verder moet er meer en meer steun worden gezocht in internationale en supranationale middelen. De laatste geldstroom heeft zowel gunstige als ongunstige gevolgen voor de academische vrijheid van meningsuiting van de academicus. Een eerste ongunstig element is dat het voornamelijk financiering uit de private sector is, waardoor publicatie minder mogelijk kan zijn. Verder zal een eigen onderzoeksthematiek niet altijd mogelijk zijn, aangezien er voldaan moet zijn aan de wensen van de bedrijven. Desondanks zijn er ook gunstige elementen in deze geldstroom terug te vinden. Het ideale voorbeeld is het Baekeland-mandaat. In uitoefening van dit mandaat behoudt een doctorandus het recht om zijn resultaten te publiceren.
- 143.** Op de onderzoeksvraag van deze masterscriptie dient een bevestigend antwoord te worden gegeven. De academische vrijheid van meningsuiting en de academische vrijheid kan in zijn totaliteit beperkt worden. Zo zijn er zowel praktische als theoretische grenzen die de academische vrijheid van meningsuiting van de academicus kunnen beperken. Deze grenzen werden hierboven geanalyseerd.
- 144.** Deze masterscriptie bevatte eveneens een vooruitblik naar de toekomst. Enkele voorstellen tot oplossing werden aangereikt. Zo werd er gedacht aan het toekennen van een strafrechtelijke immuniteit tegen het misdrijf van laster en eerroof aan de academicus, net zoals een advocaat een immuniteit geniet wanneer hij zijn pleidooi voert. Andere voorstellen tot oplossing betreft voornamelijk een aanpassing van het beleid van de onderwijsinstellingen en de overheden.

9 Bibliografie

9.1 Wetgeving

9.1.1 Internationaal en Europees

Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele vrijheden van 4 november 1950, *BS* 19 augustus 1955, 5029.

Internationaal verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten van 19 december 1966, *BS* 6 juli 1983, 8808.

Internationaal verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten van 19 december 1966, *BS* 6 juli 1983, 8815.

Verdrag betreffende de Europese Unie van 7 februari 1992, *BS* 30 oktober 1993, 23844.

Verdrag betreffende de Werking van de Europese Unie, *Pb.C.* 306, 17 december 2007.

Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, *Pb.L.* 26 oktober 2012.

Richtl. Europese Parlement en Raad EU nr.2016/943 van 8 juni 2016 betreffende de bescherming van niet-openbaar gemaakte knowhow en bedrijfsinformatie (bedrijfsgeheimen) tegen het onrechtmatig verkrijgen, gebruiken en openbaar maken daarvan, *Pb.L.* 157.

9.1.2 Nationaal

De gecoördineerde Grondwet van 17 februari 1994, *BS* 17 februari 1994, 4054.

Strafwetboek, *BS* 9 juni 1867.

Codex Hoger Onderwijs, *BS* 27 februari 2014, 15979.

Wet van 2 mei 2002 betreffende de verenigingen zonder winstoogmerk, de internationale verenigingen zonder winstoogmerk en de stichtingen, *BS* 11 december 2002, 55696.

Bestuursdecreet, *BS* 19 december 2018.

Decr.VI. betreffende de organisatie en financiering van het wetenschaps- en innovatiebeleid, *BS* 6 juli 2009.

B.VI.Reg. betreffende de ondersteuning van de Industriële Onderzoeksfondsen en de interfaceactiviteiten van de associaties in de Vlaamse Gemeenschap, *BS* 23 juli 2009.

B.VL.Reg. betreffende de financiering van de Bijzondere Onderzoeksfondsen aan de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap, *BS* 22 maart 2013.

Herziening van artikel 17 van de grondwet met uitzondering van de woorden: 'het onderwijs is vrij: elke preventieve maatregel is verboden', *Parl. St.* Senaat 1988, nr. 100/1°, 2.

Verslag over het ontwerp tot decreet betreffende de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap, *Parl.St.* VI.R. 1990-91, nr.502/7.

Ontwerp van decreet betreffende het bestuursdecreet, *Parl. St.* VI.Parl. 2017-18, nr.1656/1, 134-136.

9.1.3 Buitenlandse normen

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, <https://www.gesetze-im-internet.de>.

Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek, <https://wetten.overheid.nl/BWBR0005682/2022-05-01>.

9.2 Rechtspraak

9.2.1 Nationaal

GwH 15 juli 1993, nr.62/93.

GwH 23 november 2005, nr. 167/2005.

9.2.2 Europees

EHRM 26 november 1991, nr. 13166/87, Sunday Times/Verenigd Koninkrijk.

EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72, Handyside/Het Verenigd Koninkrijk, §49.

EHRM 6 juli 2006, nr. 59405/00, Erbakan/Turkije.

EHRM 15 april 2009, nr. 20985/05, Orban en anderen/Frankrijk.

EHRM 23 september 2009, nr. 17089/03, Sorguç /Turkije.

EHRM 27 augustus 2014, nr. 346/04 + nr. 39779/04, Erdogan en anderen/Turkije.

EHRM 27 augustus 2014, nr. 346/04 + nr. 39779/04, Erdogan en anderen/Turkije, concurring opinion.

EHRM 20 oktober 2015, nr. 25239/13, M' Bala M' Bala/Frankrijk, overw. 41.

EHRM 15 oktober 2016, nr. 27510/08, Perinçek/Zwitserland.

EHRM 8 januari 2021, nr. 77400/14, Ayoub en anderen/Frankrijk.

9.3 Rechtsleer

9.3.1 Verzamelwerken

DELBROUCK, I., "Aanranding van de eer of de goede naam van personen", in X., *Postal Memorialis, Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*, Mechelen, Kluwer, 2012, A 15/6- A 15/53.

DE GROOF, J., "Omtrent de academische vrijheid. Het palladium van de universiteit?", in FLEERACKERS, F. en VAN RANSBEECK, R. (eds.), *Recht en onafhankelijkheid. De onafhankelijkheid van de rechtswetenschap*, Brussel, Larcier, 2010, 5-90.

DONDERS, Y., "The legal Framework of the Right to Take Part in Cultural Life", in DONDERS, Y. en VOLODIN, V. (eds.), *Human Rights in Education, Science and Culture: Legal Developments and Challenges*, Parijs- Hampshire, UNESCO Publishing/Ashgate, 2007, 231-273.

KAGIAROS, D. en TZEVELEKOS, V.P. "The Importance of State Practice in the Shaping of International Standards Pertaining to the Clash between Free Speech and the Banning of Negationism: The Contribution of the Greek Legal Order" in GRZEBYK, P. (ed.), *Responsibility for negation of international crimes*, Warszawa, Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, 2020, 259 - 281.

MAGNIEN, P., "Les atteintes à l'honneur", in BEERNAERT, M-A., BOSLY, H., CLESSE, C-E., DELANNAY, A., DE LA SERNA, I., DE SAUVAGE, T., DE VALKENEER, C., KURZ, F., LUGENTZ, F., MAGNIEN, P., VAN DER EECKEN, N., VANDERMEERSCH, D., WATTIER I. (eds.), *Les infractions volume 2: Les infractions contre les personnes 2e édition*, Brussel, Larcier, 2020, 989-1056.

VOORHOOF, D. "Artikel 10: vrijheid van meningsuiting", in HAECK, Y. en VANDE LANOTTE, J. (eds.), *Handboek EVRM, Deel 2: Artikelsgewijze Commentaar*, Antwerpen, Intersentia, 2004, 837-1060.

VOORHOOF, D., "Racismebestrijding en vrijheid van meningsuiting in België: wetgeving en jurisprudentie", in VOORHOOF, D. en SCHUIJT, G.A.I. (eds.), *Vrijheid van meningsuiting, racisme en revisionisme*, Gent, Academia Press, 1995, 155-192.

9.3.2 Boeken

AGENTSCHAP INNOVEREN EN ONDERNEMEN, *Handleiding Baekeland-mandaten: mandaten voor het uitvoeren van een doctoraatsproject in samenwerking met een onderneming*, Brussel, 2021, 24 p.

ARAI-TAKAHASHI, Y., *The Margin of Appreciation Doctrine and the Principle of Proportionality in the Jurisprudence of the ECHR*, Antwerpen, Intersentia, 2002, xx + 300 p.

BAARDA, B., *Dit is onderzoek*, Groningen, Noordhoff Uitgevers, 2009, 48 p.

BONGERS, F., GROOT BEUMER, T., KORLAAR, L., *Evaluatie van de Bijzondere Onderzoeksfondsen (BOF): Managementsamenvatting*, Utrecht, Dialogic, 2018, 14 p.

COUNCIL OF EUROPE, *Guide on Article 17 of the Convention - Prohibition of abuse of rights, s.l.*, 2021, 50 p.

EGGERMONT, F., PAEPE, P., SCHREURS, W. en SMIS, S., *Praktijkboek rechtsmethodologie: inleiding tot het opzoeken en analyseren van nationaal, Europees en internationaal recht*, Brugge, die Keure, 2016, xvii + 446 p.

EUROPEAN COURTS ON HUMAN RIGHTS, *Factsheet: Hatespeech, s.l.*, 2022, 26 p.

FONDS WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK VLAANDEREN, *Jaarverslag FWO 2020, s.l.*, 2020, 117 p.

HAECK, Y. en VANDE LANOTTE, J., *Handboek EVRM: deel 1: algemene beginselen*, Antwerpen, Intersentia, 2005, xv + 949 p.

JANSSENS, C., MIRGAUX, S., SMIS, S. en VAN LAETHEM, K., *Handboek mensenrechten: de internationale bescherming van de rechten van de mens*, Antwerpen, Intersentia, xxiv + 660 p.

JORIS, T., *Europese basisteksten: 9de herziene uitgave*, Antwerpen, Maklu, 2017, 1014 p.

KESTEMONT, L. en SCHOUKENS, P., *Rechtswetenschappelijk schrijven*, Leuven, Acco, 2020, 144 p.

KONINKLIJKE NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN, *academische vrijheid in Nederland een begripsanalyse en richtsnoer*, Amsterdam, KNAW, 2021, 57 p.

LERU, *Academic freedom as a fundamental right, s.l.*, 2010, 28 p.

MOWBRAY, A., *Cases, Materials and Commentary on the European Convention on Human Rights*, United Kingdom, Oxford University Press, 2012, xxxv + 895 p.

MULLER, A., *The Relationship between Economic, Social and Cultural Rights and International Humanitarian Law: An analysis of Health-Related Issues in Non-international Armed Conflicts*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2013, xxviii + 335 p.

NOWAK, M., *U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary 2nd revised edition*, Germany, N.P Engel publisher, 2005, xxxix + 1277 p.

SMITH, R. K.M., *International Human Rights Law: 8th edition*, Oxford, Oxford University Press, 2018, xxix + 436 p.

THEEUWES, B., *De onafhankelijkheid van de advocaat: over het gekwaak van de ganzen van het Capitool*, Antwerpen, Maklu, 2006, 63 p.

VELAERS, J., *De grondwet: een artikelgewijze commentaar deel 1: Het Federale België, het grondgebied, de grondrechten*, Brugge, die Keure, 2019, 651 p.

VERSTRAETEN R. en VERBRUGGEN, F., *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors: 13de herziene editie 2020*, Brussel, Intersentia, 2020, xxxiv + 577 p.

VLAAMSE OVERHEID, *Verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2015: deel II: sector universiteiten, s.l.n.d.*, <https://data-onderwijs.vlaanderen.be/documenten/bestand.ashx?id=9675>, 170 p.

VLAAMSE OVERHEID, *Verslag over de financiële toestand en de evolutie van het personeelsbestand van het hoger onderwijs in 2019: deel II: sector universiteiten, s.l.n.d.*, <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/39528>, 65 p.

WAGNER, K., *Burgerlijk procesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2014, 1102 p.

9.3.3 Tijdschriften

BELLEN, M-J., "Wat mogen academici zeggen? En wat moeten ze zeggen?" *Ethische Perspectieven* 2005, (175) 175-184.

Rostan, M. "Challenges to Academic Freedom: Some Empirical Evidence", *European Review* 2010, (71) 71–88.

VRIELINK, J., "Academici mogen rechters (zwaar) bekritisieren", *Juristenkrant* 2014, afl. 294, (4) 4-5.

9.4 Overige

CENTER FOR INSTITUTIONAL STUDIES, *Changing Academic Profession (CAP)*, Moscow, s.d., https://cinst.hse.ru/en/academic_profession.

Declaratie van academische vrijheid.

DEPARTEMENT ECONOMIE, WETENSCHAP EN INNOVATIE, *Industriële Onderzoeksfondsen en interfaceactiviteiten*, s.l.n.d., www.ewi-vlaanderen.be/onz-opdracht/excellerend-onderzoek/financiering-van-onderzoek/industrieel-onderzoeksfonds.

DEPARTEMENT ONDERWIJS EN VORMING, *Aanstelling of benoeming*, s.l.n.d., <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/onderwijspersoneel/hoger-onderwijs/personeel-universiteiten/loopbaan/aanstelling-of-benoeming>.

DEPARTEMENT ONDERWIJS EN VORMING, *Instellingen en organisaties*, s.l.n.d., <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/directies-en-administraties/hoger-onderwijs>.

EUROPEAN COMMISSION, *Horizon Europe*, s.l.n.d., https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en.

EUROPEAN COMMISSION, *strategic plan*, s.l.n.d., https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe/strategic-plan_en.

FEDERALE OVERHEIDSDIENST JUSTITIE, *Stichtingen*, s.l.n.d., https://justitie.belgium.be/nl/themas_en_dossiers/vennootschappen_verenigingen_en_stichtingen/stichtingen.

General Comment No. 13 of the Committee on Economic, Social and Cultural rights (8 december 1999), *UN. Doc. E/C.12/1999/10*.

General comment No. 25 (2020) on science and economic, social and cultural rights (article 15 (1) (b), (2), (3) and (4) of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights (30 april 2020), *UN.Doc. E/C.12/GC/25*.

General comment No. 34 on the freedoms of opinion and expression of the Human Rights Committee (29 juli 2011), *UN. Doc. CCPR/C/GC/34*.

General policy recommendation No. 15 on combating hate speech of the European Commission against Racism and Intolerance (8 december 2015).

PAUWELS, C., SELS, L., VAN DE WALLE, R., VAN GOETHEM, H. en VANHEUSDEN, B., "Vlaamse rectoren: Onze vrije meningsuiting is een kostbaar voorrecht", *De Tijd* 21 oktober 2020.

Recommendation of UNESCO concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel (11 November 1997).

Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, David Kaye (28 July 2020), *UN. Doc. A/75/261* (2020).

X., "De Belgische farmasector moeten we koesteren", *De tijd* 29 oktober 2021.

X., "PXL ontslaat onderzoeker die zich in 'De Zevende Dag' kritisch uitliet over coronavaccin", *HBVL* 31 maart 2021.

X., "Nieuw protest tegen ontslag onderzoekster Barbara Van Dyck", *HLN* 26 september 2011.